

Katonai Jogi és Hadijogi Szemle

A Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság Tudományos Folyóirata

Szerkesztői előszó

Nagy Szabolcs

Impériumváltás a bíróságokon – Magyar tiszték és polgári személyek az 1919 utáni román hadbírótság előtt

Elekes Dóra – Kelemen Roland

Különleges jogrend és a háború hatása a filmművészetre az első világháború idején

Elekes Dóra – Kelemen Roland

Az első világháborút követő legitimációs kivételes hatalmak hatása a filmre és filmrendészetre

Szépvölgyi Enikő

A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat országgyűlési tárgyalása

Fodor Viktor

A légi hadijog fejlődése az első világháború után, egészen a második világháború végéig

Mihály Laura Dominika

Terrorista tartalmak a médiamegosztó portálokon...

Szépvölgyi Enikő

A Kihívások a büntető jogalkotás terrénumában a 19-21. században című konferencia margójára

Kelemen Roland – Szépvölgyi Enikő

A modern technológia és ami mögötte van – Konferencia a modern technológia biztonsági kockázatairól...

9. évfolyam (2021.) 4. szám

Főszerkesztő

Dr. habil. Hautzinger Zoltán PhD r. ezredes

Társzerkesztők

Dr. Csiha Gábor alezredes

Dr. Farkas Ádám PhD százados

Dr. Kelemen Roland

Felelős kiadó

Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság
1055 Budapest, Markó u. 27.

A kiadó képviselője

Dr. Kádár Pál Ph.D. dandártábornok

Megjelenik

Elektronikusan 3 havonta
és évközi különszámokkal

Közzététel helye

www.hadijog.hu

ISSN

2064-4558

A borítót tervezte:

Dr. Czebe András (czprod.co@gmail.com)

A tanulmányokban foglaltak kizárólag a szerzők szakmai álláspontját tükrözik és azok nem azonosíthatók sem a szerkesztők, sem a kiadók állásfoglalásaként.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

Tartalom

Tartalom	1
Szerkesztői előszó	3
T A N U L M Á N Y O K	5
Nagy Szabolcs	7
Impériumváltás a bíróságokon – Magyar tisztek és polgári személyek az 1919 utáni román hadbírótság előtt	
Elekes Dóra – Kelemen Roland	33
Különleges jogrend és a háború hatása a filmművészetre az első világháború idején	
Elekes Dóra – Kelemen Roland	67
Az első világháborút követő legitimációs kivételes hatalmak hatása a filmre és filmrendészetre	
Szépvölgyi Enikő	95
A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat országgyűlési tárgyalása	
M Ű H E L Y	115
Fodor Viktor	117
A légi hadijog fejlődése az első világháború után, egészen a második világháború végéig	
Mihály Laura Dominika	151
Terrorista tartalmak a médiamegosztó portálokon, avagy a kiber fenyegetések veszélyeinek elméleti megalapozottsága és az ausztrál szabályozási megoldás vívmányai	
F Ó R U M	179

Szépvölgyi Enikő	181
A Kihívások a büntető jogalkotás terepében a 19-21. században című konferencia margójára	
Kelemen Roland – Szépvölgyi Enikő.....	191
A modern technológia és ami mögötte van – Konferencia a modern technológia biztonsági kockázatairól és állam- és jogtudományi kapcsolódásairól	
Szerzőink.....	199
Szerzői útmutató	200

Szerkesztői előszó

Tisztelt Olvasó!

A Katonai Jogi és Hadijogi Szemle jelen száma a Társaság klasszikus, valamint egyes kapcsolódó kutatási területeinek főként történeti kérdéseit bemutató tanulmányokat tartalmaz.

Jelen lapszám betekintést enged az első világháború és azt követő évek kivételes hatalmi filmszabályozásába, valamint a román megszállást követően Erdélyben elfogott magyar katonákkal szemben román hadbíróóságok előtt lefolytatott perekbe. Emellett felvázolja a két világháború közötti időszakban a légi hadijog fejlődését. Megismerhetjük a 1933-as hadirokkantakra és hadigondozottakra vonatkozó törvény Országgyűlési vitáját.

Bízva abban, hogy a lapszámban megjelenő műveket érdeklődéssel fogadja a Tisztelt Olvasó, szerkesztőségünk ez úton kíván a 2021. évi 4. lapszámhoz hasznos időtöltést!

a szerkesztők

Budapest, 2021. december 15.

TANULMÁNYOK

Nagy Szabolcs

Impériumváltás a bíróságokon – Magyar tiszték és polgári személyek az 1919 utáni román hadbíróság előtt¹

A büntető igazságszolgáltatás számára talán a legnehezebb helyzetek a judikatúra alapját ingatagga tevő rendszerváltások-változások, vagy országhatár módosítások. Ezek a legritkább esetben zajlanak le a jogállami keretek teljeskörű és zökkenőmentes transzformálása mellett. De ha kiemelt figyelmet fordítottak is a fentiekre az illetékesek, akkor is gyakorta felmerül olyan cselekményeknek utólagosan jogi eljárások keretében történő vizsgálata, melyek során az érintettek cselekményük elkövetésekor még nem lehettek tisztában azzal, hogy hamarosan új jogrend lép hatályba, mely alapján tetteik esetleg büntetőjogi tényállást valósítanak meg.

A 20. századi magyar történelem bővelkedett ilyen helyzetekben. 1918-tól 1989-ig fél tucat olyan változás zajlott az ország életében, mely után felmerült e probléma. A trianoni területvesztés, illetve az 1945 előtt rövid időre vissza-, majd ismét elcsatolt területek kapcsán pedig gyakorta idegen államok büntetőfórumai előtt kellett felelni olyan személyeknek, akik cselekményeik elkövetése idején vagy a magyar jogrend helyi tartós hatályban maradásában hittek, vagy átmeneti ex-lex állapotban, a „zavarosban halásztak”. Jelen munkámban egy ilyen helyzettel kapcsolatos eljárásokat mutatok be, az 1919-ben frissen megszállt Erdélyben a román

¹ Jelen tanulmány az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-21-4-I kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

katonai hatóságok által perbefogott magyar katonai és civil személyek ellen indított pereket.

Az 1918 utáni erdélyi impériumváltás (és ezzel párhuzamosan jelentős Erdélyen túli magyar terület román megszállása) számos szakaszra oszlott. A térben és időben is elnyúló folyamat általános jellemzői időről-időre, helyszínről-helyszínre változtak. A román megszállók magatartását számos belső és külső körülmény befolyásolta. Folyamatos tárgyalásban álltak az antanttal a majdani határok felől, a megszerzendő területek tekintetében nem csak a háborúban vesztes Magyarországgal, de az első világháborúban szövetséges Szerbia vezetésével létrejött délszláv állammal is rivalizálniuk kellett.

Az eseményeknek elébe igyekvő – az antant mindenkori engedélyéhez képest folyamatosan túlterjeszkedő – magyarországi megszállás során is többféle arcukat mutatták. Általánosságban elmondható, hogy a várhatóan nekik jutó területen visszafogottabban nyúltak olyan eszközökhöz, melyeket később és jóval nyugatabbra Bandholtz tábornok civilizált hadviselő félhez méltatlannak minősített.² Felesleges volt a rablás-fosztogatás határát súroló, a csapatok szükségletein jóval túlmutató mértékű erőszakos rekvirálásokat lefolytatni, ott már (általuk tudottan) úgyis minden az övék volt. Kilépve a még „ingó” területekre, majd tovább haladva azokra, melyek birtokát nem is remélhették, már más volt a helyzet. A MÁV³ vagyona, vagy a budapesti javak ellen elkövetett visszaélések köztudottak. De az kevésbé, hogy

² Harry Hill BANDHOLTZ: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*, Budapest, Magyar Világ, 1993.

³ Pl. MAJDÁN János: *A román megszállás következményei a MÁV hálózatára*, Tudományos előadás, Székesfehérvár, 2019. október 17. Az előadás szerkesztett formája megjelenés alatt.

települési szinten Győr volt az, ahonnan a főváros után a legtöbb értéket elvitték, elsősorban a helyi – országos szinten is fejlett – ipar eszközeit és termékeit elorozva. Persze ellenpéldák is akadtak, mint például Veszprém, amely úgy tűnik, meglehetősen kevés sérüléssel megúszta a román megszállás „kalandját”. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy a megszállásra már amúgy sem sok minden maradt a városban, másrészt a közeli Horthy-főhadiszállás is óvatosságra inthette az itteni román erőket, a Nemzeti Hadsereg katonái meg is szalasztottak a város közelében egy román járőrt.⁴

Az állam, a jogi- és magánszemélyek javait ért sérelmeken túl természetesen fizikai atrocitások is megestek. A megszálló hadsereg Erdélyben főleg az állami alkalmazottakat zaklatta, de előfordult civil személyek kínzása, megölése is. Ezek általában a román hadsereg elleni vélt, vagy valós tevékenység, esetleg értéktárgyak (részben szintén csak feltételezett) elrejtése miatt estek meg.⁵ A legsúlyosabb, legtöbb áldozattal járó (és szerencsére ezekben a minőségeiben egyedi) atrocitás a köröstárkányi „fekete húsvét” volt.⁶

1919 végére a helyzet konszolidálódni látszott. A román megszállás augusztus második felében elérte legnagyobb kiterjedését, Győr és Veszprém is ellenőrzésük alatt állt. A Vörös Hadsereg már augusztus legelején kapitulált és a Dunántúlon még létező csoportjai sem a románok, hanem az

⁴ NAGY Szabolcs: A „klerikális reakció” egy fészke a kommün alatt. A Tanácsköztársaság Veszprémében., In: Nagy Szabolcs (szerk.): *A vörös és a fehér uralom hátországa. 1919. vidéken.*, Veszprém, Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára, 2013, 18. o.

⁵ GOTTFRIED Barna – NAGY Szabolcs: *A Székely Hadosztály története. (2. bővített, javított kiadás)*, Csíkszereda, Guttenberg, 2018, 194. o.

⁶ GOTTFRIED – NAGY: i. m. 194-200. o.

ellenforradalmi erők ellen léptek fel.⁷ A legnagyobb román ellenes erő, a Székely Hadosztály már áprilisban letette a fegyvert, tagjainak jó része Erdélyben, illetve a Regátban tartatott fogva. A Horthy vezette Nemzeti Hadsereg a nagyobb összetűzéseket kerülte a románokkal, az olyan alegység szintű összezőrdülések pedig, mint amiről fentebb szóltam, a politikai- és hadvezetés ingerküszöbét nem érte el. Lassan Párizsban is kezdtek kirajzolódni a majdani trianoni határok. Minden adott volt tehát ahhoz, hogy a román vezetés megnyugodjék, és a kezére bízott országrészben békés módszerekkel stabilizálja berendezkedését. Gyakorolja azt a nagyvonalú, közösségi és egyéni jogokat a legmesszemenőbbekig figyelembe vevő nemzetiségi politikát, melynek hiányát a korábbi magyar állam szemére vetette.

Azonban nem ez történt. Először a magyar iskolákat vették el (államosították), majd elorozták a magyar egyházaktól a jórészt ezek fenntartására rendelt birtokaik döntő többségét.⁸ A magyar közigazgatást mindenütt átszervezték, igyekeztek hivatalnokait távozásra kényszeríteni. Ezt követően Erdélyszerte a magyarok ellen – különböző, a román állam ellenes tevékenység miatt indított – perek zajlottak. E folyamatot példákön keresztül történő bemutatása által adalékokkal szolgálók a legfontosabb kérdésekkel kapcsolatban: volt-e alapja az eljárásokban felhozott vádaknak, milyen jogi garanciákkal rendelkeztek ezekben a terheltek, összességében tehát igaz volt-e ezekkel kapcsolatban a magyar közvélemény felfogása, miszerint semmi másra nem szolgáltak, mint a korabeli erdélyi magyarság megfélemlítésére.

⁷ NAGY Szabolcs: *Muli püspök temet*, Pápa, Jókai Mór Könyvtár, 2016, 150–160. o.

⁸ BENKŐ Samu: Az utolsó 70 év erdélyi magyar tudományossága, *Magyar Tudomány*, 1993/2. 223. o.

Az első per kiemelt szereplője – de nem fővádlottja – Csécsi Nagy Imre ezredes volt. Csécsi Nagy 1868-ban született Szatmáron.⁹ Gimnázium után a budapesti Ludovikát, majd a bécsi Hadiiskolát is elvégezte. Csapatszolgálatra a lovas fegyvernemhez került, azt a magyar királyi 3. szegedi honvéd huszárezrednél kezdte, de az első világháborúban már a magyar királyi 2. debreceni honvéd huszárezred tisztjeként vett részt. Hamarosan parancsnoki beosztást nyert el, előbb a 2. népfelkelő huszárezred parancsnoka lett, majd 1915-ben az 1. népfelkelő lovasdandáré. 1917-ben a pozsonyi katonai parancsnokság helyettes vezetőjévé nevezték ki. 1919. január 1-jén nyugdíjazták, az összeomlás idején Nagyváradon tartózkodott. A román hatóságok itt tartóztatták le 1919 végén, hogy az első erdélyi „összeesküvés” per egyik fővádlottjává tegyék.¹⁰

A letartóztatások alapja egy konspirációs akció volt. A román hatóságok beépített emberei (a kor magyar sajtójának szóhasználatában: kémjei) körbejártak Nagyváradon, hogy a magyar Nemzeti Hadsereg céljára gyűjtsenek. Az adakozókat aztán letartóztatták, köztük olyan prominens személyiségekkel, mint gróf Széchényi Miklós váradi püspök, vagy Czifra Kálmán volt főispán. Mindez a városban óriási felháborodást keltett.¹¹

Maga a per az előkészítő szakasz befejeztével, 1920. február 3-án kezdődött meg Kolozsváron, a hatodik hadtest hadbírósa előtt. Nem csak erre, hanem a későbbiek során tárgyalt valamennyi perre igaz, hogy nem civil fórum előtt zajlott. A korabeli erdélyi (ugyanúgy ahogy a magyarországi)

⁹ Ma Szatmárnémeti, Románia.

¹⁰ SZENTMIKLÓSSY Géza (szerk.): A magyar feltámadás lexikona, Budapest, 1930. 512–513. o.

¹¹ *Kecskeméti Közlöny*, 1920. január 15. 3. o.

jogrendszer rendkívül kaotikus volt. A román állam felismerve, hogy az eltérő jogfejlődésű új területein nem lehet egy csapásra bevezetni a román jogrendet, átmeneti időt biztosított annak átvételére. Így a magyar jogszabályok többnyire még a '20-as évek elején is hatályosak voltak. Azonban a katonai megszállás időszakában a román hadijogot tekintették a területen érvényben lévőnek, ezért azt és nem a magyar büntető perrendtartást alkalmazták a hatálya alá tartozó ügyekben. És az államellenes cselekmények ilyeneknek minősültek.

A vizsgálati szakban néhányan – mint például a püspök és a volt főispán – tisztázódtak a gyanú alól. Így az elsőrendű vádlott Cserey Vilmos 51 éves, bardóczi születésű nyugalmazott alezredes, míg a másodrendű maga Csécsi Nagy lett. Vádlott társaik: Szunyogh Albert 37 éves huszárőrnagy, Birtha Sándor 48 éves egykori alezredes, nagyváradi városi számvevő, Jankovich Tihamér 54 éves járásbíró, a város 43 éves alpolgármestere, dr. Lukács Ödön, egy Csapó Lóránt nevű ifjú, mindössze 22 éves főhadnagy és a 48 éves dr. Örley György közjegyző. Mint a felsorolásból is látszik, vegyesen vádoltak katonai és civil személyeket. A katonák Csapó kivételével nyugalmazott állományban voltak, a civilek – bár fontos tisztségekkel bírtak, de – nem képviselték a közigazgatás és igazságszolgáltatás csúcsát.¹²

A terheltek köre egyébként valószínűleg azért is szűkült, mert az eljárás során a vád alapja is megváltozott. A perben az ügyész már nem adománygyűjtéssel, hanem egy konkrét, a román állam ellen irányuló összeesküvéssel vádolta a terhelteket, illetve Csapó főhadnagyot – aki a Horthy-hadsereg tisztje volt – kémkedéssel is. A vád szerint cselekedetük az erdélyi magyarság hadra fogható tagjainak

¹² MIKES Imre: Erdély útja Nagymagyarországtól Nagyromániáig, *Brassói Lapok*, 1930. augusztus 23. 5. o.

egybeszervezésére irányult annak érdekében, hogy egy alkalmas pillanatban felkelést szítsanak, megkönnyítve ezáltal a magyar hadsereg erdélyi bevonulását. Végső soron tehát – még bőven Trianon előtt – az impériumváltást kívánták volna visszafordítani. A vád legfőbb bizonyítéka két irat volt, melyeket a védők (több közülük román nemzetiségű volt) a sziguranca¹³ komolytalan tákolmányainak tekintettek. Mint rámutattak, a levelek szövege sok helyütt értelmetlen, magyartalan volt, a bennük rejlő utasítások egy része pedig gyermek, komolytalan. Ezen védekezést a román katonai ügyész élesen elutasította, a bíróság és a román igazságszolgáltatás elleni támadásként állította be. A védelem állítását alátámasztó tanúvallomásokot a tanúk és terhelték összejátszásának tulajdonította.

A terhelték azt egyébként maguk is egybehangzón elismerték, hogy valóban volt közöttük valamiféle szervezkedés, azonban állításuk szerint az nem a román uralom, hanem a bolsevizmus ellen irányult. Mint mondták, elterjedt a városban, hogy a románok ki fognak onnan vonulni és ebben az esetben féltő volt, hogy az ottani politikai helyzet miatt a munkásság magához ragadná a hatalmat.¹⁴ A bíróság – elfogadva a vád állításait – sokkal szélesebb kontextusba helyezte az ügyet. Értékelése szerint Horthyék Erdély-szerte hálózatot szerveztek a románok kiűzésére, mely hálózatnak csak az egyik eleme volt a váradi „sejt”. A másik fő „fészek”

¹³ Eredetileg: Sigurantia. A Román Királyság politikai rendőrsége.

¹⁴ Nagyvárad korabeli politikai helyzetéről ld, NAGY Szabolcs: A tanácsköztársaság nagyváradi végnapjai, *Új Nézőpont*, VI. 2019. 5–12. o.

Temesvár volt, ahol ezidőtájt szintén egy komoly per zajlott, nagyon hasonló váddal helyi magyarok ellen.¹⁵

A nagyváradai perben a vád a következőképpen írta le az eseményeket. A Horthy-hadseregtől érkezett Csapó főhadnagy vált Várad és Budapest összekötőjévé. A magyar főparancsnokság – Csapón keresztül – Cserey alezredest jelölte ki az akció vezetésére, a tényleges vezető Csécsi Nagy Imre ezredes volt. Szunyogh őrnagy afféle „vezérkari főnökként” az összeesküvés technikai irányítását kapta feladatául. Birtha Cserey és Csécsi Nagy letartóztatása után jutott vezető szerephez. Jankovich Tihamér a konspirációs helyszínt biztosította, Lukács Ödön a siker esetén vette volna át a polgármesterséget, Örley György pedig kormánybiztos lett volna. A vádat három vádpont körül konkretizálták, „idegen megszálló sereg érdekében szőtt machináció a románok elleni támadás érdekében, magyar katonai szervezet létesítése által”, „az ellenséggel történő összeköttetés létesítése annak előrenyomulása elősegítésének érdekében”, „az ország biztonságának veszélyeztetése Biharban megvalósítandó toborzási terv által”. Az első két vádlottat mindhárommal, Szunyoghot az elsővel és a harmadikkal, Birthát az elsővel és másodikkal, Jankovichot és Lukácsot csak a harmadikkal, Örleyt a másodikkal és harmadikkal vádolták. Csapót a másodikkal és a csak őt érintő, magyar főhadiszállás számára történő kémkedéssel. A hadbíróság – rendkívül szokatlan módon – a tárgyalást az est bekövetkeztével nem függesztette fel, az ítélet másnap reggel született meg. Örley közjegyzőt 15 évnyi kényszermunkára, a többi hét vádlottat halálra ítélte.¹⁶ A

¹⁵ Ennek eseményeivel nem foglalkozom, mivel azt részletesen ismerteti pl.: BORSI-KÁLMÁN Béla: *Iff. Niamestry Mihály és a temesvári Levente-per*, Budapest, Helikon. 2010.

¹⁶ *Az Est*, 1920. február 20. 2–3. o.

terheltek természetesen fellebbeztek. De az ítélet nemzetközi felháborodást is keltett. A magyar fél megkérte a balkáni antant misszió egyik tagját, az olasz Graziani tábornokot, hogy járjon közbe az elítéltek érdekében a román királynál. A lobbi sikerrel járt, a nyomásnak köszönhetően a bukaresti legfőbb törvényszék elrendelte a halálos ítéletek ügyében az újrafelvételi eljárást.

A második pert 1920 júliusában tartották. A vád és a védekezés sem módosított álláspontján, ugyanazon tények mentén építették fel stratégiájukat. Azonban a védelem ismét rámutatott, hogy a vád bizonyítékai meglehetősen gyengék, azok legfeljebb az előkészítő szakaszba sorolható elméleti tevékenységekre vonatkoznak (tervezgetések, beszélgetések), de már olyan konkrét cselekményt sem tudtak felsorolni, mely a tevőleges előkészítéshez lett volna sorolható. Rámutattak arra is, hogy az első ítélet végrehajtása csak a románok elleni gyűlöletnek az erdélyi magyarság köreiből történő felszítására lenne alkalmas. Mindez arra volt elég, hogy a hét halálos ítélet helyett négy született, Lukács 11, Jankovich 5 évnyi szabadságvesztés büntetésben részesült, Birthát és Örlejt pedig felmentették.¹⁷

A terheltek természetesen ismét jogorvoslatért folyamodtak, aminek hatására a bukaresti legfőbb törvényszék szeptember 29-én ezt az ítéletet is megsemmisítette és új döntés meghozatala, az ártatlanság kimondása nélkül elrendelte, hogy az ügy többet nem bocsátható tárgyalásra. E lépés háttere, pláne jogalapja nem tisztázott. A legvalószínűbbnek az látszott, hogy a román állam meghátrált a nemzetközi nyomás előtt, nem kívánta magát kompromittálni. A terhelteket csak öt nappal az ítélet megsemmisítése után bocsátották szabadon. A kolozsvári magyarság részéről

¹⁷ *Friss Újság*, 1920. július 31. 3. o.

szimpátiatüntetés kísérte az aktust, melyet katonai erővel kellett szétoszlatni. Csécsiék Magyarországra történő távozását azzal a kikötéssel engedélyezték, hogy Románia területére többé nem térhetnek vissza.¹⁸

De kisebb jelentőségű ügyeket is tárgyalt ez időben a kolozsvári hadbíróság. *„A román megszállás alatt levő magyar területen elkövetett hajmeresztő atrocitások. Ma két magyar városból érkezik román barbárság szomorú híre: Marosvásárhely az egyik, ahol Zernovián őrnagy, román állomásparancsnok és Mayer, a rendőrség főnöke összeesküvés vádja miatt letartóztatta Dávid Dezső kereskedőt, Nagy Ferencet, a magyar nemzeti gárda volt kapitányát, Kosár Ferencet és Schüller Viktort, Dávid Dezső alkalmazottját. A románok azt a vádat emelték a letartóztatottak ellen, hogy a katolikus temetőben kézigránátot, géppuska muníciót és fegyvertöltényeket ástak el. A letartóztatottak kijelentették, hogy a muníciót még a magyar nemzeti gárda működése idején ásták el. A románok azonban nem elégedtek meg ezzel a mentegetőzéssel, hanem még újabb letartóztatásokat eszközöltek.*

A másik város, ahonnan szomorú hírek érkeznek, Kolozsvár. A román hadbíróság Gampe Lajos és Gábi Zsolt bűnügyét tárgyalta, akiket az ügyészség kémkedéssel vádolt. A bíróság mindkét vádlottat halálra ítélte. A hadbíróság szorgalmasan folytatja munkáját: holnap újabb kémkedési

¹⁸ Új Barázda, 1920. november 3. 3. o. Csécsi Nagy Budapestre költözött, ahol altábornagyi kinevezést nyert, és a legfelsőbb honvéd törvényszék valamint a főtiszti becsületügyi fellebbezési tanács elnöke lett. 1924-ben nyugalomba vonult. Három évig elnöke volt a HADRÖA-nak és ezalatt sokat fáradozott a hadirokkantak érdekében. A Vaskoronarend II. osztályának, a Lipót-rend lovagkeresztjének, a Vaskorona-rend III. osztályának és több más háborús és béke kitüntetésének tulajdonosa. Több előkelő társadalmi egyesület tagja. (SZENTMIKLÓSSY: i. m.)

perek tárgyalását kezdi meg, ezúttal Tachanel Bolesláv újságíró, továbbá Ferenczy Béla és társai kerülnek a vádlottak padjára, akiket az ügyészség szintén kémkedéssel vádol.

A román jogtalanságok híre eljutott Párizsig is: a Távirati Iroda Neullyből kelt szikra távirata jelenti ma délelőtt, hogy a magyar béke delegáció elnöke, gróf Apponyi Albert a Nagyváradon elítélt tisztek érdekében jegyzéket terjesztett a békekonferencia elé.”¹⁹

A fentiek közül különösen érdekes – már-már tragikomikus – az aradi származású, 19 éves hadapródjelölt, Gampe Lajos ügye. A zöldhatáron az anyjához átszökő Gampét Aradon vették őrizetbe és egy, a fogdában mellé helyezett agent provocateur segítségével kémkedés gyanújába keverték. A gyors tárgyaláson – annak ellenére, hogy védői bizonyították: az éretlen fiatalember hencsésből vállalt magára képtelen cselekményeket – halálra ítélték.²⁰ Az ítélet végül rajta sem hajtották végre. Még mintegy másfél évig raboskodott, míg egy fogolycsere egyezménynek²¹ köszönhetően Magyarországra távozhatott. Ám a kitoloncolására várva, Nagyváradon szerelmes lett a fogda egyik gépirókisasszonyába és ezért hamarosan visszaszökött. Nagyon hamar elfogták és letartóztatása közben öngyilkos lett.²²

A következő nagyobb szabású bűnper 1920 szeptemberében zajlott Kolozsváron. Ennek két fővádlottja

¹⁹ *Az Est*, 1920. február 22. 2. o.

²⁰ MIKES: i. m.

²¹ A korban több ilyen létesült a román és a magyar fél között. Voltak meghatározott személyekre vonatkozóak és végül 1922 végén egy általános, minden politikai fogolyra vonatkozó is. Gampe még ez előtt, egy részleges amnesztiának köszönhetően szabadult. 8 Órai Újság, 1922. október 15. 4. o. A magyar-román politikai fogolycsere akadályai.

²² Gampe Lajos végzetes szerelme, *Világ*, 1922. március 28. 7. o.

volt. Az egyik a Székely Hadosztály egykori parancsnoka, a hadosztály fegyverletétele után brassói fogságba került és ott letartóztatott Kratochvil Károly ezredes.²³ A másik Flohr János vezérőrnagy volt. Flohr Kisbéren született, a per idején 55 éves volt. A háború alatt szinte végig a m. kir. debreceni 2. huszárezredben szolgált, 1918 elején került át a m. kir. 28. népfelkelő gyalogdandár élére. Flohr a tekintetben különleges volt a terheltek között, hogy őt debreceni tartózkodási helyén tartóztatták le, tehát olyan területen, melyről a románok kevésbé remélhették, hogy a béketárgyalás nekik ítéli majd.

Ugyanez elmondható a harmadrendű vádlotról, Ányos Aladáról is, aki bár Veszprém vármegyei nemesi családból származott (ez a család adta a nemzetnek Ányos Pál szerzetes költőt is), de katonai szolgálata miatt Nyíregyháza vált tartózkodási helyévé. Bár – mivel a forradalmi viszonyok között nem kívánt tovább szolgálni – elfogatásának idején rendelkezési állományban volt, a várost nem hagyta el. A negyed- és ötöd rendű vádlott dési volt, előbbit, Boross Gyulát ott is tartóztatták le, Kászonyi Zoltánt Kolozsváron találta meg a román rendőrhatalóság. Mindketten – szolgálaton kívüli – hivatásos tisztek voltak. A hatod-, heted rendű vádlottak erdélyi civilek voltak: Thurzó Béla tordai mérnök, illetve Péchy Pál szovátai kereskedő.²⁴

A vádat Radulescu ezredes képviselte. Ő egy rendkívül színes, költői képekkel tarkított vádbeszédet adott elő. *„Amint a nagyváradi összeesküvés perben beigazolást nyert, a magyar sovinizmus vészthozó szárnyait egész Erdély területére kiterjesztette. Az a gondolat, hogy a román csapatok kénytelenek lesznek a Tisza jobb partját kiüríteni, mindjobban*

²³ GOTTFRIED – NAGY: i. m.

²⁴ MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.

elterjedt, ezzel egyidejűleg az, hogy ezen részleges visszavonulást felhasználván, Magyarország régi határa visszaállíttassék. Ezen sovén gondolat megvalósítása érdekében a Horthy nagyvezérkarnak szüksége volt egy szövetség megteremtésére és arra, hogy egyenletlenséget szítson úgy a civil lakosságban, mint az ifjú erdélyi hadseregben. Erre a célra megszerveztek egy, az egész Erdély területére kiterjedő hatalmas szervezetet, amely magába foglalja az összes ezen ügghöz hű elemeket, hogy fegyverrel vagy szóval hirdessék a boldogság ígését. Ezen eszmét hatalmas kémhálózat és a vármegyénként megszervezendő és a legjobb tisztek által vezetendő katonai egységek megszervezése által kellett megvalósítani és a karhatalmi egységek feladata lett volna, hogy a román hadsereget hátba támadják akkor, amikor Horthy vezérlete alatt a hadsereg szembetámadott volna. Nagyon természetes volt, hogy a román megszállás alatti, de a demarkációs vonalon túli területek legyenek kiválasztva, azért tevékeny központtá Debrecen lett kiválasztva, amely egyidejűleg Nagyváradal és Temesvárral Flohr tábornok vezetése alatt állott. Annak dacára, hogy a nagyvezérkar utasításainak csak egy része találtatott meg, mégis a tények vizsgálatából kitűnik, ugyanaz az eszme: a régi független Magyarország ezeréves határainak visszaállítása. A szervezkedés feladata: 1. Keresztény elemek összegyűjtése, akik a régi hadsereg tagjai voltak, hogy az új nemzeti hadsereg kereteibe lépjenek. 2. Irredenta előkészítése, a területi integritás és az országnak az idegen járom alól való felszabadítása érdekében. Bizonyára nem hiányozhattak a sorozásra, szervezésre, felfegyverzésre, kiképzésre stb. vonatkozó részleges titkos utasítások sem. - Ezen szervezkedés egyik vezetője, jobban mondva mozgató lelke Siménfalvy

Tihamér őrnagy²⁵ a Székely Hadosztály volt vezérkari főnöke, mely hadosztály a románok ellen harcolt Zilah és Nyíregyháza között, s amelynek utolsó parancsnoka Kratochvil ezredes volt. Siménfalvy őrnagy, aki a Brassóba internált²⁶ hadosztály vezérkarától megszökött szándékosan, ismerte a hadosztály tisztjeit, kiválasztja minden egyes megyéből a legalkalmasabbakat, akiket katonai egységek megszervezésével bíz meg. Ő ismeri azokat a helyeket is, ahol el volt rejtve a volt hadosztály pénze, lőszerre és fegyverei. Katonák és ügynökök ezen egész szervezetének kellett volna a szent napon az elkeseredés zászlaját Erdélyre felemelni, hogy segítségére legyen a Horthy hadserege működésének, hogy újból kétségbeesést és bánatot hozzanak, amelyet mindnyájan ismerünk, - az áldott és román vér által bőségesen áztatott tájakra. De ez az örökös csillag, mely most is örökös ezen igazságszerető ország felett, gondoskodik arról, hogy be ne teljesedjék a terv és hogy az önző kezdeményezők reményei, mint a homok e szélről hajtva füstbe menjenek.”²⁷

Mint a fentiekből látható, a vád még a váradi (és temesvári) szervezkedők ellen felhozottaknál is súlyosabb volt, hiszen egyrészt azok irányítását is Kratochviléknak

²⁵ Siménfalvy a brassói fogságból megszökött, majd a Nemzeti Hadsereg elhárításánál kapott vezető szerepet. Sajnos, nagyon érdekes, kémfilmbe illő személyisége, korabeli tevékenysége, mely sok esemény háttérét megvilágíthatná, még nincs feldolgozva.

²⁶ A Székely Hadosztály fegyverletételi egyezményében valóban internálásról egyeztek meg a felek, ez azonban csak egy kijelölt helyen (erdélyi honosok esetében a lakhelyen) való tartózkodást, és a hatóságoknál történő rendszeres bejelentkezést vont volna magával. Ehhez képest mind a tiszt-, mind a legénységi állományt fogságba vetették, előbbieket Brassóban tartották fogva.

²⁷ MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.

tulajdonította, másrészt nem lokális, hanem egész Erdélyre kiterjedő mozgalom irányítását kívánta a vádlottakra bizonyítani. Az „összeesküvést” két 1920 januárjában, a megszállt területen elfogott állítólagos magyar főhadnagy vallomásának köszönhetően fedezték fel. Papp Tibor (a perben tanúként nem szerepelt) és Tamássy Tibor (őt a vádirat Bálint Tódor néven is említi) kihallgatásukkor magukat magyar kémeknek vallották, és utazásuk céljaként az erdélyi megbízottaknak (a vádlottaknak) eljuttatandó üzenetek kézbesítését jelölték meg. Vallomásukban egy rendkívül zavaros történetet adtak elő. Állításuk szerint az ő feladatuk volt Debrecenben, Nyíregyházán, Berettyóújfalun, Nagyváradon, Tordán és Kolozsváron az ezeken a helyeken már szerveződő „fehér gárdákról” információt szerezni. Ezen túl megbízatást kaptak Garbai Sándor megölésére (ő a tanácsköztársaság bukása után Kolozsvárra szökött és a kiadatásától félve innen emigrált 1920 júniusában). El kellett hozniuk Kászonyi századostól egy 20-25 millió koronáról szóló nyugtát, melyet az Flohrnak állított ki a korábban tőle átvett összeg ellenében. Ez valószínűleg az úgy nevezett „Székely Alap” Debrecenben maradt részét jelentette volna, amit Thuróczy István, kalandos lelkületű MÁV tisztviselő előbb a románok elől Debrecenben elrejtett, majd Kratochvil utasítására Kolozsvárra vitt.²⁸ A „sejtek” vezetőinek – Debrecenben Flohr tábornok, Nagyváradon Birhta alezredes, Kolozsváron Kászonyi, Tordán Thurzó Béla, Désen Boross százados, Besztercén Arz Gusztáv, Zilahon Zeitler Ödön kapitány, Nyíregyházán Ányos alezredes – „kinevezési

²⁸ A Székely Alapról és annak korabeli sorsáról bővebben ld. GOTTFRIED Barna: Kurucok és internáltak (Székelyek a vörös és a nemzeti hadseregben, illetve román fogságban, 1919-1920), *Székelyföld*, 2008/1. 355–380. o.

okmányait” is ők szállították, melyek egy részét sikerült is náluk lefoglalni

A vallomások hatására a román 20. hadosztály és a Tisza-csoport azonnal letartóztatásokat rendelt el, az ügyész megállapítása szerint kissé korán. Flohr esetében megállapították, hogy őt a január 5-6 közötti éjszakán felkereste egy magyar kém, bizonyos Zupka főhadnagy, aki titkos iratokat vitt neki. A tábornok titkos helyre beszélt meg a kémmel találkozó és mivel időközben megneszelte közlő letartóztatását, elrejtőzött. Végül családja letartóztatásának hatására adta fel magát.

Kratochvilt ugyanezen időben tartóztatták le Brassóban. Ő Tamássy információi szerint Gross Márton és Hautzinger Gusztáv (aki később Jány vezetéknévvel játszott történelmünkben fontos szerepet) százados vezérkari tisztek segítségével Brassóban „fehér gárdát” szervezett. Erre egy házkutatás során megtalált jegyzék volt a bizonyíték, melyben valaki megjelölte a Székely Hadosztály internált tisztjei közül a politikailag megbízhatatlanokat.

Az ügyész Boross Gyula dési letartóztatását a legsikeresebbek közé sorolta. Ez a következőképpen történt. *„Valóban Isán hadnagy ügyességének köszönhető, február hó 4-én, hogy Boross Gyula századosot letartóztatta és Hatfaludy Ernő főhadnagy segítségével kiderült, hogy a vádlottnak egy kinevezési okmánya volt és hogy felszólította Hatfaludyt, hogy a szervezkedésbe lépjen be. Boross kijelentette, hogy beszélt Halmyval, a volt táblai elnökkel. Elkéretvén a kinevezési okmány Boross Gyulától, azt állította, hogy az átvételtől számított ötöd napra a tűzbe dobta. Boross százados február 7-én kijelenti, hogy az okmány megvan és azt átadja. Hazamegy, a klozetba lép, melynek plafonjáról egy festett deszkát lefeszít, előveszi a vászonra írt okmányt és átadja. Ezen okmány azonos*

a Tamássy Tibornál találttal, amiért is valódisága iránt nincsen semmi kétség. Ami pedig a Bodonköz utca 7. szám, Ebei Károlynál történt összejöveteleket illeti, ezek sem voltak táncórák, hanem a szervezkedés megvalósítása a magyar hadsereg volt tisztjei és altisztjei segítségével.”

Nem mindenhol volt azonban „klozetből” előkerített papírokkal szerencsése a román hatóságoknak. Kászonyi Zoltán századost például – bár Tamássy a szervezkedés pénztárosaként jelölte meg – annak ellenére tartóztatták le Kolozsvárott, hogy semmi kézzel fogható bizonyíték nem állt rendelkezésre vele kapcsolatban. A hatóságok Tamássy egyetlen állítását sem tudták igazolni, és Kászonyi sem vallott be semmit az ellene felhozott vádak közül.

Tordán kissé más volt a helyzet. Itt Thurzó Béla tartalékos főhadnagyot (civilben építészmérnök volt) a katonai szervezkedés, gróf Bethlen Sándor Torda-Aranyos vármegye korábbi főispánját a városi elit, Sinka Sándort és Fülöp Sándort pedig a helyi munkásság megszervezésével vádolták. Minderre összesen két besúgótól származó információ állt rendelkezésükre „bizonyítékként”, illetve Thurzó kapuereszében találtak egy elrejtett, závarzat nélküli Mannlichert,²⁹ 151 töltényt, 2 szuronyt szíjjal és egy szuronytokot.

Hasonlóan „erős” bizonyítékok álltak rendelkezésre Ányossal kapcsolatban is. A Nyíregyházán lezajlott házkutatás során semmit sem találtak, „*de midőn február 15-én autón Debrecenből Nagyváradra szállították [Anyost – a szerző], a Papp Tibor fülébe súgta a jelszót »Csepelelő bucka«, ami a létező szervezkedés és az abban való részvétel világos bizonyítéka.*” Az informátorok szerint az állomáson vagonok

²⁹ Az első világháborúban ez volt a monarchia haderejének legelterjedtebb lőfegyvere, hadipuskája.

voltak fegyverrel megrakva, a hatóságok „természetesen” ezeket sem találták...

Mindezeket a „tényeket” így próbálta koherens egészzé tákolni az ügyész: *„A fent felsorolt tényekből, amelyek a maguk rendjén egy rendszert alkotnak, mely nem egyéb, mint eleme annak a komplexumnak, ami a magyarok kormányzati politikai doktrínája. Ha megengedjük, amit ők állítanak, hogy a fehér gárda szervezése a kommunizmus ellen és a mi hadseregünk békés visszavonulása esetére történt, miért nem cselekedtek tisztességesen, nyíltan és miért tették titokban, a magyar parancsnoksággal összeköttetésben, ami bűnösségük legvilágosabb bizonyítéka, amit letagadni lehetetlen, különösen vászonra írt, ruha vagy kabát bélésébe írt kinevezések és utasítások, amelyek titokzatos módon lettek kézbesítve, nem szolgálhatnak egyebet, mint az általunk jelzett célt.”*³⁰

A vád alapja tehát semmi más nem volt, mint két személy, nagyobb részt Tamássy Tibor, kisebb részt Péchy Pál – maga is terhelt a perben – vallomása. Ehhez kerestek még egy-egy terhelt esetében kiegészítésül tanúkat. Péchy szavahihetősége erősen kérdőjeles volt. Védője – a román nemzetiségű Statescu Angelu – véleménye szerint teljesen beszámíthatatlan volt. Örökölt betegségben szenvedett, a per idején közvetlen hozzátartozói közül egy testvére és egy unokaöccse is az örültek házában volt, apja és nagyapja korábban ott is hunyt el. A bajt tetézendő még alkoholizmussal is küzdött (sikertelenül), álmatlanságban szenvedett, képzelgések gyötörték. Ez utóbbiakat nem is tudta a valóságtól megkülönböztetni. Katonai szolgálata alatt tünetei hangsúlyosabbakká váltak, üldözési mánia, illetve nagyzolási hóbort is kialakult nála. Mindezek alapján Péchy inkább Rejtő

³⁰ MNL VeML, XIV. 10. Kratochvil Károly altábornagy iratai. Kratochvil perének iratai.

Jenő könyveibe kívánczó figurának tűnik, semmint egy ilyen súlyos vád miatt zajló per koronatanújának.

Tamással ilyen „rendszerszintű”, nyilvánvaló problémák nem voltak. Szerepe azonban annyira ellentmondásos volt, hogy az mindenképpen megingatta a szavahihetőségébe vetett hitet. Dr. Román Valér³¹ ügyvéd – aki korábban a nagyváradiak védelmében is fontos szerepet töltött be – erre a körülményre a tanúhoz intézett kérdéseivel élesen rá is mutatott. Mint Tamásy elmondta, 1916-ban önkéntes őrmesterként lett rokkant, majd a forradalmak idején ismét aktív szolgálatot vállalt és a Nemzeti Hadsereg hadnagya lett. Vallomása szerint önként jelentkezett egy, a Tiszánál őrködő román egységnél és kérte, hogy vigyék a 20. hadosztályhoz. Arra a kérdésre, hogy mi vezette a nemzete elleni fellépésre, megtagadta a választ. Az ügyész eközben folyamatosan igyekezett a tanúvallomást és a tanúhoz intézett kérdéseket megakasztani, mondván, hogy a tanú személyes körülményei nem tartoznak a vádhoz. Román Valér azonban ragaszkodott a kérdés tisztázáshoz, ezért indítványozta, hogy Tamásy meghallgatását zárt ülés keretében folytassák. A bíró az indítványnak helyt adott.

Sajnos a zárt ülés jegyzőkönyvét, vagy annak leiratát kutatásaim során nem kaptam kézhez. Egyéb adatokból azonban valószínűsíthető, hogy tettének magyarázata az, hogy Tamásy román kém volt. Neve – gyanús körülmények között – már másutt is felbukkant. 1919 júniusának közepén Szegedről indulva átszökött a vörösök vonalán és a Vörös Hadsereg akkori, gödöllői főhadiszállására ment. Itt rövid

³¹ A magyar lapok évtizedekkel később is következetesen így írták nevét, annak ellenére, hogy minden bizonnyal román nemzetiségű volt és e körülményt (bár elsősorban az óromániai származású személyek esetében) a névhasználat során figyelembe szokták venni.

ismerkedés, helyzETFelmérés után követelni kezdte a Vörös Hadsereg pontos hadrendjét és a részletes vázlatát. (A bomlófélben lévő hadsereg nemzeti érzelmű vezetői közül néhányan már keresték Horthyékkal a kapcsolatot, amit a későbbi vezérkari főnök, ekkor a vezérkari osztály vezetője, Julier Ferenc nem is tiltott meg számukra.) Mikor nem kapta meg, fenyegetőzni kezdett, majd távozott. Mire pár nap múlva visszatért, Lorx Viktor ezredes igazolta, ezért kérései teljesültek.³² Így a dokumentumok eljutottak Szegedre, de nem kizárt, hogy az antanthoz, esetleg a románokhoz is. Ahogy a téma kutatója, Fogarassy László megjegyzi, Tamássy Debrecenben közismert volt, mint román agent provocateur.³³

Mindez nem jelentett sok jót a vád számára. A többi tanúvallomás ugyanis szinte kivétel nélkül a vádlottak védekezését támasztotta alá. Az egy, félig-meddig kivételt Hatfaludy Ernő dési földbirtokos jelentette, aki elmondta, hogy Boross százados arról győzködte, jó lenne valamilyen szervezetet létesíteni arra az esetre, ha a román csapatok kivonulnak. Boross felhatalmazásáról azonban ő sem tudott.

Thurzó édesapja azt vallotta azért írta alá a jegyzőkönyvet, miszerint a házukban fellelt fegyver a fiáé, mert ő nyelvismeret hiányában nem tudta azt elolvasni és a román nyomozók annak tartalmáról valótlant állítottak. Thurzó testvére sem tudott arról, hogy bátyja bármiféle szervezkedés részese lett volna. Az ellene valló informátorról a védelem következő tanúja – Endes Mariska – azt vallotta, hogy régóta esküdözött: korábbi sérelmeit megbosszulja Thurzón.

³² SOMOGYI Zoltán: *A június 24-iki ellenforradalom és a ludovikások*, Budapest, Pátria, 1920, 34-35. o.

³³ FOGARASSY László: *A Magyarországi Tanácsköztársaság katonai összeomlása*, *Történelmi Szemle*, 1981/1. 20-50. 22. o.

Kratochvilnak gyerekkori iskolatársa, egy Schmidt nevű brassói keramitgyáros igazolt alibit, aki megengedte, hogy az ezredes a gyárban dolgozzon.³⁴ Ezen időszak alatt elmondása alapján Kratochvil a gyárban senkivel nem is érintkezett. A védőbeszédék közül Kratochvil védőjéé, dr. Opreaé volt a legrészletesebb. Felidézte, hogy az ezredest már nagyon hamar letartóztatták és Erdélyben ide-oda hurcolták, volt fogságban Nagyváradon, Szamosújváron, Kolozsváron, de semmit nem tudtak rábizonyítani. (Azt a védő nem említette, hogy „utaztatásának” volt egyfajta pszichológiai hadviselés jellege is. Váradon az alatta szolgáló hadapródok iskolájában, Szamosújváron Rózsa Sándor egykori cellájában, Kolozsváron pedig a hadosztálya megalakulásának színhelyén, a fellegrvárban tartották fogva.) A védő végre egy konkrét jogszabály helyet is említett beszédében, védencére többek között a román katonai büntetőtörvénykönyv 53. §-ában meghatározott bűncselekményt akarták rábizonyítani, mely azt mondta: ha valaki alattomos úton, hamis szándékkal az állami érdek ellen tör, katonai műveleteket megghiúsítani akar, büntetendő. Ilyen cselekményt nyilvánvalóan nem lehetett rábizonyítani, amiatt meg, hogy esetleg Budapesten valaki(k) őt szemelték ki egy szervezet élére, ő, mint passzív alany nem büntethető. Mindennek hatására a 3. tárgyalási napon a bíróság nem tehetett mást, mint hogy meghozta döntését. Mivel a vád egyetlen, meg nem döntött bizonyítéka a Boross százados „klozetjából” előkerült „kinevezés” maradt, Borossot öt évnyi kényszermunkára ítélték. A többi vádlottat kénytelen-kelletlen

³⁴ Kratochvilék brassói fogsága több időszakra osztható. A fegyverletétel után a brassói fellegrvárban a tisztek többségét szigorú őrizetben tartották. Majd ez időnként enyhült, szabadon kijárhattak a városba. Kratochvil házasságot is ez idő alatt kötött, igaz konspirációs tevékenység segítségével.

felmentették.³⁵ Kratochvil és a többi tényleges tiszt terhelt az ítélet után Magyarországra távozott.

De az „országos méretű összeesküvés” megbukott teóriája nem zárta le Erdélyben a hasonló vádakkal indított politikai perek korszakát. Még két évvel később, 1922 júliusában is születtek ilyen ítéletek. Július 22-én a kolozsvári *Ellenzék* az „új nagyváradi per” előző napon történt lezárásáról adott hírt. Az ítéletet a Kratochvilék ellen még a vádat képviselő Radulescu ezredes hadbíró hirdette ki. E szerint távollétében ítélte a hadbíróság Kotz Friedrich szakaszvezetőt, Frank Józsefet és Römiger Istvánt szökés és kémkedés miatt 10 évi, Utz Imrét, Kádár Istvánt kémkedés miatt 5 évi kényszermunkára. Felmentették a jelen lévő Lehoczky Rudolf volt belényesi postafőnököt, Pintér Remus és Keresztes Lajos hivatalnokot. Sós József szökés címén 4 hónap, Köhler Károly és Schnell Henrik szintén szökés miatt 6 hónapos szabadságvesztés büntetésben részesült, Rössler Walter sikkasztás miatt 4 hónapot kapott. A Tarsch János szakaszvezető ellen emelt vádat megsemmisítette ugyan a hadbíróság, de békében elkövetett kémkedés miatt vád alá helyezte.³⁶ Ez az ügy egyébként nagyon szövevényes volt. A főtárgyaláskor már közel egy éve megindult az eljárás. Az ügyről szóló tudósításokat olvasva, az kísértetiesen emlékeztetett a Kratochvil perre, a vádak jórészt azon alapultak, hogy valakinek az állítása szerint valaki beszélt valakivel...³⁷ Természetesen az agent provocateurs sem hiányozhattak. Közben az amnesztia rendelet miatt számos terhelt mentesült, érdekes módon Lehoczky is, akinek ügyében

³⁵ *Ellenzék*, 1920. szeptember 30. 1–2. o

³⁶ *Ellenzék*, 1922. július 6. 5. o

³⁷ Pl. *Ellenzék*, 1922. július 6. 5. o.

később mégis döntött a bíróság.³⁸ Lehoczky egyébként önmagában is érdekes figura volt, Nagyvárad volt polgármesterének, Rimler Károlynak az özvegyével élt együtt, mivel felesége az özvegy fogadott leánya volt. Rimler Károlyné 1926-ban öngyilkosság következtében hunyt el, mivel vejét sikkasztás miatt letartóztatták.³⁹

A perekre tehát általánosságban jellemző volt, hogy bár nagyon súlyos ítéletek születtek, azokból végül keveset hajtottak végre. Ezen körülményben minden bizonnyal a nagymértékű nemzetközi felháborodás is szerepet játszott. A terhelték által elszenvedett sérelmek viszont így is tetemesek voltak, sokukat évekig tartották nagyon sanyarú körülmények között fogva, és felmentésük után sem nagyon igyekeztek biztosítani a magyar területre történő távozás lehetőségét. De hogyan értékeljük a perek alapjait? Kijelenthető-e, hogy azok minden esetben teljes mértékben koncepciós jellegűek voltak, csupán a román fél paranoiája hozta őket létre? Mint tudvalevő, a terhelt felmentésének lehetséges okai között meg kell különböztetnünk a bűncselekmény-, illetve a bizonyítottság hiányát. Az első esetben a per során bebizonyosodik, hogy a terhelt nem követte el a terhére rótt bűncselekmény, köznyelven: ártatlan. A második esetben ez nem tudható, annyi történt csupán, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékok nem voltak elégségesek ahhoz, hogy bebizonyítható legyen a vád állítása. Ettől még a terhelt elkövethette a bűncselekményt, csak a hatóságoknak azt nem sikerült bebizonyítani (természetesen ez nem jelenti azt, hogy mindenképpen el is követte).

A nagyon részletesen feldolgozott temesvári per ezt a különbséget szépen szemlélteti is. Temesváron elsősorban azok

³⁸ *Ellenzék*, 1922. június 21. 4. o.

³⁹ *Az Est*, 1926. október 7. 7. o.

a diákok – az úgynevezett Leventeszövetség tagjai – szövetkeztek, akik már a forradalom alatt létrehoztak a helyi baloldali mozgalom ellen a diákórséget. A román megszállás alatti szervezkedésnek is az a hír jelentette alapját, miszerint a várost hamarosan kiűritik a románok. Ebben a helyzetben érthetően nem a románok ellen kellett készülni, hanem a gazdátlanvá vált város felügyeletének átvételére. Azonban ahogy Váradon, úgy Temesváron is jelen voltak az eseményeknél Horthy köreiből érkezett fiatal tisztek, akik feltűnése joggal ébreszthetett gyanakvást a románokban. Azt azonban, hogy az ő szerepük mire terjedt ki, mire tudták rávenni a temesváriakat, nem volt bebizonyítható.⁴⁰

Valószínű, hogy Kratochvilék sem voltak teljesen ártatlanok. Egy Thúróczy István nevű MÁV alkalmazott e zűrzavaros időkben szinte James Bondként működött. A forradalom alatt Pogány József, a központi katonatanácsnak a Székely Hadosztállyal ellenséges viszonyt ápoló vezetője ellen tervezett – megghiúsult – merényletet. Majd, ha lehet, még magasabbra tört, 1922-ben már I. Ferdinánd román királyt szemelte ki célpontul. Mint a történelmet ismerők sejtetik, ezúttal sem járt sikerrel. A két merénylet között viszont – mint a Gottfried Barna által feldolgozott, a veszprémi Kratochvil hagyatékban őrzött memoárjából kiderül és a Székely Alappal kapcsolatban már utaltam rá – ő volt a szegedieket a megszállt területeken maradt tisztekkel összekötő személyek egyike. 1919 augusztusától látta el ezen feladatot, és elmondása szerint a megbeszélések során öszre pontosan az a gondolat fogalmazódott meg a szervezőkben, mellyel a román hatóságok a fenti perek terheltjeit vádolták: a Nemzeti Hadsereg megerősödése után támadást indítanak a románok ellen, az

⁴⁰ JAKABFFY Elemér – PÁLL György: *A bánsági magyarság húsz éve Romániában (1918-1938)*, Budapest, Studium, 1939, 107–114. o.

offenzívával egy időben pedig a Székelyföldön felkelést robbantanak ki. Úgy emlékezett, az erdélyi parancsnokság Kratochvil Károly ezredesből és volt vezérkari tisztjeiből állt volna, és az egész ügynek csak Kratochvilék letartóztatása vetett véget.⁴¹ Hogy ez is csak az ezidőben és e tájon oly gyakran feltűnő színes fantáziájú kalandorok egyikének fantazmagóriája volt-e, azt nem tudhatjuk. Unus testis, nullus testis. („Egy tanú, nem tanú”) Amíg nem bukkan fel új forrás e tekintetben, távolságtartással kell kezelnünk a Thúróczy által leírtakat. De hogy egy másik idevágó közhelyet is idézzek: nem zörög a haraszt...

A román eljárások értékelését a fentiek alapján számos körülmény nehezíti. Az első ezek közül az érintett terület rendezetlen jogi helyzete. A perekben inkriminált cselekmények elkövetésének ideje megelőzte a trianoni békekötést, így a románok a területeik elcsatolása érdekében indított összeesküvések miatt nem indíthattak volna eljárást, legfeljebb az antant által felkért rendfenntartó erők elleni fellépés szándéka miatt. Ez esetben viszont inkább az antant valamely fóruma lett volna illetékes, mely kérdés a saját hatáskörben eljáró románok részéről fel sem merült. A következő a probléma az első fokon meghozott ítéletek kirívóan szigorú volta és a végül döntő többségükben megszületett felmentő határozatok közötti ellentmondás. A vonatkozó iratok ismeretének hiányában csak valószínűsíthető, hogy ez a már említett nemzetközi felháborodáson túl összefüggött az antant helyi szerveinek konkrét fellépésével is. Végezetül ott a vádpontok valódiságának kérdése is. Ismerve a kor egyéb történéseit (ezek közül a vádpontokhoz talán leghasonlatosabb a nyugat-magyarországi felkelés) egyáltalán

⁴¹ GOTTFRIED Barna: Thúróczy István és a román király elleni merényletterr, *Székelyföld*, 2010/6. 79–101. o.

nem elképzelhetetlen, hogy a perbe fogott személyek egy része valóban részt vett valamiféle román ellenes szervezkedésben. Így ahhoz, hogy a konkrét vádpontok általában meglehetősen abszurdak voltak, kellett a román vádhatóság túlbuzgósága, mohósága is.

Elekes Dóra – Kelemen Roland

Különleges jogrend és a háború hatása a filmművészetre az első világháború idején

A Lumière- fivérek találmányának, a mozgófilmnek 1895-ben volt az ősbemutatója. A vonat érkezése című rövid alig pár perces film, még óriási riadalmat váltott ki a nézőkből, hiszen ténylegesen azt az érzetett váltotta ki belőlük, mintha egy vonat közeledne feléjük. Már ezen anekdota is bizonyítja, hogy a film már a kezdetek kezdetén is rendkívüli hatást váltott ki az emberekből. Ez a hihetetlen találmány két évtized alatt hatalmas utat járt be, önálló iparággá vált. Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy gombamód szaporodtak a kinematográfok a világban. Míg 1900-ban Németországban csak két állami mozi várta az érdeklődőket, addig 1910-ben már 480. Főleg az Amerikai Egyesült Államokban volt nagymértékű a fejlődés, ahol ebben az időszakban New York 680 mozgóképszínházzal büszkélkedhetett. Szinte minden csődbe ment kávéház, étteremtulajdonos mozgóképszínházat nyitott.¹ Budapesten az első világháború kitörése előtt 114 filmszínház működött.²

A jogalkotás is próbálta lekövetni a filmipar hihetetlen térhódítását. A film emberekre, társadalomra gyakorolt hatását észlelve leginkább engedélyeztetési szabályokkal találkozhattunk a 20. század első évtizedének végére. A film káros hatásaitól szinte mindenhol óvni próbálták a gyermekeket, azonban annak pozitív hatásairól, a benne rejlő

¹ KÖRMENDY-ÉKES Lajos: A mozi, *Városi Szemle*, 1915/7-8. 502. o.

² LAJTA Andor: A „mozi” magyarországi térhódítása- a találmány 40 éves jubileuma alkalmából, *Filmkultúra*, 1936/1. 3. o.

lehetőségekről ekkor még kevesebb szó esett. A film és a mozi tömegbefolyásoló szerepére az első világháború hívta fel a figyelmet, amellyel a hadviselő államok lehetőségeikhez mérten élni kívántak, bár abban jelentős eltérések voltak, hogy egy-egy államalakulat mikor észlelte ténylegesen az ebbe rejlő potenciált. Emellett nyilvánvalóan a tartalmi szűrés még inkább előtérbe került a háború alatt, főként a fronton készített felvételek esetében.

Jelen tanulmány az első világháború és első világháborús kivételes hatalmi jogalkotás hatásait kívánja bemutatni a filmművészetre, mégpedig az egyes hadviselő államok (Egyesült Királyság, Egyesült Államok, Franciaország, Németország és Magyar Király) szabályozása, gyakorlata által.

1. Háborús jogalkotás hatása a filmekre az Egyesült Királyságban

Az Egyesült Királyság sajtója a 19. században a tömegtájékoztatás megkerülhetetlen tényezője, emellett pedig olyan kiterjedt és versengő iparág volt, amely vezetőinek politikai érdekérvényesítése kézzelfogható volt, lapjaikon keresztül pedig a társadalom politikai befolyásolására is képesek voltak.³ Ezért már 1899-ben megfogalmazódott a Hadügyminisztérium berkeiben a cenzúra igénye. A kormány

³ Lásd: Alfred HARMSWORTH: *The Simultaneous Newspapers of the Twentieth Century*, *The North American Review* 1901 (530. kötet), 72–90. o.; Martin HEWITT: *The Press and the Law*, In: Joanne SHATTOCK (szerk.): *Journalism and the Periodical Press in the Nineteenth-century Britain*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017, 147–165. o.; Laurel BRAKE: *The Changing Review*, In: Joanne SHATTOCK (szerk.): *Journalism and the Periodical Press in the Nineteenth-century Britain*. Cambridge, Cambridge University Press, 2017, 47–65. o.

azonban ekkor elvetette ezt, és fenntartotta a békeidős állapotokat a búr háború teljes időszakában. 1906-ban a Birodalmi Védelmi Bizottság azon véleményének adott hangot, hogy egy ilyen hatalomnak és annak eszközeinek meghatározását nem szabad késleltetni a háború kitöréséig. A háborús cenzúra lehetőségére reagálva az újságok tulajdonosai közös nyilatkozatot adtak ki. Ebben elvetették a cenzúra minden lehetséges formáját, azonban egy állandó bizottsággal együttműködve az önkéntes szabályozásba, együttműködésbe beleegyeztek. E bizottság 1912-ben alakult meg, és a háború előtt lehetővé tette a sajtófelügyeletet annak vezetőinek bevonásával. Viszont ez a tényleges lapellenőrzéstől még elmaradt, de a háború alatt ismertté vált D-Notice rendszer, vagyis az egyes hírek közlésétől való eltekintésre felhívás már ekkor kialakult.⁴

Ezzel szemben a filmgyártás és forgalmazás területén már 1914 előtt is ismerték és alkalmazták a cenzúra intézményét. Az 1909-es Cinematograph Act (a filmügyi tv.) a helyi hatóságok számára több hatósági jogkört biztosított a mozik engedélyeztetése és ellenőrzése tekintetében. Ezt jelentősen kibővítette a londoni hatóság és a London Bridge Picture Palace and Cinematograph Theatre közötti perben eljáró bíróság.⁵ A hatóság ugyanis eljárást indított 1910-ben a filmszínház ellen, mert az megszegte a kiadott engedélyt és vasárnap is nyitva volt. A mozi tulajdonosa arra hivatkozott, hogy a helyi hatóság jogköre kizárólag az egészség és biztonság biztosítására vonatkozott, egyéb megkötésekre viszont nem. A bíróság a helyi hatóságoknak adott igazat és ők ezt követően országszerte elkezdtek engedélyezési

⁴ Dein HOPKIN: Domestic Censorship in the First World War. *Journal of Contemporary History*, 1970/4. 152–153. o.

⁵ LCC v. Bermondsey Bioscope Co., [1911] 1 K.B. 445.

hatáskörükre hivatkozva cenzúrázni a filmeket. Ezért a filmforgalmazók 1912-ben felállították a független, nem kormányzati, a díjfizető filmforgalmazók által finanszírozott testületet a British Board of Film Censorst, amelynek rendeltetése a filmminősítés egységesítése volt. A filmek vagy „U” vagyis Universal besorolást kaphattak, tehát minden korosztálynak ajánlották, vagy A, vagyis Adult besorolást kaphatott, amely értelmében csak felnőtteknek ajánlották. Lehetősége volt arra, hogy felhívja a forgalmazót a film megvágására, vagy egyéb módosítására, legszélsőségesebb esetben betiltását is kimondhatta. E szerv tevékenysége ellenére a helyi hatóságok megtartották saját hatáskörüket és felülbírálhatták döntéseit (igaz az esetek többségében megfelelő iránymutatásnak tartották), abban az esetben, ha azzal nem értettek egyet és ezzel saját területükön eltérő vetítési feltételeket is szabhattak.⁶

A háború kirobbanásakor a Parlamentnek az első lépései között volt, hogy megfelelő és hatékony felhatalmazással ruházza fel a kormányt a nemzetet fenyegető veszély ellen. Ezért az első világháború kirobbanását követő napon, 1914. augusztus 8-án a Parlament elfogadta a Defence of the Realm Act (DORA – a brit birodalom védelméről szóló)⁷ törvényt.⁸ Vitája rendkívül rövid, mindösszesen alig 20 sort foglal el a törvényhozási jegyzőkönyvben, így nem meglepő módon a javaslatot módosítások nélkül fogadták el.

⁶ Jill NELMES: *Introduction to Film Studies (fifth edition)*, New York, Routledge, 2012, 364. o.

⁷ Angol különleges jogrend történeti fejlődéséről lásd bővebben: KELEMEN Roland: Az angol kivételes hatalom története a kezdetektől a második világháborús szabályozásig, *Jog Állam Politika*, 2020/2. 53-65. o.; FARKAS Ádám: *Az állam fegyveres védelmének alapvonalai*, Budapest, Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, 2019, 79-84. o.

⁸ Defence of the Realm Act, 1914, Ch. 29.

Mindenképpen érdekes ez annak a fényében, hogy az előterjesztő kormány szóvivője szerint is „a törvény újszerű, és sérti az alkotmányos hagyományokat”.⁹ A Lordok Házában pedig általános volt az a nézet, hogy az intézkedéseket sietve készítették elő, amely során láthatóan több mulasztás is történt.¹⁰ Ennek eredménye, hogy a törvényt a háború során hat alkalommal módosították, egészítették ki.

A DORA megalkotásával a kormány olyan lehetőséghez jutott a sajtó feletti kontrollt tekintve,¹¹ hogy már nem elégedett meg az önkéntes cenzúrával, és a vegyes bizottságot is háttérbe szorították. A DORA felhatalmazásával élve a kormányzat meghatározta a tilalmazott információk körét. Így a haderő, hajók, repülők mozgásáról, számáról, állapotáról, ezekkel való rendelkezésről senki nem gyűjthetett,

⁹ Harold M. BOWMAN: Martial Law and the English Constitution, *Michigan Law Review*, 1916/2. 99. o.

¹⁰ BOWMAN: i. m. 96. o.

¹¹ Jelen tanulmányban csak a megértéshez szükséges mértéig kerül felvillantásra a hagyományos sajtó első világháborús korlátozása, azonban erre azért van szükség, mivel szinte minden országban a tartalom tekintetében azonos korlátozások voltak megfigyelhetők a két terület között. A sajtó korlátozást lásd bővebben: GOSZTONYI Gergely: „Agyamban kopasz cenzor ül”, avagy a politikai cenzúra története Magyarországon napjainkig, In: MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara : a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai (I.-II. kötet)*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 989-997. o.; KELEMEN Roland: A háromórás cenzúra és azt enyhíteni hivatott objektív és szubjektív sajtótilalom elhatárolása - sajtótilalmak az első világháború éveiben, In: GERGELY András – HOLLÓ József – JESZENSZKY Géza – RÉVÉSZ T. Mihály – SZEILER Erika (szerk.): *Magyarország 1918. Az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország utolsó éve*, Budapest, Ifjabb Gróf Andrássy Gyula Alapítvány, 2020, 20-38. o.; RÉVÉSZ T. Mihály: A sajtójog metamorfózisa az első világháború esztendeiben Magyarországon, *Jogtörténeti Szemle*, 2015/4. 34-44. o.

rögzíthetett, hozhatott nyilvánosságra vagy közölhetett információt. Nem engedélyezték továbbá a haderő vagy szövetségeseinek műveleiről, terveiről, feltételezett terveiről, ellátásáról, hadianyag gyártásáról, szállításáról, tárolásáról, annak helyéről vagy tervezett gyártásáról az adatgyűjtést, vagy ilyen megszerzését és nyilvánosságra hozatalát. Úgyszintén jogsértő volt bármely hely védelmére, megerősítésére vonatkozó adat, vagy azzal összefüggő épületek, műtárgy ismertetése, bemutatása, illetve bármilyen olyan információ, ami közvetve vagy közvetlenül hasznos lehetett az ellenség számára. A fenti cselekményeket és azok kísérletét is büntetni rendelték.¹² Mégpedig, ha valaki sajtó útján követett el bűncselekményt, akkor a hatóság az ügy iratait az illetékes ügyész elé terjesztette, aki az iratokat megvizsgálva döntött arról, hogy az ügyet polgári rendes vagy esküdtszék, illetve katonai bíróság elé utalja. Az is bűncselekménynek számított, ha ilyen újságot újra nyomtak, vagy annak egy részét – tudva annak elmarasztalásáról – átvették.¹³ Szintén a DORA felhatalmazásával élve kiadott rendelet szerint, mivel a korai filmszalagokat kiemelkedően gyúlékonynak tartották ezért csak engedéllyel lehetett filmeket tartani meghatározott mennyiség felett (hat tekercs vagy 24 font). A rendőrség akár erőszakkal is beléphetett olyan helységekbe, ahol indokoltan feltételezték azt, hogy engedély nélkül, a követelményeket be nem tartva tároltak filmeket. Az ott talált tekercsket elkobozhatták vagy

¹² The Defence of the Realm Regulations – Unauthorised Collection and Communication of Information and Reports. No. 18.

¹³ The Defence of the Realm Regulations – Trial and Punishment of Offences. No. 56 (13).

megsemmisíthették.¹⁴ Ezzel nem mellékesen az illegális propaganda filmek terjesztését is fel tudták számolni.

Az állam háborús érdekeinek sajtóban és annak útján történő érvényesítése érdekében 1914. augusztus 7-én felállították a civil vezetés alatt álló Sajtóirodát. Tagjainak többsége viszont a tengerészet vagy a hadsereg tisztje vagy volt tisztje volt. Első igazgatója, Frederick Edwin Smith, alig egy hónapig állt a szervezet élén. Őt Stanley Buckmaster követte az igazgatói székben. A Sajtóiroda folyamatosan kiadta a D-Notices elnevezésű bizalmas közléseket, amelyekben egyes eseményeket vagy egyes eseményeken keresztül tanácsokat, irányelveket fogalmaztak meg a közlésekkel kapcsolatban.¹⁵

1915-ben a British Board of Film Censors vezetője, Thomas Power O'Connor, a Sajtóiroda gyakorlatát követve szintén kiadott egy listát a tilalmazott tartalmakról. Ennek 17-23. pontjai egyértelműen az állam háborús érdekeit voltak hivatottak érvényesíteni. Ugyanis a lista szerint tilos volt: közszereplők és intézmények becsmélésére irányuló jeleneteket tartalmazó filmeket készíteni, a háború borzalmait valósághűen ábrázolni, az ellenség tájékoztatására szolgáló jeleneteket és eseményeket, illetve a szövetségeseket lejárató eseményeket bemutatni, továbbá a királyi egyenruhát megvetés vagy nevetségesség tárgyává tenni, valamint az olyan Indiával foglalkozó témákat, amelyekben a brit tiszteket ellenszenves fényben tüntették fel, vagy más módon próbálták sugallni a brit tisztek, bennszülött államok hűtlenségét vagy a brit presztízs

¹⁴ The Defence of the Realm Regulations – Provision as to celluloid and Cinematograph Films (nov. 28 1914.).

¹⁵ HOPKIN: i. m. 154. o.

lejáratását a birodalomban. Szintén tilalmas volt a háború tragikus eseményeinek kihasználása is.¹⁶

Az sikeresebb fellépés érdekében megpróbálkoztak a szabályozás szigorításával és kiterjesztésével. 1916-ban rendeletben rögzítették, hogy sem szóban, sem napilapokban, folyóiratokban, könyvekben, szórólapokon vagy más nyomtatott kiadványban nem lehet hamis jelentést vagy nyilatkozatot közzétenni. Továbbá tilos olyan jelentést vagy nyilatkozatot tenni, amelynek célja, hogy elégedetlenséget szüljön a hadsereg soraiban, vagy akadályozza a hadsereg vagy szövetséges hadsereg sikereit, vagy hátrányosan érintené az állam külkapcsolatait. Szintén nem engedték olyan nyilatkozatot vagy jelentést terjesztését, amelynek az volt a célja vagy a várható hatása, hogy a kiképzést, a fegyelmet, a haderő igazgatását, illetve a rendészeti szervek fegyelmét bomlasztja, működését nehezíti. További gazdasági nehézségek elkerülése érdekében minden olyan közlést eltiltottak, amely aláásta a törvényes fizetőeszközbe vetett bizalmat, vagy nehezítette a pénzügyi intézkedések sikerét. Ezeket a kérdéseket már sem színházi előadásban, sem mozifilmben nem lehetett érinteni. A zárt parlamenti ülésekről kiszivárgott információk szóban vagy írásban való közlését is eltiltották. E rendelet esetében ért össze a sajtó és a film különleges jogrendi szabályozása, tudniillik a fenti közlések mindegyike tiltott volt filmek révén is.¹⁷

A tiltó szabályozáson túl a háborús célok érvényesítése, előmozdítása érdekében a filmet felhasználták propaganda

¹⁶ .1912-1949 The early years at the BBFC (<https://web.archive.org/web/20200619204244/https://www.bbfc.co.uk/education-resources/student-guide/bbfc-history/1912-1949>).

¹⁷ The Defence of the Realm Regulations – False or Prejudicial Reports, and Prejudicial Performances or Exhibitions; Proceedings at Secret Session of Parliament or Cabinet Meeting. No. 27., 27A.

célokra is. A háború kezdetétől a monsi ütközetig toborzási célokra használták a mozi nyújtotta lehetőségeket, azonban ekkor kitiltották a frontról a filmeseket félve attól, hogy egyes képkockákkal az ellenséget tájékoztatják, illetve a lakosság morálját demoralizálják. Charles Masterman a propaganda irányítója a mozit a totális háborúhoz szükséges mozgósítás nélkülözhetetlen eszközeknek tekintette, azonban a hadsereg vezetése 1915 közepéig ellenállt. A kompromisszum eredményeként született meg a Britain Prepared („A Brit Birodalom harcra kész”) című film, amely a hadsereg és a haditengerészet munkáját mutatta be, figyelve arra, hogy hadiérdeket veszélyeztető felvételeket ne mutassanak be. Emellett a fronton is engedélyezték két operatőr jelenlétét, azonban a technikai lehetőségek (nagy és nehéz kamerák) lehetetlenné tették a propagandának megfelelő képsorok rögzítését.¹⁸ Így a hadügyminisztérium által készített 1916-os The Battle of a Sommei („ A Somme-i csata”) azon 21 másodperces része, amely közeli csatajelenteket mutatott be, azokat valójában angol földön forgatták. A film bár próbálta sikerként bemutatni az angolok szempontjából tragikus eseményeket tökéletes volt arra, hogy a front borzalmait megfelelően érzékeltesse.¹⁹ A War Office (hadügyi hivatal) a sikereken felbuzdulva felállította a Cinematograph Committee-t (filmügyi bizottság), amelynek vezetője Max Aitken lett, aki filmes propagandáért volt felelős. A bizottság tevékenységének

¹⁸ Nicholas REEVES: *The Power of Film Propaganda – Myth or Reality?* London – New York, Continuum, 2003, 22-27. o.

¹⁹ Emellett arra is rámutatott, hogy a modern hadviselés nemcsak az emberek életét, a társadalmakat teszi tönkre, hanem a környezetet is, hiszen döbbenetes képet mutatott a sommei természetes környezet pusztulásáról. Ezt dolgozta fel Paul Nash *We are Making a New World* című filme.

eredménye lett számtalan animációs- és dokumentumfilm²⁰, amely egyetlen célt szolgált, a háterszág mozgósítását és az ellenséges államok lejáratását.²¹ A propagandát is felpörgették. 1918-ban Northcliffe-et kinevezték az ellenséges országok propagandaigazgatójává, míg Max Aitken, a Daily Express tulajdonosa lett az új Információs Minisztérium vezetője.²² A háború utolsó időszakára a jelentősebb orgánumok Sajtóirodával való együttműködése és a mind teljesebb szabályozás, nem utolsósorban a jogon túli eszközök igénybevétele révén az angol sajtó kiegyensúlyozottabb képet mutatott, mint az azt megelőző időszakban.

2. Egyesült Államok első világháborús jogalkotásának hatása a filmre

Az Egyesült Államok, amikor 1917. április 6-án belépett a háborúba, akkor már többéves tapasztalattal rendelkezett a totális háború újfajta kihívásaival szembeni hatékony fellépés eszközparkjáról. Jól bizonyítja ezt, hogy a sajtóval szembeni fellépés lehetséges eszközparkját már 1914-től elkezdték kidolgozni. Ebben részt vett a Kongresszus, a kabinet és haderő vezérkara is. A háború kirobbanása után a hadsereg jelentést készített *The Proper Relationship between the Army and the Press in War* címmel, ebben ismertették más országok korlátozó szabályait, és ajánlásokat fogalmaztak meg az

²⁰ Ilyen filmek voltak többek között a Lancelot Speed és a The U-Tube, amelyek célja az ellenség lejáratása volt.

²¹ S. D. BADSEY: *Battle of the Somme: British war-propaganda*, *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 1983/2. 101-104. o.

²² J. Lee THOMPSON: *Politicians, the Press & Propaganda: Lord Northcliffe & the Great War, 1914-1919*, Kent, Ohio & London, The Kent State University Press, 1999.

Egyesült Államok számára. A jelentés azt is kiemelte, hogy a fegyveres erők igényei elsődlegessé válnak, a sajtó esetleges negatív kritikája nehezíti a hatékony működést. Az összefoglaló törvénytervezetet is tartalmazott, amely lehetővé tette volna az elnök számára a katonai hírek cenzúrájának bevezetését. Hangsúlyozták, hogy ennek hiányában a martial law (hadijog) bevezetése lenne szükséges.²³

Wilson újraválasztási szlogenje az volt, hogy „távol tartom a háborút”. A társadalom jelentős része ellenezte a háborúba lépést, és a német tengeralattjáró támadások után is úgy vélték, hogy inkább a támogató tevékenységet kellene leállítania a kormánynak. Ezen hangok háttérbe szorítása és a háborús propaganda bevezetése szükséges volt Wilson számára, hogy stabil háterszínre teremtsen a haderőnek.²⁴

A filmek vonatkozásában hivatalos cenzúra nem létezett, azonban azokra is alkalmazták az Espionage Act-et (kémkedés elleni tv.) és a Sediton Act-et (a lázadás elleni tv.). 1917. június 15-én a Kongresszus elfogadta az Espionage Act of 1917-et, ami lehetővé tette a tiltott tartalmakat közlőkkel szemben a büntetőjogi fellépést is. A törvény szerint aki, amikor az Egyesült Államok háborúban, áll szándékosan tesz vagy közöl hamis jelentést vagy hamis nyilatkozatot azzal a szándékkal, hogy zavarja az USA haderejének működését, elősegítse ellenségeinek sikerét vagy szándékosan engedetlenséget, hűtlenséget, zűrzavart okoz, illetve akadályozza az USA toborzó, sorozó szolgálatát, bűncselekményt követ el. A büntetése 10.000 dollár és/vagy

²³ Jeffery A. SMITH: *War & Press Freedom – The Problem of Prerogative Power*. New York – Oxford, Oxford University Press, 1999, 131. o.

²⁴ Geoffrey R. STONE: *Freedom of the Press in Time of War*, *SMU Law Review*, 2006/4. 1666. o.

legfeljebb 20 év szabadságvesztés volt.²⁵ 1918-ban tovább szigorították a szabályozást a Sedition Act of 1918 elfogadásával. Ebben már tiltottak minden olyan közlést is, amely a kormányzatról, a fegyveres erőkről, az amerikai zászlóról szóban vagy írásban kiadott termékben hűtlen, profán, trágár vagy sértő hangnemben értekezett, bármilyen nyelven tette is azt.²⁶ A cenzúra a filmek és a producerek tevékenysége ellen is irányult. Robert Goldstein *The Spirit of 76* („A 76-osok csapatszellem”) című filmje túl hűen mutatta be a háború borzalmait, így a nőkkel és gyermekekkel szembeni brit erőszakot. Az Espionage Act rendelkezéseit felhasználva Goldstein ellen eljárást indítottak, és 10 év szabadságvesztésre ítélték.²⁷

1917. április 13-án a külügyminiszter, a hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter közös levélben kérte az elnököt, hogy állítson fel egy bizottságot, amelynek a feladata a sajtó ellenőrzése, a sajtóügyek felügyelete. Elnökként egy civil személyt képzeltek, tagjai pedig az egyes miniszterek vagy az általuk delegált tisztek lettek volna.²⁸ Másnap az elnök rendeletben felállította a Committee on Public Information-t (továbbiakban CPI – tájékoztatási bizottság). Elnöke az újságíró George Creel lett, tagjai a külügyminiszter, a hadügyminiszter és a haditengerészeti miniszter, valójában viszont az általuk delegált tisztek.²⁹ Május 28-án a CPI

²⁵ Espionage Act of 1917.

²⁶ Sedition Act of 1918

²⁷ STONE: i. m. (2006) 1667. o.

²⁸ Letter to President (Robert Lansing, Newton D. Baker, Josephus Daniels, April 13, 1917), In: *Preliminary Statement to the Press of the United States*. Washington, Government Printing Office, 1917. 19–20. o.

²⁹ Executive Order (Woodrow Wilson April 14, 1917), In: *Preliminary Statement to the Press of the United States*. Washington, Government Printing Office, 1917, 19. o.

közreadta a Preliminary Statement to the Press of the United States című dokumentumot, amely egyfajta credoként is értelmezhető. A dokumentum hangsúlyozza, hogy a CPI a sajtóval való együttműködést fontos feladatának tekinti, azonban a másik oldalnak is meg kell értenie, hogy új típusú háborúról van szó, amely szükségessé teszi a hírek gyűjtésének és terjesztésének újra gondolását.³⁰ A CPI emellett a háborús propaganda legfőbb szerve lett, míg Creel a háborús propaganda legfőbb alakjává vált. Creel a háborús propagandára megszervezése tekintetében úgy gondolkodott, hogy az nem más, mint egy kereskedelmi vállalkozás érdekeinek érvényesítése, amiben a propaganda világ legnagyobb reklámhadjárátára. A CPI megcélozta a teljes társadalmat. A gyerekeket mozgósítva háromszázezer cserkész adott el háborús kötvényeket, osztogatott CPI-brosúrákat, végzett tereprendezést és járőrözött a tengerparton. A nőket ösztönözték, hogy jelentkezzenek ápolásra, zokni kötésre és az amerikai katonák által hátrahagyott munkákra. Creel irányítása alatt jelentek meg az Uncel Sam-nek szüksége van rád, a demokráciának szüksége van rád plakátok. A CPI-n belül felállította a Film Osztályt, amely a hadtesteknél rögzített felvételekből elkészítették a The Official Review című filmhíradókat, emellett pedig játékfilmeket is készítettek, így a Pershing's Crusaders-t („Pershing vitézei”), az America's Answer-t („Amerika válaszol”) és az Under Four Flags-t („Négy zászló alatt”). Ezen alkotásokat milliók látták közel 1750

³⁰ Preliminary Statment to the Press, In: *Preliminary Statment to the Press of the United States*. Washington, Government Printing Office, 1917, 4. o.

moziban szerte Amerikában. Creel és CPI jelentős hatással voltak az amerikai társadalom háborús moráljára.³¹

3. A francia ostromállapot és a francia film első világháborús kényszerházassága

A francia hadsereg vezetésében élénken élt még a 1870–1871-es francia–porosz háború emléke. Ennek az emlékezetnek immanens része volt a sajtó háborús tevékenysége, valamint annak vélt vagy valós hatása a háború kimenetelére. Helmuth J. L. Moltke 1870-ben a végsőkig halogatta a következő lépés megtervezését, megfelelő mennyiségű információra várva, amely lehetővé tette számára Patrice de Mac-Mahon marsall legyőzését. 1870. augusztus 25-én este meg is érkeztek az áhított hírek egy sor párizsi újság képében, amelyek hosszasan értekeztek François A. Bazaine tábornagy és seregének Sedanból történő kimentésének tervéről, sőt az augusztus 23-i *Le Temps* kifejtette, hogy Mac-Mahon már Rheimstől északkelet felé vonult. Ezeket felhasználva Moltke mozgásba lendült, és vereséget mért a Mac-Mahon vezette csapatokra, ami döntőnek bizonyult a háború eredménye szempontjából.³²

Az 1881-es sajtótörvény a korszak legliberálisabb sajtótörvénye volt, amely lényegében felszámolta a cenzúra lehetőségét. A sajtó ilyen mértékű szabadsága ellenérzéseket váltott ki a hadsereg vezetőiből, mert már megtapasztalták, hogy béke idején is abszolút képes a politikai erőtér formálására és az információ szinte valós idejű áramoltatásra.

³¹ Susan A. BREWER: *Why America Fights – Patriotism and War Propaganda from the Philippines to Iraq*, Oxford – New York, Oxford University Press, 2009, 55-71. o.

³² Michael HOWARD: *The France-Prussian War: The German Invasion of France, 1870–1871*, London, Routledge, 2005. 152.

A háború előestéjén, Adolphe Messimy hadügyminiszterre történő kinevezése után, 1914 júniusában megkezdődött egy háborús sajtóiroda tényleges tervezése. Ez tette lehetővé, hogy már augusztus 2-án gyorsan felállítsák az intézményt (a táviró részleget már július 30-án), és ezzel kezdetektől biztosított legyen a francia sajtó megfigyelése. Augusztus 3-án a kormány összehívta a médiatulajdonosokat (Union sacrée), és tájékoztatta őket az új irodáról és annak céljáról, vagyis a táviratok és az újságok megfigyeléséről.³³ A jogszabályi alapokat az 1849-es – 1878-ban revízió aláesett – ostromállapotú törvény és az augusztus 5-én a törvényhozás által elfogadott háborús sajtószabályokat megállapító törvény jelentették.³⁴ Augusztus 5-én pedig törvényt fogadtak el a háborús cenzúra szabályairól.³⁵

Ezért is meglepő, hogy szemben a nyomtatott sajtóval a filmekre vonatkozó háborús cenzúra szabályokat nem adták ki. Kifejezetten annak okán is furcsa ez, hogy a francia filmipar a kontinens vezető gyártója volt, amely egyenrangú volt az amerikai filmiparral. Igaz a hadüzenettel megküldésével és a háború kitörésével gyakorlatilag egyik napról a másikra összeomlott a filmgyártás, mert a stúdiók elveszítették a hadba vonuló technikusaik, rendezőik és színészeiket, a laborjaik hadicéliból is kiemelten fontos tartozékait, készletüket pedig

³³ Charles SORRIE: *Censorship of the Press in France 1917–1918*, London, London School of Economics and Political Science, 2014. 48. o.

³⁴ A francia ostromállapotú törvény 19. századi történetét ld. bővebben KELEMEN Roland: A különleges jogrend történeti modelljeinek kialakulása és fejlődése a 20. század második évtizedének végéig. In FARKAS Ádám – KELEMEN Roland (szerk.): *Szkülla és Kharübdisz között. Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*. Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020. 44–49. o.

³⁵ Loi du 5 août 1914 sur les indiscretions de presse en temps de guerre.

sok esetben rekvirálták.³⁶ Valószínűsíthető, hogy egyfelől ebből kiindulva úgy vélték a kisebb volumenű filmgyártás ellenőrzésére a korábbi békeidős mechanizmusok megfelelőek, másik oldalról, furcsa módon pontosan a francia hadseregparancsnokság volt az, amely megkésve látta meg a potenciált és a veszélyt a filmekben. A hagyományos filmgyártás felett a tartalmi felügyeletet a prefektusok és a polgármesterek látták el. 1916-tól azonban a belügyminisztériumhoz tartozó központi cenzúra bizottság vette kézbe a filmek tartalmi felügyeletét. Ez egységessé tette a filmek tartalmi megítélését, a helyi hatóságok sokszor egymásnak ellentmondó döntései után. Ezen központi bizottság 1916-ban 145, 1917-ben 198 filmet vágatott meg, illetve tiltott el.³⁷

Érdekesebb a filmhíradó és háborús tudósítás kérdésköre. Főként mivel a filmhíradó ötlete szintén Franciaországból származik, a műfajt 1908 elején a Pathé filmgyár vezette be. Ugyanis azt észlelték, hogy a hagyományos sajtó sokkal inkább a helyi érdekeltségű ügyekkel foglalkozik, ezért ők inkább a nemzetközi érdekeltségű híreket dolgozták fel. Így örökítették meg a messinai földrengés következményeit, V. György király koronázását, vagy éppen Lous Blériot-ot, amikor átrepülte a La Manche-csatornát. A filmhíradó a moziprogram szerves részévé vált, hetente kétszer adták ki. Ezekben négy gyártó működött közre: a Pathé, a Gaumont, az Éclair és az Eclipse. És bár a filmipar – amint fentebb kifejtésre került – nehéz

³⁶ Andrew KELLY: *Cinema and the Great War*, London, New York, Routledge, 1997, 80. o.

³⁷ Jean Pierre JEANCOLAS: *Der französische Film 1914-1918*, In: Rainer ROTHER (szerk.): *Die letzten Tage der Menschheit. Bilder des Ersten Weltkrieges*, Berlin, 1994, 229. o.

helyzetbe került – a filmhíradót a háborús hírek iránti lakossági igény életben tartotta. Azonban itt is megfigyelhető volt, hogy a hadseregparancsnokság nem tudta, hogy mit kezdjen a filmhíradóval, a filmesekkel. Így a háború elején az operatőrök szabadon mozoghattak a fronton. Ennek következtében az első háborús filmhíradók a rögzítették a felvonuló sereget, majd a brit expedíciós és a belga haderő visszavonulását, a menekültek áradatát, ekkor ébredt rá a haderő vezetése, hogy ezek bemutatása nem tesz jót sem a harci morálnak, sem pedig a társadalom hangulatának. Így szigorú cenzúra alá helyezték az elkészített anyagokat, azonban azok így lényegében használhatatlanok voltak.³⁸

Előrelépés csak 1915 elején történt a Pathé egyik vezetőjének megkeresésére, aki meggyőzte a katonai hatóságokat, hogy a film alkalmas propaganda eszköz. Így 1915 februárjában felállították a filmekért felelős Section Cinématographique de l'Armée-t, majd májusban a harctéri fotók hivatalát a Section Photographique de l'Armée-t.³⁹ Előbbibe az operatőröket a négy filmhíradó készítő vállalat delegálta. A filmgyárak producerei és a hadsereg vezérkara döntötte el, hogy hova küldik őket filmeket készíteni. Nyilván ezeket az anyagokat is cenzúrázták, de ezzel biztosítva lett a kereskedelmi filmhíradók harctéri anyaga. Évek során bár kisebb surlódások voltak a hadsereg vezetése és vállalatok, illetve az egyes vállalatok között, azonban ezeket mindig megoldották. A vállalatok panaszainak többsége a cenzúra miatt érkezett, mégis megállapítható, hogy a leghatékonyabb

³⁸ Pierre SORLIN: The French newsreels of the First World War, *Historical Journal of Film, Radio and Television*, 2004/4. 507. o.

³⁹ Eberhard DEEM: *Censorship and Propaganda in World War I. – A Comprehensive History*, London, New York, Oxford, New Delhi, Sydney, Bloomsbury Academic, 2019, 103. o.

cenzorok saját maguk voltak – hiszen mindenképpen fent kívánták tartani kivételezett helyzetüket –, így figyelmeztetni sem kellett őket, hogy ne filmezzenek sérült vagy halott katonákat, lótetemeket, lerombolt ágyukat és lakóházakat. Így a cenzoroknak csak kisebb – de hadiérdekből annál jelentősebb – dolgokat kellett tiltani, így helységneveket, vezetékneveket, egyes hadifoglyok filmezését. Az együttműködés eredményeként 568 rövidfilmhíradót és dokumentumfilmet forgattak (ezek közül sajnos csak 169 darab maradt fent).⁴⁰

A gyümölcstözönnek ható kapcsolat ellenére a hadseregpáncsnokság úgy döntött, hogy a korábbi együttműködést megszünteti, és a két korábbi szervet egybeolvasztva életre hívták a Photographique et Cinématographique des armées-t. Az új szerv monopóliumot kapott a harctéri felvételek elkészítésére. Ennek oka, hogy a korábbi gyártók közötti koordináció szinte teljesen hiányzott, aminek köszönhetően az egységes filmes propaganda nem tudott megvalósulni. Az egyes gyártók sok esetben banális, semmitmondó hírekkel töltötték meg a filmhíradóikat, és nem adtak teljeskörű tájékoztatást. Erre jó példa 1916 októberi filmhíradók, ahol a Pathé egy-egy híradót szentelt Verdun-nak és Somme-nak és kettőt a görög frontnak, a Gaumont Verdun-t mellőzte, Somme két anyagban jelent meg és egyben a szerb front, míg az Éclair és az Eclipse egyikről sem tudósított. Ez különösen azért volt problémás, mivel a kisebb városokban ekkor csak egy mozi működött, így sok néző nem is kapott hírt a fronton zajló eseményekről, így a központi propaganda sem juthatott el hozzájuk. Ezt követően viszont a hadsereg által felállított szerv készítette el a frontról szóló híreket összefoglaló filmhíradót az Annales de la Guerre-t (ebből 93 készült, amiből 91 még máig látható) és még további hatvan

⁴⁰ SORLIN: i. m. 508. o.

dokumentumfilmet. Ezeket pedig köteles volt leadni minden filmszínház, amivel sikerült elérni, hogy Franciaország valamennyi működő mozijában ugyanazokat a frontról szóló képkockákat kövessék a polgárok, mégpedig egyazon szemléletmód szerint. Ezeket a híradókat átvette az Egyesült Királyság is, ahol angol felirattal vetítették. A korábbi frontfilmek szinte kizárólag a francia hadseregre fókuszáltak, azt a képet kialakítva a lakosságban, hogy a háború valójában francia-német csatározások összessége. 1917-től ez is változott és világossá tették, hogy a világ számtalan országa és népe vesz részt a háborúban. A híradók egyre inkább kiemelték a hatékony együttműködést a szövetségesek között. Ezt bizonyítja az 1917 áprilisi 6. szám, amely „A szövetséges katonák” címet viselte, vagy éppen az 1917 novemberi 35. szám, mely a „Fegyverek testvérisége” címen futott. A háború utolsó két évére tehát sikerült egységes szemléletű filmpropagandát kialakítani a francia háborús propaganda szervnek, amely a Georges Mandel irányította 1917 végére egységes és erőskező sajtócenzúra révén hatékony támasza volt a francia háborús erőfeszítéseknek.⁴¹

Érdemes megjegyezni, hogy a franciák bár a háborút megnyerték és a belföldi harci cselekményeik 1918 végére megszűntek a háborús különleges jogrendi szabályokat csak 1919 év végén vezették ki. Ékes példája ennek, hogy a sajtócenzúrárt 1919. október 12-én szüntették meg,⁴² míg háborús filmgyártás esetében a fegyverszünet után a hadsereg filmgyártó részlege által a háború legfontosabb jeleneteit bemutató dokumentum filmet 1919 szeptemberében tiltották be, hadiérdekből.⁴³

⁴¹ SORLIN: i. m. 511-512. o.

⁴² SORRIE: i. m. 261. o.

⁴³ SORLIN: i. m. 512. o.

4. A decentralizált sajtócenzúra decentralizált filmcenzúrárt szül, avagy német első világháborús szabályozás hatása a filmre

A német területeken nagyon korán megvalósult a filmeknek és a mozinak a szabályozása, ezek három irányba hatottak: a cenzúrára, a gyermekek előadáslátogatásainak a korlátozásaira, valamint a belépődíjak adóira. Kinematograph-Rechtet (filmügyi rendtartás) dolgoztak ki, ami ugyan teljes egészében nem valósult meg a gyakorlatban, de mégis mintaértékű volt a többi állam számára. A rendőrség rendeleteket adott ki, amik közül a berlini hatóságok előírásai voltak a legmeghatározóbbak, mintául szolgálva a legtöbb területi szerv számára. 1908-ban a fővárosi rendőrség elrendelte a filmek bemutatás előtti engedélyeztetésének kötelezettségét, vagyis a filmek előzetes cenzúra alá helyezését.⁴⁴ 1911 decemberében kiadott miniszteri rendelet előírta, hogy a lejátzásra kerülő filmeket a vetítés előtt 24 órával az illetékes hatóságoknak be kellett mutatni. A fővárosi cenzúrahatóságok döntéseit a legtöbb vidéki rendőrség elfogadta, így a gyakorlatot követve, 1912 áprilisában újabb miniszteri rendelet született, aminek az értelmében a fővárosi hatóságok döntéseit alkalmazni kellett vidéken is. A rendelkezések azonban még mindig tágan értelmezhetők voltak, és a berlini hatóságok mindent betiltottak, amiben erőszakos jeleneteket ábrázoltak. Így a német irodalom egy klasszikusát, a Faustot sem lehetett megtekinteni, hiszen abban gyermekgyilkosság, kerítés, felbujtás tárult a nézők elé.⁴⁵ Azonban a nagyarányú fővárosi minta követése nem eredményezhetett egységes fellépést. Ugyanis egyes tagállamok saját szabályozással rendelkeztek,

⁴⁴ A mozi rendészete, *Városok Lapja*, 1913/30. 2-3. o.

⁴⁵ KÖRMENDY-ÉKES: i. m. 484. o.

amely helyi viszonyokhoz is idomult. Ilyen volt például a bajor filmcenzúráról szóló törvény, amely 2. §-a értelmében a müncheni cenzúra hatóságok betilthattak bármilyen filmet, ha a helyi helyzet úgy kívánta. Lépések történtek egységes szabályozás kialakítására, azonban végül ezt a háború lehetetlenné tette.⁴⁶

A háború azonban e területen is változást hozott. 1914. július 31-én II. Vilmos hadiállapotot hirdetett, ami lehetővé tette a sajátos német ostromállapot kihirdetését.⁴⁷ Ez annyiban volt több és más, mint a francia, hogy itt a végrehajtó hatalmat a lehető legteljesebben katonai kézbe helyezték, és lehetőség volt szükségrendelet megalkotására. A sajtócenzúra jogi alapját tehát az ostromállapotról szóló törvény és a sajtótörvény 15. §-a jelentette. Ami azért fontos, mert a sajtócenzúra mintájára alakították át a filmcenzúrát is. A német cenzúraszervezet egészen bonyolult volt. Mind a hadsereg-főparancsnokságnak, mind a haditengerészet admirálisának volt saját sajtóosztálya. A jelentősebb feladatokat a katonai hírszerző szolgálat III. b. osztálya látta el, először Walter Nicolai őrnagy irányításával, majd a mozgósítást követően Karl Brose kezei alatt. A háború kitörésével a Német Birodalmat 24 katonai körzetre osztották, parancsnokaik gyakorolták a területen a végrehajtó hatalmat, egyedül a császárnak voltak felelősek. Nevében eljárva jogot kaptak a szólásszabadság felfüggesztésére. Ezek a katonai parancsnokok saját sajtó- és cenzúraosztályokat hoztak létre, amelyeknek a központi szint (ekkor III. b. osztály) utasítást

⁴⁶ Wolfgang MÜHL-BENNINGHAUS: German film censorship during World War I. *Film History*, 1997/1. 71-72. o.

⁴⁷ Német különleges jogrend fejlődését lásd: KELEMEN Roland: A kivételes hatalom kontinentális modelljének eredeti rendszerei - A német és az osztrák kivételes hatalmi struktúra kialakulása és fejlődése az első világháborúig, *Honvédségi Szemle*, 2021/3. 126-134. o.

nem, csak iránymutatást adhatott. Döntéseiket a helyi rendőri erők hajtották végre.⁴⁸ A fentiekből adódóan a filmek előzetes cenzúrájának a felügyelete a katonai körzetek parancsnokainak koordinálása mellett működött, amely tovább zilálta a háború előtt sem teljesen egységes előzetes filmvizsgálat rendszerét. Jól példázza ezt az Asta Nielsen főszereplésével leforgatott film, a *Die Suffragette* példája, amelyet Berlinben gond nélkül vetítettek a filmszínházak, míg Bajorországban a hatóságok annyi vágást kértek, hogy a rendező inkább lemondott arról, hogy ezen a területen is vetítsék a filmjét.⁴⁹

1916-ra megváltozott a háború mechanizmusa, a németek számára is világossá vált, hogy a háború még évekig is eltarthat, így kiemelten fontossá vált a propaganda kérdése. A német propagandagépezet jelentős szerepet szánt a filmeknek, filmiparnak. Eltérően más államoktól fontosnak tartották az érzelmek közvetítését is, valamint a német felsőbbrendűségi attitűd átadását. Ezért 1916-ban a külügyminisztérium egy szerveként felállították a Katonai Film- és Fotóhivatalt (*Militärische Film und Photostellen*). A hivatal munkatársai aktívan részt vettek a fronton készült felvételek előállításában, majd ezeket értékesítették vagy beépítették a készülő filmekbe. 1917-re azonban világossá vált, hogy nem tudnak olyan hatékonyan működni, hogy leuralják a hazai mozikat. Így a háborús célokat sem tudta megfelelően szolgálni a szervezet. Ezért 1917 januárjában több minisztérium és tagállami minisztérium, valamint a külügyminisztérium támogatásával felállították a Bild- und

⁴⁸ Florian ALTENHÖNER: *Kommunikation und Kontrolle. Gerüchte und städtische Öffentlichkeiten in Berlin und London 1914/1918*. München, Oldenbourg, 2008, 53., 57–58. o.

⁴⁹ David Welch: *Germany, Propaganda and Total War, 1914-1918*, New Brunswick, Rutgers University Press, 2000, 154. o.

Filmamtot, ami koordinálta a mozi tevékenységét, engedélyezte a képsorok levetítését, megvalósítva a propaganda célokat. A korábbi katonai hivatal mozgófilmes csapatait átvette, sőt egy év alatt további két csapattal bővítette létszámukat. Csorbította a célok elérését a belföldi konkurenciája a Deutschen Lichtspiel-Gesellschaft (DLG),⁵⁰ ami a német kultúrfilmek kidolgozására volt hivatott.⁵¹ A helyzetet nehezítette az is, hogy a külföldi filmek sikerebbek voltak a német mozikban, mint a németek.

A helyzet orvoslása miatt 1917 júliusában Eric Ludendorff tábornok levelet írt a hadügyminisztériumnak és a külügyminisztérium hírszerzési osztály vezetőjének Hans von Haeften-nek, és ebben kifejtette, hogy a háború bebizonyította, hogy a kép és a film mint felderítési, valamint befolyásolási eszköz fölényes erővel bír. Ezért szorgalmazta egy nagy német filmvállalat felállítást, amely képes összefogni, megújítani a német filmipart. Ludendorff javaslata képezte az 1917 decemberében megalakított Universum Film Aktiengesellschaft (UFA) négy alapvető célját: 1. német filmipar hatékonyságának növelése; 2. a külföldi filmvállalatok kizárása a német piacról; 3. keresni a német filmek külföldi piaci lehetőségeit; 4. német filmek minőségének a javítása. Ezek mindegyike szükséges lett volna a megfelelően működő propaganda működtetéséhez.⁵² Az UFA révén centralizálták a filmipart, ami hozzájárult a háborús törekvésekhez.⁵³ A

⁵⁰ JACOBSEN Wolfgang, KAES Anton, PRINZLER Hans Helmut: *Geschichte des Deutschen Films*, Stuttgart, J.B. Metzler Verlag, 1993, 36-37. o.

⁵¹ Ursula SAEKEL: *Der US Film in der Weimarer Republik- ein Medium der Amerikanisierung?* Padernborn, München, Wien, Zürich, Ferdinand Schöningh GmbH, 2011, 138. o.

⁵² MÜHL-BENNINGHAUS: i. m. 86-88. o.

⁵³ WELCH David: *Germany, Propaganda and the Total War, 1914-1918. This sins of Omission*, 2000, Rutgers University Press, 220-226. o.

kontroll erősen érintette az angol, valamint francia filmeket, amik, ha a háború kitörése előtt készültek lejátszhatók voltak nyilvános előadások alkalmával, de a háború kitörése után készült filmek először felülvizsgálaton estek át.⁵⁴

A berlini filmcenzúra rendelet 1918. október 1-jén tizedik életévébe lépett, azonban pár nappal később kitört a forradalom, így november 12-én a birodalmi kormány kimondta, hogy nincs többé cenzúra. Ennek ellenére a rendőrhatóságok továbbra is alkalmazták azt, úgy érvelve, hogy jogszabályt az új kormány nem helyezte hatályon kívül és a gyermekek védelme érdekében szükséges. 1918 végén azonban erre is sor került. A weimari alkotmány 118. cikke meg is erősítette a cenzúra eltörlését, azonban annak második bekezdése a filmek esetében fenntartotta annak lehetőségét. 1919-ben a szexuális tartalmakra hivatkozva meg is kezdődött a háború előtti – és részben alatti – filmcenzúra visszaállításának a képviselőházi vitája, amely következtében végül 1920 tavaszán országos szinten tette ismét lehetővé a filmcenzúrát.⁵⁵

5. A filmpropaganda lemaradója: a Monarchia – A magyar háborús szabályozás hatása a filmiparra

A mozik terjedésével párhuzamosan szükségessé vált a szabályozásuknak a kialakítása. 1901-ben rendeletbe foglalták, hogy a képszínházak nyilvánosság előtti bemutatóihoz rendőrhatósági engedély szükséges. A dokumentum megszerzéséért írásbeli folyamodványt kellett benyújtani, amit abban az esetben tagadtak meg, ha a közegészséget,

⁵⁴ Zensurbuch für die deutsche Presse, Nr. 3740, 1917, Oberzensurstelle des Kriegspresseamts, Berlin, 42. o.

⁵⁵ MÜHL-BENNINGHAUS: i. m. 88. o.

közbiztonságot veszélyeztette, vagy azt egyéb tényezők indokoltá tették. Vizsgálták továbbá a kérelmező erkölcsét, valamint ígéretet kellett tennie, hogy a rendőrségi szabályoknak eleget tesz a jövőben is. Ellenkező esetben az engedélyt, amit legfeljebb négy hónapra adtak ki, visszavonhatták.⁵⁶

A Monarchiában fontos szereplője volt a tájékoztatásnak, propagandának és a cenzúrának a Maximilian von Hoen vezetésével 1914. július 28-án felállított Sajtó-főhadiszállás, amely a hadsereg-parancsnokságnak volt alárendelve. A háború alatt ez többször változtatta központját, így állomásozott többek között Duklában, két időszakban is Zsolnán, Nagybiccsében és Badenben. Ennek egyik oka fő oka azt volt, hogy a haditudósítókat távol akarták tartani a hadszíntértől, ezzel is jobban felügyelve a tőlük származó információkat. A haditudósítók feladata volt, hogy a hadseregről szóló cikkeket „fogyaszthatóbb” formába öntsék. Ezeket a hadsereg vezetői minden esetben láttamozták.

A szervezete először parancsnokságra, szárnysegédi hivatalra, a haditudósítókra és a térparancsnokságra oszlott – e két utolsó 1914 novemberében más helyre került, azonban továbbra is a többivel egységes szellemben működött. Feladata a bel- és a külföldi sajtó pozitív befolyásolása volt, főként a félhivatalos jelentések és az elkészített támogató anyagok révén. E szerv volt a legfelső cenzúrahatalóság, amely e tevékenységét a bécsi hadfelügyeleti hivatalon és a budapesti Hadfelügyeleti Bizottságon keresztül gyakorolta. Von Hoen 1917. március 15-én lemondott a sajtó-főhadiszállás irányításáról, helyébe Wilhelm Eisner-Bubna ezredes lépett.

⁵⁶ *A hangversenyek, mutatóanyagok stb. engedélyezése tárgyában kiadott* A m. kir. belügyminiszter 1901. évi 64.573 számú körrendelete valamennyi törvényhatósághoz, 5-12. §.

Tevékenysége 1917-re kibővült, tizenkét osztályból állt. A negyedik osztálya volt a belföldi csoport, amelynek az egyik feladata volt a filmek belföldi forgalmazása. E csoport vezetője 1917 áprilisától Schön Ernő magyar királyi honvéd őrnagy volt, a magyar királyi honvédelmi minisztérium összekötő tisztje, majd ez év novemberétől pedig Friedrich Habietinek főhadnagy volt.⁵⁷ 1917 májusában a bécsi Hadilevéltár részeként működő filmkészítő részleget is a Sajtó-főhadiszállás alá szervezték, feladatuk a heti háborús filmhíradók, valamint a propaganda filmek készítése volt.⁵⁸

Mindezek ellenére „a mozgókép propagandacélokra való felhasználását, azonban nem tartották fontosnak. Miközben Nyugaton már tucatszám gyártották a hazafias szellemű háborús filmeket, a Monarchiában csak a híradóban rejlő lehetőségeket próbálták kiaknázni, illetve a mozikat arra kötelezték, hogy a vetítések előtt népszerűsítsék a hadikölcsönöket.”⁵⁹

Árnyalni kell a képet annyival, hogy a fenti – Olasz Lajostól származó – állítás inkább a megkésettésen nyugszik. Ugyanis az egyértelmű tény, hogy a háború első három évében nem fordítottak figyelmet a film nyújtotta lehetőségekre. Azonban Ludendorff felismerése nemcsak a német területen talált visszahangra, hanem a szövetséges államokra is hatást gyakorolt. Jól bizonyítja ezt a Hadfelügyeleti Bizottság⁶⁰ iratai

⁵⁷ BALLA Tibor: Az osztrák–magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban, *Hadtörténeti Közlemények*, 2005/1–2. 141–151. o.

⁵⁸ OLASZ Lajos: Sajtóirányítás és háborús propaganda az I. világháború időszakában, *Belvedere*, 2019/2. 110. o.

⁵⁹ OLASZ: i. m. 119. o.

⁶⁰ A Hadfelügyeleti Bizottság az első világháborús különleges jogrend magyarországi koordináló szerve volt. A szervről lásd bővebben: KELEMEN Roland: Vasútra vonatkozó sajtóközlemények tilalmának esetköre a

között fennmaradt jelentés is, amely a következőképpen fogalmaz: „Egy jó film több mint 3000 helyen kerül bemutatásra és 10-12 millió ember látja, mely körülmény világosan bizonyítja, hogy a film bármilyen más propaganda eszközt jelentőségében felülmúl...” továbbá „Az állampolgári nevelésnek a film volna egyik leghatalmasabb eszköze, melyet semmiesetre sem szabad elhanyagolni.”⁶¹ Tehát azt kell mondani, és ez a Sajtó-főhadiszállás szervezetének változásából is levonható, hogy a Monarchia rendkívül későn eszmélt rá a filmben rejlő lehetőségekre, és ebből adódóan már nem volt sem ideje, sem gazdasági kapacitása arra, hogy eredményes filmpropagandát alakítson ki.

A fentiek okán nem is meglepő, hogy a világháborús kivételes hatalmi törvény és a felhatalmazása révén kiadott rendeletek sokáig nem tartalmaztak filmekkel, filmszínházakkal kapcsolatos rendelkezéseket. Az első ilyen jogszabályokat a hadigazdálkodás szülte, és egészen a háború

Hadfelügyeleti Bizottság és a Sajtóalbizottság gyakorlatának tükrében, *Jogtörténeti Szemle*, 2020/3. 49-54. o. A magyarországi kivételes hatalom kialakulását és első szabályozását, valamint honvédelmi alkotmányosságban betöltött szerepét lásd bővebben: KELEMEN Roland: Az 1912-es kivételes hatalmi törvény születése és rendszere, In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland (szerk.): *Szkülla és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 81-111. o., KELEMEN Roland: A háború esetére szóló kivételes intézkedéseket tartalmazó 1912. évi LXIII. törvény genezise és sajtó, valamint jogtudományi visszhangja, In: KELEMEN Roland (szerk.): *Források a kivételes hatalom szabályozásának magyarországi genezisééről*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2017, 12-38. o.; FARKAS Ádám: *A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon 1867-1944*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.

⁶¹ HL. I. 28. HM. 1918. HFB. 722. doboz. eln. 590-599. a.sz.

utolsó évéig kellett arra várni, hogy érdemi, tartalmi jellegű szabályanyag megjelenjen.

A világháború elhúzódásával gazdasági megszorításokat vezetett be a kormány. A miniszterelnök elrendelte 1917-ben, hogy az ipari és egyéb üzemek birtokosai engedélyezzék eszközeik azon részeit eltávolítani és hadi célokra átalakítani, amik rézből, ólomból, ónból, ezek ötvözetéből, valamint nikkelből állnak,⁶² amely természetszerűleg érintette a filmvállalatokat és mozikat is. A gazdasági megszorítások keretein belül a tüzelőanyaggal való takarékoságról is több rendelet született, amik befolyásolták a mozik nyitva tartását. 1917 februárjában minden szórakozóhelyet, így a mozgóképszínházakat is bezáratták, kivétel képeztek azok a községek, amik tüzelővel jól el voltak látva és a törvényhatóság első tisztviselője engedélyezte az üzemelést.⁶³ Májusban már 22,⁶⁴ júliusban 23 óráig,⁶⁵ 1918 áprilisában pedig már éjfélig tarthattak nyitva.⁶⁶

További megszorításokra is sor került. Egyfelől az ellenséges államokból érkező sajtótermékeket, filmeket ellenőrzés alá helyezték és szükség esetén le is foglalták, így

⁶² A m. kir. ministeriumnak 628/1917M.E. számú rendelete. Üzemek és vállalatok készülékei fémanyagának hadi célokra való leszerelése. 1-6. §.

⁶³ A m. kir. ministeriumnak 669/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoságról szóló rendeletek módosítása, 1-3. §.

⁶⁴ A m. kir. ministeriumnak 1676/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoság, 3. §.

⁶⁵ A m. kir. ministeriumnak 2392/1917. számú M.E. rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoságról szóló 1676/1917 M.E. számú rendelet módosítása.

⁶⁶ A szénügyek kormánybiztosának 2300/1918. számú rendelete. A tüzelőanyagokkal való takarékoság tárgyában 3382/1917. M.E. szám alatt kiadott rendelet módosítása, 1-2. §.

terjesztését megakadályozták.⁶⁷ 1917 szeptemberétől nemcsak az importot, hanem az exportot is felügyelték. Az ország területéről sajtóterméket kivinni csak az újonnan megalakult budapesti, vagy zágrábi könyvkiviteli bizottság engedélyével lehetett, ez alól kivételt képzett Németország, Ausztria, Bosznia és Hercegovina.⁶⁸ 1918 júliusától hatósági ellenőrzés alá vonták a mozik nyilvános előadásait is. Ennek megvalósulása érdekében megalakították az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságot, ahol előzetesen be kellett mutatni a levetítésre kerülő filmkockákat. A bizottság elnökét a belügyminiszter nevezte ki és a további tizenhat tagját a belügy-, honvéd-, igazságügyminiszterek, székesfővárosi m. kir. államrendőrség főkapitánya delegált 1-1 tag személyében, 6-6 tagot delegált a vallás-és közoktatásügyi miniszter, mozgóképipar érdekeltsége köréből és erkölcsi és társadalmi érdekképviseleték köréből a belügyminiszter. Feladatai között szerepelt a nyilvános előadásokra szánt filmek felülvizsgálata, abból a szempontból, hogy azok nem ütköznek-e a fennálló törvényekbe, rendeletekbe, közrendbe, közerkölcsbe, vagy a honvédelem érdekeit nem sérti, vagy veszélyezteti-e. Amennyiben ezek megállapítására nem került sor „láttamozással” látták el a képsorokat és igazolást állítottak ki erről, ellenkező esetben a „láttamozást megtagadja” szókapcsolat került a dokumentumra, ami egyes jelenetekre is vonatkozhatott, így azok eltávolításával később engedélyt kaphatott a fim. Szintén külön jelzéssel látták el azokat a szalagokat, amik ifjúsági előadásra is alkalmasak voltak. Az

⁶⁷ A m. kir. ministeriumnak 1809/1905 M.E. számú rendelete. Az ellenséges államokból érkező időszaki lapok behozatalának és terjesztésének eltiltása és az onnan érkező más sajtótermékek ellenőrzése és lefoglalása.

⁶⁸ A m. kir. ministeriumnak 5700/1917. M.E. számú res. rendelete. Sajtótermékek kivitelének ellenőrzése, 1-3. §.

eljárást a bizottság nem ingyen, hanem minden méter után hat filléres díj ellenében végezte el. Döntései ellen a közlést követő 15 napon belül fellebbezésnek volt helye, amit a belügyminiszternek lehetett benyújtani. 16 éves kor alatt a fiatalok csak felnőtt kíséretében látogathatták a mozikat és kizárólag ifjúsági vetítéseken vehettek részt. A mozgóképszínházakban alkalmazni sem lehetett ennél fiatalabb személyeket. A tulajdonos, vagy alkalmazott, aki ezeket a rendelkezéseket megszegte kihágást követett el és 2000 koronáig terjedő pénzbírsággal sújthatták. Súlyosabb esetekben, különösen, ha már büntetésben részesült korábban, akkor az engedélyét is megvonhatták a tulajdonosnak.⁶⁹

1918-ban a Mozgóképgyártó Szövetség is megalakult, aminek tagja volt minden vállalat, ami mozgóképekhez filmeket gyárilag készített, valamint minden olyan műipari vállalat, ami tudományos, ismeretterjesztő, művészi és szórakoztató mozgóképekhez való negatívokat állított elő. Azok az üzemek is tagok lettek, amiknek csak egy részlege foglalkozott a fenti cikkek gyártásával. A Szövetség gondoskodott többek között nyersanyag, gépek és egyéb berendezések, a propaganda filmek tagok közötti arányos felosztásáról, közreműködött a szakmát érintő közigazgatási vagy kormányhatósági ügyekben. Az intézmény három szervre: a közgyűlésre, igazgatóságra, végrehajtóbizottságra tagolódott. A közgyűlést legalább negyedévente egyszer össze kellett hívni, ahol minden tag megjelenhetett, ám a jelenlévők számától függetlenül határozatképes volt és egyszerű többséggel döntöttek a felmerült kérdésekben. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava volt irányadó. Tárgyalta az igazgatóság megválasztását, a tagok által

⁶⁹ 44.965/1918 B.M. számú körrendelete. A nyilvános előadásra szánt mozgóképek ellenőrzése. 1-5. §.

előterjesztett kérdéseket, az ügyvitel költségeit, az igazgatóság jelentését, s a számadását hagyta jóvá. Azonban ha szabálytalanul hívták össze a közgyűlést, bármely tag a kereskedelemügyi miniszterhez panaszt nyújthatott be, aki ebben az esetben megsemmisíthette a meghozott határozatokat. Az igazgatóság öt-nyolc tagból állt, tagjait az előző szerv választotta egy évre. Elnökét és alelnökét/alelnökeit a kereskedelemügyi miniszter bízta meg az igazgatóság tagjai sorából, ő látta el az állami felügyeletet is. A szerv feladatai közé tartozott a képviselő és a szövetség ügyeinek a vitele. Az ülése határozatképes volt, ha azt szabályszerűen összehívták és legalább három tagja személyesen, vagy helyettese útján jelen volt. A végrehajtóbizottság az éppen aktuális ügyeket ellenőrizte és három tagját az igazgatóság soraiból választották. A szövetség rendbírsággal szankcionálhatta azokat a tagjait, akik kötelességeiket nem teljesítették, ennek a legmagasabb értéke 50.000 korona volt. A Döntőbizottság a szövetség és tagjai, valamint a tagok közt felmerült viták esetében járhatott el, ha azt a tag az igazgatóságnál kérelmezte és a kereskedelemügyi miniszter engedélyezte. Azonban a három szerv döntése tekintetében nem járhatott el, ha azt a miniszter már jóváhagyta.⁷⁰

A Wekerle- kormány célként tűzte ki ideológiai és gazdasági okokból az ipar teljes szabályozását. A törvényjavaslat elfogadására azonban a világháborús összeomlás végett már nem került sor,⁷¹ pedig ahhoz a

⁷⁰ A m. kir. kereskedelemügyi miniszternek 67.600/1918. K.M. számú rendelete. A Mozgóképgyári Szövetség megalakítása, 1-16. §.

⁷¹ PAÁL Vince: *A sajtószabadság története Magyarországon 1914-1989*, Budapest, Wolters Kluwer Kft., 2015, 23. o.

minisztertanács már hozzájárult.⁷² Mind ezek ellenére a benne foglaltak iránymutatásként szolgáltak később. A tervezetbe belefoglalták több község egyesülését abból a célból, hogy közösen tartsanak fent mozgóképszínházat, hiszen ennek a költségeit nem minden település engedhette meg magának, ugyanakkor a lakosság részéről igény mutatkozott az intézmények létesítésére. A döntések meghozatala, üzem ügyeinek az intézése a képviselőtestületek által delegált két-két személyt illette volna. A belügyminiszteri rendelet alapján az engedélyeket négy hónapra tervezték kiadni, ami meghosszabbítható lett volna, a tervezet a tulajdonos élete végéig adta volna az engedélyt és a hatálybalépéskor már mozgóképszínháztulajdonosoknak két esztendő adott volna, hogy engedélyigényüket jelezzék. Ellenkező esetben a határidő leteltével elveszítették azt. A nyilvános előadások hatósági ellenőrzése pedig összhangban állt a sajtótörvénybe foglalt, sajtótermékek utcai és házaló terjesztésével. A rendelkezések megszegését kihágásnak minősítették volna.⁷³

Utószó

Az első világháború kirobbanásakor az euróatlanti térségben óriási iparaggá nőtte ki magát a filmipar és a hozzá kapcsolódó kiszolgáló ipar. A legtöbb ország – így az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország – iparágak és nem médiának tekintette a filmet, így annak tartalmi ellenőrzését nem tartották a sajtó vagy média szabadság korlátozásának. A filmek káros

⁷² MNL, Az MNL Országos Levéltárának iratairól készült digitális másolatok gyűjteménye- W szekció, W12 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, K27, 1918, 1918.06.06.

⁷³ Mozkóképügy szabályozása, *Városok Lapja*, 1918/03. 100-102. o.

tartalmától főként a gyermekeket kívánták megóvni. Így az első jogszabályok lényegében erre irányultak.

A világháború kirobbanása a fentiek okán először lényeges változást nem eredményezett, hiszen a korábbi cenzúra tevékenységet tartották fenn. Azonban a nyugati hadviselő államok, főként az Egyesült Királyság vezetése nagyon hamar ráérezett a filmkockákban rejlő lehetőségekre, így a cenzúraszabályozás némi – hadviselés célú – szigorításán túl, inkább a propaganda élharcosává kívánták tenni a filmet. A propagandagépezeten belül szinte mindenhol hatalmas film- és fotóosztályok, intézmények működtek, amelyek célja az volt, hogy olyan filmeket készítsenek el, amely a korai háborús lelkesedést fenntartották, a hazaszeretett felélesztették, a harcoló alakulatok anyagi és erkölcsi támogatását szükték. A háború folyamán ezzel azonban csak azok az államok tudtak eredményesen élni, amelyek ezt egyfelől időben észlelték, másodsorban a hagyományos médiával, annak cenzúrájával, propagandájával megfelelően össze tudták hangolni. Így nem meglepő, hogy a kezdeti nehézségek ellenére az angol vagy a francia filmes propaganda rendkívül erős háborús gépezetté vált, az amerikai pedig Creel vezetésével – a többi hadviselő tapasztalataira építve – már iparszerűen tudott működni. Míg a német vagy az osztrák, ahol a hagyományos média cenzúráját sem tudták összehangolni, vagy megfelelően működtetni, ott a szabályozás hiányossága (Német Birodalom), vagy a felismerés hiánya (Osztrák-Magyar Monarchia) okán eredményes filmpropaganda nem is jött létre.

Elekes Dóra – Kelemen Roland

Az első világháborút követő legitimációs kivételes hatalmak hatása a filmre és filmrendészetre

Az első világháború időszakában világossá vált a filmeknek a társadalmi befolyásoló, mozgósító hatása. Az új iparágat szinte valamennyi hadviselő ország a háborús céljainak megvalósítása érdekében csatasorba állította. Angliában, az Egyesült Államokban és Franciaországban külön filmpropaganda szervek jöttek létre, míg a cenzúra tevékenység fokozása is megvalósult. Az Osztrák-Magyar Monarchia elmaradt ezen a területen, annak ellenére, hogy a magyar filmipar önmagában is életképes volt a háborút megelőző időszakban. Mégis csak a háború utolsó évében próbálták alkalmazni és használni a filmeket. A kialakuló új rezsimek közül a Tanácsköztársaság és a dualizmus jogrendszerével jogfolytonosságot hirdető Horthy Miklós fémjelezte korszak első kormányai viszont már élni kívántak a film és a mozi nyújtotta lehetőségekkel saját politikai céljaik elérése érdekében.

Jelen tanulmányban három legitimációs – Népköztársaság, Tanácsköztársaság és a kiépül Horthy rezsime – kivételes állapotot és annak filmre, filmszabályozásra gyakorolt hatását tekintjük át. E három típusú legitimációs kivételes állapot mindegyike valamilyen mértékben transzformálta a jogot, a társadalmi viszonyokat. A jogot főként eszközként használták a saját rendszerük kiépítéséhez, megszilárdításához és végső soron legitimálásához. Lényegében e tanulmány célja, hogy a film, filmre vonatkozó joganyag, valamint filmrendészet szabályain keresztül vizsgálja és bemutassa az egyes kivételes állapotok hatalmi jellegét, hatalomgyakorlási metodikáját.

1. Polgári forradalom hatása a filmrendészetre

A Népköztársaság jogrendszerének és jogalkotásának jellemzője, hogy szakított az ezeréves közjogi fejlődéssel, nem definiálta saját államformáját és hatalmi struktúráját, mindennek fölé emelte a liberális államépítés posztulátumát, azonban mindezek mellett – vagy éppen hatására – az ideiglenesség és az átmenetiség jellemezte a kialakított struktúrákat.¹ Az új, bár igencsak törekény, hatalom emberei ideiglenesnek tekintették az általuk alkotott jogszabályokat, mert azokat csak az új alkotmány elfogadásáig tekintették hatályos jogszabálynak. A jogrend maga is átmeneti volt, hiszen ott, ahol nem alkottak jogszabályokat – lásd közigazgatás helyi szervezete –, ott a régi jogrend jogszabályait alkalmazták.

Az első világháború idején a kivételes hatalmi intézkedések végrehajtását koordináló szerv, a Hadfelügyeleti Bizottság, ténykedését annak üléseiről készült jegyzőkönyvek alapján már 1918. október 21-én bevégezte,² vagyis azt követően már nem volt a minisztériumokból delegált tagokból összeállt tanácskozás, amely az egyes kérdésekről eseti jelleggel, testületileg dönthetett volna.

¹ Lásd bővebben: VIZI László Tamás: A magyar állam alakváltása, avagy a Népköztársaság kikiáltása: 1918. november 16., In: GULYÁS László (szerk.): *Fejezetek a versaillesi Közép-Európa történetéből*, Szeged, Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására (VIKEK), 2021. 143-156. o.; NAGY Szabolcs: Magyarország az 1918–1922 közötti legitimációs válságok időszakában, In: KELEMEN Roland (szerk.): *Sajtójogi források a kivételes hatalom árnyékában : A magyar sajtójog a hatalmi/legitimációs kivételes állaptok időszakában (1918-1922)*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 25-42. o.

² HL. I. 28. HM. 1918 HFB, Hadfelügyeleti Bizottság 1918-as jegyzőkönyvei.

A liberális polgári állameszme nem tűrte, tűrhette azokat az alapjogi korlátozásokat, amelyeket az egymást követő kormányok a háború során éppen az állam létének védelme érdekében alkottak meg. Ennek megfelelően Károlyi kabinetje hatalomra kerülését követően nagyon rövid idő elteltével hozzálátott a sajtót terhelő béklyók feloldásához. Figyelmén kívül hagyva a kivételes hatalom természetének azt a sajátosságát, hogy a kivezetéséhez szükséges egy átmeneti időszak, amikor az általános, normál jogrend egyre nagyobb terjedelemben veszi vissza az irányítást, a különleges jogrendi eszközpark pedig egyre szűkebb terjedelemben érvényesül. Ez volt látható a sajtórendészet területén Anglia, Franciaország és az Egyesült Államok esetében is, amelyekben eltérő időpontokban, de a harci tevékenység befejezése után is fenntartották a sajtó korlátozását.

A Magyar Nemzeti Tanács felhatalmazta a kabinetet, hogy az állampolgárok életének vitális kérdéseiről néptörvényeket alkosson. Még novemberben, így született meg az általános, titkos, egyenlő, közvetlen és a nőkre is kiterjedő választójogról, az egyesülési és gyülekezési jogról, a földkérdésről, az esküdtbíráskodásról és a sajtószabadságról.³

A sajtószabadság ügyében december 7-én adták ki a kettes sorszámon nyilvántartott néptörvényt. A „lakonikus rövidségű néptörvény már a sajtó szabadságáról szólt.”⁴ Ebben, midőn lényegében megismételték az 1914-es sajtótörvény 1. §-át, kimondván: „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közzölheti és szabadon terjesztheti.” Emellett eltörölték az

³ PAÁL Vince: A forradalmak kora, In: PAÁL Vince (szerk.): *A sajtószabadság története Magyarországon 1914-1989*, Budapest, Wolters Kluwer, 2015, 43-44. o.

⁴ KLEIN Tamás: Adalékok a Horthy-korszak sajtórendészeti szabályozásához I. (1919-1931), *In Medias Res*, 2012/2. 184. o.

előzetes lapellenőrzést, a sajtótermékek utcai terjesztésének engedélyhez kötését, amelybe beleértették a falragaszokat is, továbbá kivezették a lapbiztosíték sokat kritizált intézményét, amely esetében rögzíteni kell, hogy annak teljesítését a háború idején a lapok súlyos gazdasági nehézségeire is figyelemmel többször el is halasztották. Sajtó útján elkövetett bűncselekmények esetén fenntartotta a fokozatos felelősség elvét, amely alapján először a szerzőt, majd a kiadót, időszakos lap esetében pedig a szerzőt, a felelős szerkesztőt vagy a kiadót terhelte a felelősség a megvalósított bűncselekményekért.⁵

A sajtószabadságot biztosító néptörvény fényében a mozgóképszínházakban is elméletileg bármilyen előadás levetíthető volt és nem lehetett előzetes vizsgálatot tartani, lefoglalás is kizárólag bírói ítéleten alapulhatott. Valamint a falragaszok, így a moziműsorok reklámjának az elhelyezését sem lehetett engedélyhez kötni. Nem csak a törvényhozók, hanem egyes kinematográfia tulajdonosok is a változások oldalán álltak. Néhány másodrangú budapesti mozi Mozitanácsot szándékozott alakítani, de a tagok közül a rangosabb fővárosi, valamint a vidéki intézmények képviselőit kihagyni szándékoztak. Így kívánták volna a Nemzeti Tanácsban érvényre juttatni akaratukat. A szerv végül csak álom maradt.⁶

1918 őszére a spanyolnátha berobbant Magyarországon. Hosszas agónia után megtett intézkedések közé tartozott, hogy 1918 őszén a mozikat bezárták, amelynek emellett közvetlen oka volt a szénhiány is. Utóbbi elérte a filmgyártókat is, így a gyártás is szünetelt.

⁵ A sajtószabadságról szóló II. néptörvény.

⁶ Mozitanács- tanács nélkül, *Pécsi Napló*, 1918/272. 4. o.

2. A proletárdiktatúra filmrendészeti tevékenysége

A Tanácsköztársaság idején új lendületet vett a film, a mozi szabályozása és maga a gyártás is. Ennek oka, hogy a proletárállam minden fronton meg kívánta erősíteni hatalmát és le kívánt számolni a korábbi politikai berendezkedéssel. A sajtóra szabott gondolataik minden esetben megfeleltethetők a filmekre is. A sajtóval – tágabb tekintetben a teljes médiával, sőt az állam megszervezésével és irányításával – kapcsolatos nézeteiket jól tükrözi a Közoktatási Népbiztosság Mit adott a forradalom című kiadványának sajtóra vonatkozó gondolata: „*Forradalmi időben, amikor a harc életre-halálra megy, az ellenségtől el kell venni a fegyvereit. Ilyen fegyver a sajtó, az egyesülés és a gyülekezés szabadsága. A proletárállamnak ellensége a burzsoázia, a burzsoáziától tehát el kell venni sajtóját, egyesületeit, gyülekezeteit.*”⁷ Lényegében azt deklarálták, hogy fel kell számolni mindent, ami a kialakuló rendszerrel szembehelyezkedett. A proletárdiktatúra hitvallása szerint a korábbi sajtót, jogrendet és jogászai réteget lényegében fel kellett számolni, és saját sajtót, jogászai réteget kellett volna teremteni. A Tanácsköztársaság a jogra és sajtóra és ezáltal a filmre, mint a hatalom kiteljesítésének és legitimálásának eszközére tekintett.⁸ Ezzel a megfontolással álltak is neki a filmipar és a mozi helyzetének rendezéséhez.

⁷ JÓZSEF Farkas: *A Magyar Tanácsköztársaság sajtója*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1969, 55. o.

⁸ A tanácsköztársaság működésére, szervezetére és tevékenységére lásd bővebben: NAGY Szabolcs: *Muli püspök temet: Tanácsköztársaság Pápán*, Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2016.; NAGY Szabolcs: *Adalékok a Tanácsköztársaság dunántúli történetéhez*, In: ERŐS Krisztina - PAKSY Zoltán (szerk.): *Tanácsköztársaság Zala megyében, Zalaegerszeg*, Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, 2020, 9-27. o.; TAKÓ Dalma: *A*

1919 márciusában a filmmunkások összegyűltek a budapesti Royal Apollo mozgóképszínházban azzal a céllal, hogy lépéseket tegyenek az államosítás megvalósulása felé. Ennek oka elsősorban abban keresendő, hogy kiszolgáltatott helyzetük nem kedvezett működésüknek. Ugyanis a forgalmazók többségében külföldi filmekkel foglalkoztak, így a hazai gyárak bevétele jóval elmaradt a forgalmazókétól. Az államosítást az is előre mozdította, hogy már 1918 őszén Károlyi Mihály is elismerte, hogy az ipar nélkülözhetetlen propaganda eszköz, amit a tanácsköztársaság idején ki is használtak.

Végül a Tanácsköztársaság kormánya államosította a mozikat, filmgyárakat, kölcsönzőket, laboratóriumokat és minden rokonipari üzemet függetlenül a dolgozók létszámától. Az állam tulajdonát képezték ettől a felsorolt intézmények minden ingó és ingatlan vagyona, tartozéka valamint az üzem folytatását szolgáló készpénz. A procedúra lefolytatására létrehozták a Társadalmiasított Mozgóképezemek Központi Üzemvezető Tanácsát.⁹ A szerv döntött arról is, hogy a korábbi tulajdonosok alkalmasak-e feladatuk folytatására és ha igen, milyen illetményre jogosultak, aminek felső összegét havi 3000 koronában állapították meg. Az üzemek irányítói a Tanács utasításai alapján voltak kötelesek eljárni, leltárról is több példányban kellett tájékoztatást adniuk, emellett felügyelték az ellenőrző munkástanácsot is, amelyet a személyzet volt hivatott megválasztani.¹⁰ A körrendelet egyes fővárosi mozik esetében

katonai büntetőjog speciális intézményei a XX. század első felében, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2019.

⁹ Konfliktusok következtében a tanácsot miután véghez vitte az államosítást, feloszlatták.

¹⁰ A Forradalmi Kormányzótanács XLVII. számú rendelete. Filmgyárak köztulajdonba vétele, 1-7.§.

konkrét előírásokat tartalmazott a tagok számára, míg általánosságban megszabta, hogy minden 100 főt meghaladó üzemben, gyárban, laboratóriumban öt, nem pedig három tagú szervet kell létrehozni. A mozikat hat üzemsoportra osztották, akik közösen, titkos szavazás útján választották meg ellenőrző munkástanácsukat, csakúgy, mint a központi héttagú szervet.¹¹ A helyi szervek üléseire rendes munkaidőn kívül került sor. Észrevételeiket és működésüket írásban, vagy szóban közölték a központi szervvel, ami havonta egy alkalommal értekezett.¹²

Három féle irányító, társadalmi szerv jött létre. Egy szakmai, egy kormányzati, valamint egy gyakorlati. Az első szerv vezetőit a szakma választotta meg, míg a Népbiztosok Tanács élén, a kormánynak felelős, a filmügyek elsődleges irányítója, Paulik Béla állt. A rutinmunkát pedig egy minisztériumi főosztály végezte el Márkus László irányításával.¹³ A választott és kinevezett hatóságok, hivatalok közt többször érdekellentét alakult. Központi dramaturgiát hoztak létre, ami a forgatókönyvek elkészítéséről gondoskodott és a művészeti tanács bírálta felül munkáját. Valamint negyvenegy hivatásos filmszínészt is kijelöltek. Ők voltak azok, akik a főszerepeket játszhatták.¹⁴ A mozikat, színházakat és egyéb, a nagykorúak kikapcsolódását megvalósítani hivatott szórakozóhelyeket 10 évesnél fiatalabbak nem látogathattak. Az előírás megvalósulását és hogy a gyermekek csak ifjúsági

¹¹ Kormányrendelet az összes filmgyárakhoz, filmkölcsonzó irodákhoz és mozgóképüzemekhez, *Vörös Hét*, 1919.05.17., 58-60. o.

¹² A Társadalmisított Mozgóképezemek Központi Üzemvezető Tanács utasítása az üzemsoporti és ellenőrző munkástanácsok hatáskörének szabályozásáról, *Vörös Film*, 1919.05.31., 64. o.

¹³ A Forradalmi Kormányzótanács XLVII. számú rendelete. Filmgyárak köztulajdonba vétele, 1-7.§.

¹⁴ NEMESKÜRTY ISTVÁN: *A mozgóképektől a filmművészetig*, Budapest, Magvető Kiadó, 1961, 184. o.

előadásokat látogathassanak a mozgóképüzemek ellenőrizték, a felelősség a tulajdonosra hárult.¹⁵ Júniusban már megemelték az életkori korlátot, amit 14 évben állapítottak meg úgy, hogy ők kizárólag a részükre kijelölt vetítésekre nyerhettek bebocsájtást. Az előírást a jegyváltó irodákban jól látható helyen kellett feltüntetni és a konkrét megvalósulás az üzemvezetőket terhelte.¹⁶ A matinéokra mégis gyakran bebocsájtást nyertek kisgyermek is, így az Egyesített Filmipar és Mozgóképüzemek Központi Üzemvezető Tanácsa júliusban felhívta a mozisok figyelmét a rendelet betartására és a vidéki belépők árának 50%-os megemelésére.¹⁷

Nem csak a közönség körét, de a vetíthető képsorokat is szűkítették. Ha a hírek a valóságot tárták a publikum elé és nem volt célja a köznyugalom megzavarása, akkor nem lehetett szankciót kiszabni. Azonban, ha a hírek a köznyugalom megzavarására alkalmasnak bizonyultak a forradalmi törvényszék eljárhatott és súlyos büntetést is kiszabhatott. Abban az esetben, ha a szalagon szereplő információk a közbiztonságot megzavarták, így mozgalom, vagy egyéb súlyos esemény következett be, halálbüntetést is ítéltettek.¹⁸

Ugyanakkor a mozgóképüzemek védelme is megjelent a rendeletek között. Ugyanis egyesületek, tanácsok vették igénybe az előadások időszávjában a mozik termeit. Ennek következtében nem tudtak vetítéseket tartani aminek több negatív hatása is volt. Egyrészt bevételtől estek el a tulajdonosok, másrészt a jegyek többsége elővételben kelt el,

¹⁵ A 10 éven aluli gyermekek színházba járásának megtiltása, *Budapesti Munkás- és Katonatanács Hivatalos Közlönye*, 1919.05.16., 57. o.

¹⁶ 73. A Közoktatásügyi Népbiztosság 38. K.N. számú rendelete. A 14 éven aluli gyermekek mozilátogatásáról.

¹⁷ Helyáremelés a vidéki mozikban, *Miskolci Napló*, 1919/157. 4. o.

¹⁸ 249. Álhírek terjesztése. A Forradalmi Kormányzótanács V. számú rendelete.

így a műsor levétele a napirendről zavarokat okozott. Ezeket a tényeket figyelembe véve kizárólag engedély alapján lehetett a mozik helységeit igénybe venni, ellenkező esetben eljárás volt indítható a Forradalmi Kormányzótanács XLVIII. számú rendelete alapján.¹⁹

A legitimációs célok érdekében a filmipart is felpörgettek. A Tanácsköztársaság idején egy film 2-3 hét alatt készült el a forgatókönyv megírásával együtt. Az új eszméknek megfelelő képsorokat kezdtek gyártani, meséket, ifjúsági filmeket.²⁰ 133 nap alatt 31 film készült el és a hivatalos lap, a Vörös Film is rendszeresen megjelent.²¹ Mindezek ellenére májusban mégis megtiltották az újabb filmek gyártásának a megkezdését, mert minden munkavállalója a gyáraknak belépett a Vörös Hadseregbe. Ezek után a Radius és a Phönix folytatta a már megkezdett forgatások befejezését nők és ifjak segítségével.²² Júniusban a Társadalmiasított Mozgóképezemek Központi Üzemvezető Tanácsa elrendelte a filmgyári kollégiumok megalakítását. Minden üzem élére egy vezető bizottságot állítottak, aminek a tagjai előkészítették a szcenáriumokat, beosztották a rendezőket, elkészítették a költségvetések tervezetét, és nem utolsósorban a színészek, rendezők, egyéb segéd munkások alkalmazásáról és javadalmazásáról javaslatot tett a központi szervnek. A bizottság tajga volt az üzemvezető és a gazdasági főnök is. Előbbi látta el a költségvetés, munkarend kapcsán felmerülő felügyeletet, s alkalmazta a színészeket, míg utóbbi kezelte a központból kiutalt pénzt, anyagokat, ellenőrizte azok

¹⁹ 385. A közoktatásügyi Népbiztosság 17. K.N. számú rendelete.

²⁰ GARAI Erzs: *A magyar film a Tanácsköztársaság idején*, Budapest, Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, 1969, 13-16.o.

²¹ NEMESKÜRTY: i. m. 104, 165-187. o.

²² GARAI: i.m. 54-56. o.

felhasználását és műhelyek, műtermek dolgozóit és intézte a beszerzéseket.²³

3. A társadalmi nevelés, mint legitimációs eszköz - A Horthy-korszak első éveinek szabályozása

A Tanácsköztársaságot megdöntése után augusztus 4-én elrendelték, hogy az 1919. március 21-ét követő minden nemű korlátozás, ami a sajtót érinti, hatályát veszíti és hogy újra az 1918. II. néptörvény,²⁴ valamint a sajtóról szóló 1914. évi XIV tv. és a végrehajtásáról szóló rendelet pontjai követendők. A román csapatok Budapestről történő kivonulásával szinte egyidőben, november 13-án a Friedrich-kormány újabb sajtórendeletet adott ki. A rendelet alappilléreit a sajtóról szóló 1914. évi XIV. törvénycikk, valamint annak végrehajtási rendelete, továbbá a kivételes hatalmi törvény (1912. évi LXIII. tc.) 11. §-a által tartalmazott felhatalmazása alapján még 1914-ben kiadott az előzetes cenzúrárt²⁵ lehetővé tevő rendeletek (5.483/1914. M. E. rendelet és 12.001. I. M. E.

²³ Társadalmiasított Mozgóképüzemek Központi Üzemvezető Tanácsának rendelte a filmgyári kollégiumok megalakításáról, *Vörös Film*, 1919.06.25., 74-75. o.

²⁴ A Magyar Népköztársaság Kormányának 1919. évi 6. számú rendelete, a sajtószabadságról, 1. §.

²⁵ Sajtócenzúra állapotait ebben a korszakban lásd bővebben: GOSZTONYI Gergely: „Agyamban kopasz cenzor ül”, avagy a politikai cenzúra története Magyarországon napjainkig, In: MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara : a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai (I.-II. kötet)*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018, 989-997. o.; KELEMEN Roland: Sajtó és sajtórendészet szabályai a kivételes hatalom tükrében az 1919 ősze és 1922 közötti időszakban, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/2 szám, 65-88. o.

rendelet) voltak.²⁶ A kialakuló államhatalom²⁷ itt nem állt meg. 1920-ban összeülő Nemzetgyűlés a VI. törvénycikkkel kimondta a kivételes hatalom idejének meghosszabbítását, mégpedig a békeszerződés megerősítésétől számított egy év erejéig. Emellett a Nemzetgyűlés kiterjesztette az eredeti, 1912-es törvény időbeli és tárgyi hatályát is, már nemcsak háború és annak közvetlen veszélye esetén lehetett alkalmazni, hanem a meghosszabbított időszakban is, míg tárgyi értelemben már nem kizárólagosan a hadviselés érdekében lehetett élni a felhatalmazással, hanem az ország belrendjének és közbiztonsága, valamint külső politikája érdekeinek érvényre juttatása érdekében is.²⁸ Eme átalakítása – önmagának szükségképpen legitimálása érdekében – a kivételes hatalmi jogosítványoknak az addigi rendkívüli állapotra szabott intézményrendszert átállította a szükségállapotú módozatra. Ezeket túl a törvény kimondta, hogy egyes rendeleteket, amiket a módosult viszonyok szabályozására alkottak, azt követően is hatályban tarthattak, azonban ezeknél is elvárta

²⁶ A magyar kormány 1919. évi 5.499. M. E. számú rendelete a sajtóról, MRT., 1919, 874-875. o.

²⁷ Az előző kivételes rezsimekkel való kapcsolatát lásd bővebben: FARKAS Ádám: *A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon 1867-1944*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.

²⁸ Az államrend védelmét biztosító törvényt lásd bővebben: DRÓCSA Izabella: Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. törvénycikk elhelyezése a XX. századi magyar büntetőjogi rendszerben, *Iustum Aequum Salutare*, 2017/2. 215-231. o.; BARNA Attila: Az állami főhatalom védelmének változásai a két világháború közötti Magyarországon: A kormányzósértés tényállása és ítélkezési gyakorlata a Győri Ítéltábla gyakorlatában, In: MOLNÁR Andrea – SZÉPLAKI László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbbbíráskodás történetéből a XIX-XX. század fordulóján*, Győr, Győri Ítéltábla, 2019, 175-185. o.

egy-egy törvényjavaslat elkészítését és Nemzetgyűlés elé történő benyújtását.²⁹

Az új hatalom követte a Wekerle-kabinet idején a Hadfelügyeleti Bizottságban megfogalmazott elveket a filmipar felhasználása terén. Amely négy pilléren nyugodott: 1. a filmeket az állampolgári nevelésre kell használni; 2. a hadirokkantak, özvegyek és árvákról való gondoskodás eszköze lehet; 3. mozik alkalmazottait állandóan befolyás alatt kell tartani; 4. államnak befolyást kell szereznie a filmszínházak irányításában, így távol tartva minden káros tartalmat.³⁰ Az megfogalmazott négy elvet irányítúként alkalmazták a következő évek politikája, jogalkotása során.

1920-ban ténylegesen is megkezdte működését az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság (OMB). A szervezet két évvel korábban hozták létre, ám a belügyminiszter bizonytalan időre elhalasztotta a tevékenységük megkezdését.³¹ 1920. április 15-től azonban sor került a feladatai ellátására, első sorban a mozgóképek vizsgálatára, engedélyokiratuk kiállítására. A munkálatok négy albizottságban zajlottak úgy, hogy három óránként váltották egymást a biztosok, mert a filmek felülvizsgálata nagy koncentrációt követelt.³² A képsorok levetítése után tanácskozássra vonultak vissza és határozatot hoztak arról, hogy a dia eredeti állapotában, vagy csak bizonyos részeinek az eltávolításával alkalmas, vagy minden módosítás ellenére alkalmatlan a nézők előtti levetítésre. Az eljárás lefolytatására kezdetben nem állt rendelkezésre állandó épület, így arra mindig a vállalkozóknak

²⁹ *A háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról* szóló 1920. évi VI. törvénycikk.

³⁰ HL. I. 28. HM. 1918. HFB. 722. doboz. eln. 590-599. a.sz.

³¹ *A mozgóképvizsgáló bizottságok, Kecskeméti Napló*, 1918/104. 3. o.

³² Működik a mozi cenzúra, *Új Nemzedék*, 1920/221. 5. o.

való bemutatással azonos időpontban került sor. A kontroll helyére és idejére vonatkozó kérelmet három, halasztást nem tűrő esetekben huszonnégy órával korábban kellett előterjeszteni. Az albizottságok határozatot hozhattak akkor is, ha nem volt minden tag jelen, ez alól az elnök távolléte képzett kivételt, ebben az esetben nem születhetett döntés. A helyes vélemény kialakításához olykor segítségre szorultak a biztosok, így az elnök, illetve az öt helyettesítő albizottsági tag szakértőt rendelhetett ki. Végül egyértelműen fel kellett tüntetni, hogy a mozgókép alkalmas-e nyilvános előadáson való vetítésre, valamint pozitív válasz esetén ki kellett arra is térni, hogy 16 éven aluliak is megtekinthetik-e. A döntés meghozatalához az eljáró ellenőröknek a törvény tág megfogalmazásai, mint például a törvény, rendelet, állambiztonság, honvédelem érdekei és a közrend, közerkölcs, jóízlés határai, széles teret adtak.³³

Munkájuk során nemcsak az új, a mozikban megjelenés előtt álló mozgóképeket ellenőrizték, hanem azokat a történeteket is, amiket már levetítettek a közönség számára. Így elképzelhető volt, hogy egy-egy sikernek örvendő filmet levettek, vagy csak korlátozás mellett tarthattak műsoron a mozisok. Eklatáns példája ennek a folyamatnak a Tilos a csók című vígjáték, amit nem találtak nyilvános előadásra alkalmasnak,³⁴ mind ezek ellenére az újságok hasábjai 16 éven felüliek számára továbbra is hirdették a filmet.³⁵ Eleinte elsősorban a német irányfilmek cenzúrája volt kimagasló,

³³ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, a 44.965/1918. B.M. szám alatt a mozgóképek előzetes vizsgálata tárgyában kiadott rendeletnek a végrehajtásáról, s ezen rendelet 3. és 5. §-ának a módosításáról, 1-8.§.

³⁴ A m. kir. Országos Mozcóképvizsgáló Bizottságnak 34/1920. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozcóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.

³⁵ Hirdetés, *Dunántúl*, 1920.08.08., 3. o.

erősen erotikus tartalmuk miatt. Az irányfilmek körébe tartoztak az aktuális témákat megelevenítő mozgóképek.³⁶ Így gyakran propagandisztikusak voltak, ami az engedély kiadásának a megtagadásához vezethetett.³⁷ Ezzel szemben a magyar filmeket alig kellett cenzúrázni, mivel a gyártók ismerték a hazai jogszabályokat, így már a forgatások alkalmával igyekeztek azok keretein belül maradni.³⁸

Az Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság széles körű munkát végzett és a rendeletbe foglaltakat betartva több tucat film nyilvános előadáson való vetítését akadályozták meg. 1921-ben tizenkettő rendeletet bocsájtottak ki, több száz mozgóképet átvizsgálása után, havi rendszerességgel. 1922-ben csak öt rendelet megalkotására került sor.³⁹

Az engedélyokiratba foglaltakkal szemben három esetben nyílt lehetőség a belügyminiszterhez jogorvoslat benyújtására: a) fennálló törvények, rendeletek, határozmányokba ütközik, b) *állambiztonság, vagy honvédelem érdekeivel ellentétben állt, vagy csak ezeket veszélyeztette* és c) sértette a közrendet, jóízlést, közérkölcset.⁴⁰ Fontos leszögezni, hogy egy engedély kiadása, vagy megtagadása nem determinálta a film sorsát az örökkévalóságig. A kiadott engedélyeket ugyanis bármikor visszavonhatták, vagy módosíthatták, ha a korhatár elrendelés indokolt lett volna, vagy utólag lett a jogszabályok változásával nyilvános előadásra alkalmatlan. A filmeket az engedély kiadását követő

³⁶ Működik a mozi cenzúra, *Új Nemzedék*, 1920/221. 5. o.

³⁷ LAJTA Andor: A magyar filmművészet reneszánsza, *Színházi Élet*, 1919/15. 20. o.

³⁸ Működik a mozi cenzúra, *Új Nemzedék*, 1920/221. 5. o.

³⁹ A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottságnak 240/1922. O.M.B. számú rendelete. A m. kir. Országos Mozgóképvizsgáló Bizottság által nyilvános előadásra alkalmasnak talált képszalagok jegyzéke.

⁴⁰ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, 8. és 13. §.

öt év elteltével, valamint abban az esetben, ha a címét, alcímét megváltoztatni kívánták ismételten górcső alá kellett venni. Határozatait az állami rendőrség hivatalos lapjában közölnie kellett.⁴¹

A Bizottság már az előzetes vizsgálatot is megtagadta, ha nem volt címmel és jelenetei magyarázó szöveggel feliratozva. Az engedélyokirat fontos része volt annak eldöntése, hogy az adott film ifjúsági előadásra is alkalmas volt-e. A dokumentumot csupán egy példányban állította ki az OMB, de minden üzemnek, birtokolnia kellett egy másolatot belőle, ha levetítette. Az életkori korlátozás megvalósulását mindösszesen az egyének szemrevételezése alapján végezték el, nem kértek tőlük semmilyen okmányt. Ha egy mozgókép nem volt alkalmas arra, hogy az ifjúság is megnézze, azt kötelező volt az ajtókon feltüntetni. Az előzetes vizsgálat megvalósulását, a kifogásolt részek eltávolítását kizárólag a rendőrség, míg az életkori korlátok gyakorlati megvalósulását a Bizottság is ellenőrizhette, de intézkedésre nem volt jogosult, a tapasztalt szabálytalanságot a rendőrség felé kellett jeleznie.⁴² 1920. szeptember 15-től kizárólag az OMB által felülvizsgált, engedélyezett és a Belügyi Közlönyben közzétett filmek voltak nyilvános előadások alkalmával levetíthetők.⁴³

A szervezet jogköre kezdetben harmóniában állt a háborús állapotokkal, így az állambiztonság és a honvédelem érdekei elsődleges szerepet kaptak és a filmkereskedelem korlátjaiból kifolyólag fő feladata lett az engedélyek megadása.

⁴¹ A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, 10. és 18. §.

⁴² A belügyminiszter 1920. évi 5.123. számú rendelete, 1-24. §.

⁴³ A m. kir. belügyminiszter 1920. évi 55.609. számú körrendelete, a mozgóképek előzetes vizsgálata tárgyában kiadott 5.123/1920, illetőleg 19.859/1920. B.M. számú rendelet kiegészítéséről.

Miután a viláégés után⁴⁴ rendeződött a nemzetközi helyzet a filmkereskedelem irányítása is munkájává vált. Tagjait háromévente választották mindig ugyan azokból a szervekből, így szerkezeti állandóság figyelhető meg, valamint a Horthy-korszak alatt a 230 filmcenzorból nem kevesen évtizedeken át tevékenykedtek.⁴⁵

Az 1920-ban alakult Magyar Országos Mozgóképzési (Film) Tanács a szakma tanácsadó szervévé vált és intézkedési joggal is rendelkezett, aminek korlátait a vallás- és közoktatásügyi miniszter, mint a központi vezetője és irányítója a Tanácsnak, és a Tanácsban érdekeiket képviselő minisztériumok közösen határozták meg. A szerv feladata volt a filmügyekben felmerült kérdésekben véleményt kialakítani, a szükséges intézkedésekre javaslatot tenni a kormánynak. A

⁴⁴ A trianoni békeszerződésből eredően számos problémát kellett megoldani a megcsonkított államnak, így a filmekkel, mozgóképszínházakkal kapcsolatban elvárt nevelési, szociális és védelmi érdekek ezek előre mozdítását szolgálták. Egyes problémákat lásd bővebben: HAUTZINGER Zoltán: Állampolgárság, menedékjog vagy külföldiség - optálási jog a trianoni békediktátum hatálybalépését követően, In: BARNÁ Attila (szerk.): *Trianon centenáriuma : Tanulmányok a trianoni békeszerződés megkötésének 100. évfordulójára a Nemzeti Közszerződési Egyetemen*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 295-307. o.; TAKÓ Dalma: A trianoni békeszerződés katonai rendelkezései, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/2. 7-24. o.; VIZI László Tamás: „Nemcsak a róna vesztette el a bérceket, hanem a bércek is elvesztették a rónát.” In: KÁSA Csaba – VIZI László Tamás (szerk.): *Talpra állás Trianon után*, Budapest, Magyarágkutató Intézet, 2021, 139-151. o.; GANCZER Mónika: Az első világháború utáni magyar és osztrák illetőségről; In: SZOBOSZLAI-KISS Katalin – DELI Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*, Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013, 183-193. o.; SZÉPVÖLGYI Enikő: A hadiárva - a rettentő vihar legbúsabb virága, *Jog.történet*, 2020. december.

⁴⁵ ZÁHONYI Ábel Márk: Filmcenzúra Magyarországon a Horthy-korszak első évtizedeiben, *Médiakutató*, 2012/2. 91-101. o.

Tanács az elnökségből és a szakbizottságokból állt. Az előbbit az elnök és az alelnökök alkották, akiket három évre a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezett ki. Állandó jelleggel négy szakbizottság, a *honvédelmi*, általános pedagógiai, propaganda, a műszaki és pénzügyi működött, amiket az alelnökök vezettek, de további szakbizottságok létrehozatala is lehetséges volt. Míg a szakbizottságok kötelesek voltak két hetente legalább egyszer, addig a tanács teljes ülésére legalább havonta egyszer került sor. Határozatokat egyszerű többséggel hoztak, azonos számú szavazatok esetén az elnök véleménye volt irányadó.⁴⁶

Nemcsak a levetítendő képsorok, hanem a mozgóképszínházak nyitása is engedélyhez volt kötve. Az ún. mutatványi engedélyt a belügyminiszter állította ki és vizsgálta felül a már meglévőeket. Fontos kiemelni, hogy az üzem viteléhez nem volt elegendő a belügyminiszter engedélye, szükséges volt a helyi hatóság engedélye és a rendőrhatalóság játszási engedélye is, hiszen ezek alapján kellett különböző díjakat, illetékeket fizetni. Annak megítélése, hogy egy községben, városban hány mutatványi engedélyt adjanak ki, ezáltal hány mozgóképszínház üzemeljen, a belügyminiszter hatáskörébe tartozott, de köteles volt a helyi hatóságokat meghallgatni. Példának okán Győr városában egy mozgóképszínház nem tudta a lakosság igényeit kielégíteni, mindennaposak voltak a pénztáraknál való tolongások és az, hogy a közönség jelentős részének nem jutott belépőjegy. Így felmerült az igény újabb intézmény létrehozására, a tárgyalások megkezdésére.⁴⁷ A dokumentum névre szólt és megjelölésre

⁴⁶ A m. kir. kormánynak 8.671/1920. M.E. számú rendelete, a Magyar Országos Mozcóképzőgyi (Film) Tanács felállítása, 1-8. §.

⁴⁷ GyMJVL, III. Győr Szabad Királyi Város tanácsi és polgármesteri iktatóinak mutatója, 920/2234, Második mozi felállítása tárgyában előterjesztés.

került benne a létesítmény pontos címe (város, utca, házszám), így ha tevékenységét a jövőben más helyen kívánta végezni, új mutatványi engedély kibocsátását kellett kérelmeznie, amit első sorban természetes személyek kaphattak, kivételes esetben juthattak hozzá jogi személyek, ha a befektetési tőke magas és a jövedelmezőség valószínűsége alacsony volt.

Az első kategória esetében az okirat személyhez kötött volt, az élete végéig megillette tulajdonosát. Ha azonban valamely lényeges állapot megváltozott, például a nagykorúság elérése, vagy az özvegyiség tartama, akkor megszűnt még az illető életében. Egy természetes személy kizárólag egy üzem működtetésére kaphatott engedélyt, de egy üzem egyidejűleg több természetes személy birtokában is lehetett, amennyiben a kritériumoknak maradéktalanul mindannyian megfelelték.⁴⁸ Ennek fényében kellett özv. Biringer Tivadarnának is korábbi engedélyéről lemondania, miután Győr városával bérleti szerződést kötött, aminek keretein belül mozgóképszínházat bocsátottak rendelkezésére.⁴⁹ Ezzel szemben a jogi személyek részére határozott, húsz évre állították ki a mutatványi engedélyt, amit meg lehetett hosszabbítani. Indokolt esetekben több üzem működtetésére is jogosult lehetett.

A kiadott okiratokat sem élők között, sem pedig halál esetén nem lehetett átruházni, az üzem folytatását tilos volt haszonbérletbe adni, valamint másnak átengedni. Ha valaki az előírtakat áthágta, vagyis átruházta, haszonbérletbe adta, vagy átengedte, az engedélyét visszavonták és hatálytalannak nyilvánították a cselekményét. Abban az esetben is visszavonták az engedélyét, ha a belügyminiszter által

⁴⁸ A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről, 1-3. §.

⁴⁹ GyMJVL XII. Győr Szabad Királyi Város tanácsi és polgármesteri iktatóinak mutatója, 1920, I. 312/912, Bérleti szerződés.

időszakosan meghatározott hazafias, kulturális irányú filmek ingyenes lejátszását megtagadta, nem teljesítette. Bizonyos esetekben a jogalkotó megengedte, hogy az üzemet más vezesse, ha az okirat tulajdonosa elhunyt, vagy képtelen volt az üzlet folytatására. Ezekben az esetekben egy szűk családi kör, a közös háztartásban vele együtt élt özvegye, felesége, törvényes származású kiskorú gyermeke külön kérvény és engedély nélkül folytathatta a mozi vezetését a feltételek fennálltaig.

Működtetésére, fenntartására engedély egyéb esetekben csak akkor adható, ha a kérelmező: a) legalább tíz éve magyar állampolgársággal bír, b) hazafiassága nem kérdőjelezhető meg, csakúgy, mint fedhetetlen előélete, c) huszonegyedik életévét betöltötte és d) cselekvőképességében nem korlátozott. Amennyiben bármelyik feltétel már nem áll fenn, vagy határozott időn belül nem kezdi meg a tevékenység folytatását, valamint indokolatlanul megszünteti azt, akkor a belügyminiszter az engedélyt megszüntetnek nyilvánítja. Kivételt képez a rendelkezés alól az az eset, amikor cselekvőképességét önhibáján kívül álló ok következtében veszíti el. Ilyenkor a felesége, gyermeke folytathatja a mozgóképszínház működtetését, valamint tíz éven aluli gyermeke esetében az apja állampolgársága mérvadó. A rendelet megszegését kihágásnak titulálták és hat hónapig terjedő elzárással és legfeljebb 2000 korona bírság volt kiszabható.⁵⁰

Október 18-án a belügyminiszter elrendelete, hogy minden mozgóképszínház tulajdonos november 2-áig újítsa meg a mutatvány engedélyét. A kérvényt az illetékes rendőrhatalóságokhoz kellett eljuttatni, akik nyolc napon belül felterjesztették azt a miniszternek. Akik elmulasztják a határidőt, november 2-án megszűnik az engedélyük. Akiknek már korábban lejárt a szóban forgó okirat, de a határnapig

⁵⁰ A m. kir. kormány 1920. évi 8.454. számú rendelete, 1-14. §.

benyújtják ismételt igényüket, azok ismét folytathatták tevékenységüket. A kérelemben fel kellett tüntetni az indítványozó nevét, hogy jogi személy-e, a lakóhelyet, igazgatóság tagjainak és a felelős üzletvezetőnek a nevét, valamint az üzem pontos helyét (község/város, utca, házszám) és a beadvány részletes indokolással volt ellátandó. Mind ezek mellett szükséges volt csatolni a következőket: a) születési bizonyítvány, b) legalább tíz éve fennálló magyar állampolgárságot igazoló dokumentum,⁵¹ c) igazolás arról, hogy az üzem viteléhez szükséges erőforrással rendelkezik, valamint annak eredetét és nagyságát is alá kellett támassza, d) a kérelmező személyére vonatkozó esetleges különleges állapotról (hadiözvegység, rokkantság stb.) szóló a hatóság által kiállított bizonyítvány, e) valamint régi engedély megújítása esetében a korábbi dokumentumot.

Arról, hogy egy településen hány mozgóképszínház nyitása lehetséges, arról a képviselőtestület döntött a rendelet hatályba lépését követő tizenöt napon belül. Így előfordult, hogy némely városban több, míg másutt kevesebb mozi működött, mint korábban. Ha az engedély kibocsátását megtagadták, vagy a régit visszavonták, akkor a tulajdonos kötelessége volt, hogy a minisztérium által megjelölt napon beszüntesse tevékenységét és nyolc napon belül kipakolja helyiségeit. Az utóbbi követelmény alól mentesülhetett, ha az

⁵¹ A legalább tíz éve fennálló magyar állampolgárságot nem csak az engedélyeseknek, hanem a természetes, illetve jogi személyeknek is igazolniuk kellett, ha tagjai voltak az igazgatóságnak. Ezt a rendelkezést hatályon kívül helyezték 1921-ben. – A m. kir. kormánynak 938/1921 M.E. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről alkotott 8454/1290. M.E. számú rendelet végrehajtás tárgyában kiadott 68.800/1290 B.M. számú rendelet kiegészítése, illetőleg módosítása.

új tulajdonossal máshogy állapotott meg.⁵² A rendelkezések ellenállást váltottak ki, mert a tervezett egy éves átadási időt nyolc napra, míg a szintén egy év alatt megújítandó engedélyek határidejét két hétre csökkentették, ennyi idő alatt azonban a szükséges dokumentumokat képtelenség volt beszerezni.⁵³

Végül a rendelet végrehajtására november 2-áig nem került sor, csak 1921. március-áprilisában. Ekkor új belügyminiszter, Tomcsányi Vilmos Pál nyert megbízatást, aki minél rövidebb időn belül végre kívánta hajtani az engedélyek felülvizsgálatát és megújítását. Ekkorra az ország gazdaságilag ismét kezdett helyreállni a háború veszteségei után. Pont ekkor, amikor egy kis reményt látott a társadalom, vonják vissza több budapesti mozgó tulajdonosának a működtetési jogosultságát és arra kötelezik őket, hogy azt másnak átadják, így a magántulajdont megsértik, semmibe veszik. Rassay Károly március 21-én interpellációt intézett a témában a belügyminiszterhez. Mivel a tisztségét rövid ideje betöltő hivatalnok ezáltal olyan információkkal gazdagodott, amikről eddig nem volt tudomása, ismételt revíziót rendelt el. A kormány azért szorgalmazta a mozgóképszínházak új tulajdonosoknak való átadását, mert így kívánta a háború borzalmaiban veszteségeket elszenvedett rétegeket némileg kárpótolni.⁵⁴ Az eredeti elképzelés alapján elsősorban a rokkantaknak, hadiözvegyeknek- és árváknak nyújtott volna segítő kezét, de a gyakorlatban mégis első sorban társadalmi egyesületek részesültek a támogatásban. A rendelet nem csak

⁵² A m. kir. belügyminiszternek 68.800/1920. B.M. számú rendelete, a mozgófényképüzemekről alkotott 8.454/1920. M.E. számú rendelet végrehajtásáról, 1-6. §.

⁵³ Felülvizsgálják a moziengedélyeket, *Kis Újság*, 1920/248. 2. o.

⁵⁴ A témát lásd bővebben: SZÉPVÖLGYI Enikő: A hadigondozás jogi szabályozásának áttekintése a polgári korban az 1933. évi VII. törvénycikkkel bezárólag, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/2. 41-63. o.

Magyarországon keltett megbotránkoztatást. Az Egyesült Államok bejelentette, ha végrehajtják a tervezetet, az új engedélyesekkel megszünteti gazdasági kapcsolatait. A német UFA és Ausztria is hasonló módon kívánt eljárni, végül azonban nem került sor a magyar ipar bojkottálására.⁵⁵

Április 9-én este felgyorsultak az események, a belügyminiszter a főkapitányhoz leiratot intézett, amiben felszólította, másnap reggel kilenc óráig értesítse a régi tulajdonosokat a mutatványi engedélyük visszavonásáról az új tulajdonosokat pedig a jogaik átruházásának a módjáról. Fontos kiemelni, hogy eddig az ilyen eljárások lefolytatását az Andrássy úton székelő rendőrségi közigazgatási osztály látta el, ám a revízió felmerülése óta már az elnöki osztály feladatává vált, ami a főkapitányhoz legközelebb állt. Ugyanakkor az ígért felülvizsgálat gyakorlatilag nem történt meg, mindösszesen abból állt, hogy az Olimpia mozit a Star filmgyárnak adták át, de megvonták tőlük egy jóval nagyobb mozgójukat.⁵⁶ Két hónappal később a 79 budapesti tulajdonos közül 57-nek vették el üzemét. Sajnálatos módon a rendelkezések antiszemita jellege sem hallgatható el, hiszen a mozisok többsége zsidó származású volt, és az eljárás arra irányult, hogy az üzemek magyar kézbe kerüljenek. Emellett nem elhanyagolható, hogy a rendelet célja volt az is, hogy ezzel kárpótolják a háború borzalmait elszenvedett rétegeket. Azonban megbotránkoztatást váltott ki, hogy az Angol-Magyar Filmszínház részvénytársaság, aminek az élén az angol Stead ezredes állt és részvényeinek csupán 25%-a volt magyar kézben, mégis több mozgóképszínházat szerzett. Ezt az állapotot azzal kívánták ellensúlyozni, hogy a megállapodások tükrében a dolgozóik 75%-a keresztény hadirokkant lett.

⁵⁵ Forrongás a mozivilágban, *Budapesti Hírlap*, 1921/61. 3. o.

⁵⁶ Ma vették el a mozikat a régi tulajdonosoktól, *Az Est*, 1921/76. 3. o.

Továbbá szó esett arról is, hogy az állam segítséget nyújt azoknak a tulajdonosoknak, akik számára anyagilag megterhelő, vagy akár lehetetlen lenne önerőből a mozi fenntartása.⁵⁷

Két tényező tovább bonyolította a már egyébként is zűrzavaros helyzetet. Az 1921 áprilisában kibocsájtott lakásrendelet értelmében új bérlőként az újonnan engedélyt nyert személyeket jelölik meg. Több olyan mozgóképszínház működött, ahol az ingatlan az engedélyes tulajdonában állt. Ha megszüntetik jogosultságát az üzeme fenntartására, akkor épületét is elveszíti és arra sincs lehetősége, hogy korábbi tevékenységével felhagyjon és portáján új munkába fogjon.⁵⁸ Valamint számtalan olyan intézmény cserélt gazdát, amire az eredeti tulajdonosa nagy összegű hiteleket vett fel és az átadás időpontjában még törlesztette részleteit. Hiszen egy mozi megnyitása, fenntartása több millió forintos beruházás volt, így sokak csak banki segítség útján tudták működésüket megkezdeni. Ezek után felmerült a kérdés: az új engedélyesek a részletek fedezése mellett is óhajtják-e átvenni az intézményeket?⁵⁹ Nem csak a régi, hanem az új tulajdonosok is sok esetben vettek fel hiteleket, ha vagyontalanok, vagy csak kis tőkével rendelkezők voltak. Miután nem tudták a részleteket törleszteni és a csőd közeli állapotba jutottak, a kormányhoz fordultak segítségért és kamatmentes, vagy alacsony törlesztőrészletű kölcsönöket kértek. A kérést a minisztertanács elfogadta és 1923-1928 között 0,5-2% kamat

⁵⁷ Életbelépett az új mozirendelet, *Nemzeti Újság*, 1921.04.12., 3. o.

⁵⁸ A mozik ügye a lakásrendeletben, *Kis Újság*, 1921/72. 5. o.

⁵⁹ A külföldi filmgyárak bojkottálják az új kezekbe kerülő mozikat, *Az Est*, 1921/61. 8. o.

fejében kerültek a törlesztőrészletek kiegyenlítésre.⁶⁰ Sokak a magántulajdon szentségének a semmibe vételét látták meghúzódní a rendelkezések mögött és az 1901. évi rendeletre hivatkoztak, ami alapján az engedélyt ugyan csak négy hónapra adták ki, de annak megtagadása, visszavonása esetén az üzem tulajdonosa magával vihette a berendezést, amennyiben nem ő volt az épület tulajdonosa, ellenkező esetben megtarthatta azt, csak tevékenységét nem folytathatta.⁶¹

A gyakorlatban a jogalkotó szándéka nem valósult meg teljes mértékben. 1921 augusztusában már felülvizsgálatot rendeltek el, mert elterjedt a hír, hogy a régi és új engedélyesek kijátsszák a jogszabályt és burkoltan átruházzák engedélyüket. Ez a mindennapokban úgy nyilvánult meg, hogy haszonrészesedést kaptak a régi tulajdonosok az újaktól, így üzlettársi viszony jött közöttük létre, hiszen szakértelemmel általában a régi tulajdonos bírt.⁶² Egy évvel később még mindig társulásokkal találkozhatunk a volt és jelenlegi birtokosok között. Erre azért is volt szükség, mert hiányzott a szükséges szakmai tudása az új engedélyesek többségének. Így került sor a korábbi tulajdonosok például üzletvezetőként való alkalmazására.⁶³

3.1. Spanyolnátha következtében bevezetett korlátozások

Nem csak a politikai elitek váltakozása, hanem a háború utáni gazdasági válság, valamint nem utolsó sorban az 1918-1921-

⁶⁰ MNL, Az MNL Országos Levéltárának iratairól készült digitális másolatok gyűjteménye- W szekció, W12 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, K27, 1922, 1922.09.29.

⁶¹ Életbelépett az új mozirendelet, *Nemzeti Újság*, 1921.04.12., 3. o.

⁶² A m. kir. belügyminiszternek 73.909/1921. B.M. számú rendelete, a mozgófényképezemek ellenőrzése.

⁶³ Az új mozisok és a régiek, *Világ*, 1922.08.31., 7. o.

ben tomboló spanyolnátha is megpróbáltatta a mozgóképszínházak fennmaradását. A járvány és a szénhiány végett elrendelték a mozik bezárását. Miután a fertőzés rohamosan terjedt, 1918-ban a belügyminiszter helyett az államtitkár felszólította az alispánokat és a polgármestereket a szükséges intézkedések megtételére. Elrendelte, hogy a hidegrázással, lázzal, köhögéssel, trüsszögéssel hát- és végtagfájdalommal jelentkező vírus elleni védekező lépéseket tegyék meg. Így a zsúfolt, nyilvános helyiségek, mint a mozik fokozottabb higiéniai fertőtlenítésére került sor, aminek megvalósulását ellenőrizték.⁶⁴ A Tanácsköztársaság idején már létrehoztak egy hét tagból álló direktóriumot is, aminek a feladata volt központilag a fertőtlenítések megszervezése, ellenőrzése.⁶⁵

A matinék és a nézőközönség száma, 1920-ban, a már két éve tartó spanyolnáthának a következtében még mindig korlátozva volt. Februárban csupán a jegyek felét lehetett eladni egy-egy vetítés alkalmával és utána egy órás szünetet kellett tartani takarítás és szellőztetés céljából.⁶⁶ A hónap közepétől megszűntek a korlátozások, így a Magyar Mozgóképszínházak Országos Szövetsége kérvényezte, hogy a járvány előtti szabályozások legyenek ismételten irányadók. Hiszen eddig higiéniai okokból kevesebb előadást tarthattak, valamint kevesebb néző nyerhetett bebocsájtást, így nagy összegű nyereségtől estek el. A tulajdonosok kijelentették, be kell zárjanak, ha nem működhetnek úgy, mint a vírus

⁶⁴ 127.530/1918. B.M. számú körrendelet. A spanyol betegségnek nevezett fertőző baj elleni védekezés.

⁶⁵ A munkaügyi és népjóléti Népbiztosságnak 20. M.N.N. számú rendelete. Fertőtlenítés ügyének szervezése, 1-3. §.

⁶⁶ A rendőrség intézkedései a járvány meggátlására, *Magyarország*, 1920/28. 9. o.

megjelenése előtt.⁶⁷ Mégis, csak április elsejétől helyezték kilátásba a lehetőséget, hogy ismét minden jegyet el lehessen adni.⁶⁸ Mind ezek ellenére év végén ismét elvontak kétórányi játékidőt a moziktól, s a szénkormánybiztos az ásványi anyag hiányára hivatkozva 17 órai nyitást engedélyezett a szellőztetések megtartásával, így naponta csak két előadást tudtak megtartani.⁶⁹ A háború és békeszerződések utáni szénhiány is indokolta, hogy szabályozzák az eddigieknél szigorúbban a mozik nyitva tartását. 1921 áprilisában 23 óráig⁷⁰, később megszűntek a matinék számára, kezdetére vonatkozó előírások és éjfélig szórakoztathatták a nézőket.⁷¹ 1922-ben már hajnali 2 óráig tarthattak nyitva a nyilvános szórakozóhelyek, de előadások vetítésére csak hajnali 1 óráig kaptak engedélyt.⁷² Felmerül a kérdés, hogy valóban szükség volt-e ilyen szigorú megszorítások alkalmazására pont a világháborút követő gazdasági visszaesés után. A kérdésre a válasz igen, hiszen a mai influenza elődjében többen hunytak el három-négy év alatt, mint a csatatéren. A kór a társadalom minden rétegében óriási számú halálos áldozatot, de főként a

⁶⁷ Bezárják a mozgófényképes színházakat, *Budapesti Hírlap*, 1920./39. 7. o.

⁶⁸ Elsejétől eladható minden hely a moziban, *Magyar Jövő*, 1920.03.20., 3. o.

⁶⁹ Az új záróra bezárással fenyegeti a mozikat, *Nemzeti Újság*, 1920/299. 4-5. o.

⁷⁰ A m. kir. belügyminiszternek 33.800/1921. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása, 2. §.

⁷¹ A m. kir. belügyminiszternek 92.144/1921. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása tárgyában kiadott 33.800/1921. B.M. számú körrendelet módosítása.

⁷² A m. kir. belügyminiszternek 9600/1922. B.M. számú körrendelete. A nyilvános étkező és szórakozóhelyiségek zárójának újabb megállapítása, 2. §.

20-40 éves korosztályra volt a legveszélyesebb. IV. Károly, Magyarország utolsó királynak is a vírus okozta a korai halálát.

Utószó

A Népköztársaság a legenyhébb legitimációs államalakulat volt, olyan típusú, mely sok tekintetben folytonosságot mutatott az előző rezsimmel, azonban a liberális polgári állameszme nem tűrte, tűrhette a háborús alapjogi korlátozásokat, így röviddel a hatalom átvétele után kivételes hatalom eszközparkját. Majd a második néptörvény a sajtószabadságot biztosítása mellett lehetővé tette a film szabad forgalmazását is. A spanyolnátha azonban lehetetlenné tette a filmszínházak nyitvatartását.

A Tanácsköztársaság szervei ezzel szemben jóval erőszakosabban léptek fel. A proletárdiktatúra hitvallása szerint a korábbi sajtót, jogrendet és jogászai réteget és filmipart lényegében fel kívánta számolni, és ennek keretében a teljes filmipart államosította. A filmgyártást pedig saját legitimációs érdekeinek alárendelte.

A kialakuló Horthy-rendszer követte a Wekerle-kabinet idején a Hadfelügyeleti Bizottságban megfogalmazott elveket a filmipar felhasználása terén, tehát társadalmi nevelésre (propagandára) használta a filmet; a filmipar egyes szegmenseiben pedig a hadirokkantak, özvegyek és árvák megsegítését tűzték ki célként, azonban ezt visszásan, sporadikusan sikerült megvalósítani. Emellett pedig ismerve az iparban lévő lehetőségeket a terület teljes kontrollját valósították meg. Mindezeket pedig az 1912-es kivételes hatalmi törvény meghosszabbított, átalakított rendelkezései tették lehetővé. S bár 1922. július 26. napjával megszűntették a

kivételes hatalmat,⁷³ és elkezdtek hatályon kívül helyezni az egyes rendeleteket, az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1922. évi XVII. törvénycikk 6. §-a mégis újabb féléves felhatalmazást biztosított a kormánynak. Ennek alapján e kivételes hatalmi jogosítványok fenntartásához elegendő volt, hogy a kormány törvényjavaslatot nyújtson be a Tisztelt ház elé, ennek ténye elegendő volt a törvény nyelvtani értelmezése alapján a korábban elfogadott jogszabályok hatályban tartásához.⁷⁴

⁷³ A m. kir. kormánynak 6.310/1922. Me E. számú rendelete. A háború esetére szóló kivételes hatalom megszűnése napjának közzététele.

⁷⁴ Az 1922/23. költségvetési év első hat hónapjában viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1922. évi XVII. törvénycikk 6. §.

Szépvolgyi Enikő

A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat országgyűlési tárgyalása

„Azokat, akik a vészmadár repdesésétől felvert napokban szó nélkül és habozás nélkül felcserélték a polgári öltönyt az uniformissal, akik a katonaruhában megszűntek családapák lenni, akik jól tudták, hogy hova mennek, akik a gránátoktól és szuronyrohamaiktól megremegő földön megálltak a helyüket, glóriássá éppen az teszi, hogy magánérdekeiket alárendelték a közérdeknek.”¹

1. Bevezetesként a hadigondozás két világháború közti helyzetéről – az egységes szabályozás hiánya

Az első világháború kitörését megelőzően törvény rendezte a hadigondozás kérdését,² ugyanakkor a háborús események rövidesen világossá tették, hogy a hadigondozás célja nem valósítható meg a hatályos szabályozás mentén. A hadigondozással kapcsolatos teendők ellátása felkészületlenül

¹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, Farkas Elemér felszólalása, *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 162. ülésnap, 212. o.

² A mozgósítás esetében behívott állandóan szabadságoltak, tartalékosok, póttartalékosok, honvédek és egyéb jogosultak gyámol nélküli családjainak az 1880. évi XXVII. tc. 5. §-a alapján nyújtandó segélyezés módozatáról szóló 1882. évi XI. törvénycikk.

érte az állami ellátórendszert, a pontos feladatok a háború tartama alatt rajzolódtak ki.³

A hadat viselő államokban az első világháború kitörését megelőzően született hadigondozási tárgyú jogi szabályozás meghaladottá vált függetlenül attól, hogy az a 19. század végén vagy netalán a 20. század elején született. Magyarországon a kormányzat a nagy háború évei alatt rendeleti úton igyekezett megteremteni egy olyan ellátási rendszer alapját, amely már a szociálpolitika medrébe terelve a jogosultak állami ellátását jelentősen túlmutatott a szegényügy keretében eszközölhető állami támogatások keretén. E tendencia Európa szerte megfigyelhető volt a tárgyalt korszakban, végeredményben pedig a szociális ellátások komplex rendszerét hívta életre a nagy háború áldozatainak helyzete.⁴

Ausztriában az 1919. évi rokkantsági kártérítési törvény tartalmazta a nem hivatásos katonákra és hozzátartozóikra vonatkozó rendelkezéseket, mely megelőzve a francia, a német és a cseh szabályozást elsőként rendezte újra a hadigondozás feladatát törvényi szinten a háborút követően.⁵ Az 1919. évi törvény nívuma, hogy a hadigondozottak különböző csoportjaira vonatkozóan egy jogszabályban foglalta össze a

³ HELLER Farkas: Hadigondozásunk fejlődése, *Magyar Társadalomtudományi Szemle*, 1918/1-3. szám, 6. o.

⁴ Michael GEYER: Ein Vorbote des Wohlfahrtsstaates. Die Kriegsoferversorgung in Frankreich, Deutschland und Großbritannien nach dem Ersten Weltkrieg, *Geschichte und Gesellschaft*, 1983/2. 230-277. o.

⁵ Verena PAWLOWSKY – Harald WENDELIN: *Die Wunden des Staates. Kriegsoffer und Sozialstaat in Österreich 1914–1938*, Wien, Böhlau Verlag, 2015. 251. o.

vonatkozó rendelkezéseket.⁶ Magyarországon a nem hivatásos katonákra és hátrahagyottjaira vonatkozó hadigondozási rendszer az első világháború kitörését követően egészen az 1933. évi VII. törvénycikk elfogadásáig nem nyert törvényi szintű szabályozást. 1922-ben rendelet⁷ kívánta egységes alapokra helyezni az addig széttöredezett, nehezen áttekinthető rendeleti szintű szabályozást. A jogszabályt később számos rendelet módosította és egészítette ki, ismételten megnehezítve a vonatkozó joganyag áttekinthetőségét. Az egységes, törvényi szintű szabályozás hiánya a nem hivatásos hadigondozottakra vonatkozóan párhuzamba állítva a hivatásosokra vonatkozó rendelkezésekkel még inkább szembeötlött.⁸ A tanulmány a nem hivatásos katonákra és hátramaradottakra koncentrálva vizsgálja a két világháború közötti hadigondozás jogi szabályozásának egy fejezetét.

2. A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat Országgyűlési tárgyalása

A Bethlen-kormány a kivételes hatalmi szabályok hatályon kívül helyezését követően sem terjesztett elő törvényjavaslatot

⁶ Invalidenentschädigungsgesetz, StGBI. 1919/245. illetve PAWLOWSKY – Harald WENDELIN: *Die Wunden des Staates. Kriegsoffer und Sozialstaat in Österreich 1914–1938*, Wien, Böhlau Verlag, 2015. 227. o.

⁷ A m. kir. kormánynak 2.700/1922. M. E. számú rendelete a nem hivatásos állományból származó hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvak ellátása tárgyában, *Belügyi Közlöny*, 1922/14. 681-695. o.

⁸ A nemzeti hadsereghez tartozó hivatásos havidíjasoknak és hivatásos (önként továbbszolgáló) altiszteknek, valamint az említett személyek hátramaradottainak katonai ellátásáról szóló 1921. évi XXXII. törvénycikk, illetve a m. kir. honvédség legénységi állományú egyéneinek és az ily egyének hátramaradottainak ellátásáról szóló 1929. évi XV. törvénycikk.

a hadigondozás ügyének megnyugtató rendezésére.⁹ A hadigondozás szabályait elsőként egységesen rendező, ám csupán az ideiglenesség igényével fellépő 1922. évi rendeletet követően egy évtizedet váratott magára a vonatkozó javaslat országgyűlési tárgyalása. A következőkben a tanulmány a tárgyalás során felhozott észrevételek részletes ismertetésére fókuszálva mutatja be a javaslat vitatott pontjait. Azonban meg kell jegyezni, hogy a Képviselőház előtt már a törvényjavaslat benyújtását megelőzően többször felmerült a hadigondozottak ügye. A gazdasági világválság és a pénzromlás hazánkban is jelentősen érintette a hadigondozottak pénzbeli ellátásának mértékét.¹⁰ Büchler József az 1931. évi november 11. napján tartott ülésen adta elő interpellációját a népjóléti és munkaügyi miniszterhez, melyben a járadékok mértékének emeléséről érdeklődött.¹¹ A vármegyék részéről is érkezett felirati javaslat az ellátás mértékének mielőbbi emelését sürgetve.¹² Dinnyés

⁹ A Horthy-korszak politika, társadalmi és jogi viszonyairól lásd bővebben: KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867-1949*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2017. 163-171. o.; KELEMEN Roland: *A polgári kor társadalombiztosítása - Társadalombiztosítási bíraskodás a polgári korban*, In: MOLNÁR Andrea – SZÉPLAKI László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbíraskodás történetéből a XIX-XX. század fordulóján*, Győr, Győri Ítéletábrla, 2019, 149-174. o.

¹⁰ SZILÁGYINÉ HEINRICH Andrea: *A hadigondozás törvényi szabályozásának változásai Magyarországon, Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 2017/T. XXXV. 34. o.

¹¹ Bücher József interpellációja, *Képviselőházi napló*, 1931. II. kötet, 19. ülés, 106. o.

¹² Almásy László elnök bemutatja Szatmár-Ugocsa-Bereg, valamint Csanád-Arad-Torontál közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék közönségének feliratát a hadirokkantak, hadiözvegyek és árvák járadékának felemelése tárgyában, *Képviselőházi napló*, 1931. IV. kötet, 46. ülés, 124. o.; Almásy László elnök bemutatja Bihar vármegye közönségének feliratát a hadirokkantak, a hadiözvegyek és árvák járandóságának felemelése tárgyában. *Képviselőházi napló*, 1931. VI. kötet, 70. ülésnap, 1. o.; Almásy

Lajos a pénzügyminiszterhez szóló interpellációban a trafikengedélyek hadigondozottak javára szolgáló revízióját kérte.¹³ Ugyanakkor Müller Antal képviselő által előterjesztett, a kormányt a rokkanttörvény benyújtására kötelező határozati javaslatát¹⁴ a Ház még elvetette 1931-ben.¹⁵

A népjóléti és munkaügyi minisztérium megszűnését követően Gömbös Gyula miniszterelnökségének első heteiben kifejezte a Ház előtt, hogy a rokkantügyet a honvédelmi tárca keretében kívánja rendezni: *„becsületbeli kötelességnek tartom, hogy ezt a kérdést mielőbb a Ház elé hozzam és közmegnyugvást biztosító megoldást találjak, mert az a nézetem, hogyha vannak itt, akiken igen sürgősen és intézményesen segíteni kell: a hadirokkantak azok!”*¹⁶ A törvényjavaslatot a miniszterelnök 1933. február 22-én nyújtotta be a Képviselőházhoz, kérve annak sürgős tárgyalását.¹⁷

2. 1. A törvényjavaslat a Képviselőház előtt

László elnök bemutatja Sopron vármegye közönségének feliratait a hadirokkantak, hadiárvák és hadiözvegyek járadékának sürgős felemelése tárgyában, *Képviselőházi napló*, 1931. X. kötet, 105. ülésnap, 31. o.

¹³ Dinnyés Lajos pénzügyminiszterhez szóló interpellációja, *Képviselőházi napló*, 1931. V. kötet, 65. ülésnap, 356. o.

¹⁴ Müller Antal által előterjesztett, a kormányt a rokkanttörvény benyújtására kötelező határozati javaslat, *Képviselőházi napló*, 1931. VII. kötet, 79. ülésnap, 7. o.

¹⁵ Gr. Károlyi Gyula miniszterelnök kérte Müller Antal határozati javaslatának visszautasítását, *Képviselőházi napló*, 1931. VII. kötet, 85. ülésnap, 391. o.

¹⁶ Vitéz Gömbös Gyula miniszterelnök felszólalása, *Képviselőházi napló*, 1931. XI. kötet, 118. ülésnap, 60. o.

¹⁷ A miniszterelnök benyújtja a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslatot. *Képviselőházi napló*, 1931. XIII. kötet, 151. ülésnap, 284. o.

„A hadirokkant kérdést ki kellett végre emelni a rendeletek labirintusából, a nem eléggé kategorikus és néha többféle elintézési módot is lehetővé tévő rendeletek útvesztőjéből.” olvasható a képviselőház pénzügyi és véderőbizottságának együttes jelentésében.¹⁸ A javaslat elkészítése során nehézséget jelentett, hogy nem állt rendelkezésre megbízható statisztikai adat a hadigondozottak számáról.¹⁹ A törvényjavaslatot előterjesztő Gömbös Gyula miniszterelnök többször hangsúlyozta a Képviselőház előtt hogy a javaslat két nagy részre osztható. Az I-V. részek a fennálló rendeleti szintű szabályozás egységes köntösbe öltését voltak hivatottak megvalósítani. A javaslat újdonságát ugyanakkor a VI. rész képezte, amely rendelkezett a hadigondozottakat megillető egyes kedvezményekről.

A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása 1933. március 22-én vette kezdetét a Képviselőházban. Farkas Elemér előadó szerint a nemzeti összefogás nem valósítható meg anélkül, hogy a hadigondozottak helyzetének megnyugtató rendezése ne történne meg. A javaslat tárgyalása során többször elhangzott, hogy pártkülönbségnek nincs helye a kérdés megvitatása kapcsán, ennek ellenére mégis érzékelhető az ellenzéki képviselők részéről tanúsított tiltakozás. Esztergályos János

¹⁸ A képviselőház véderő és pénzügyi bizottságának együttes jelentése „a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról” szóló 501. számú törvényjavaslat tárgyában. *Képviselőházi irományok*, 1931. VI. kötet, 508. számú iromány, 587. o.

¹⁹ A képviselőház véderő és pénzügyi bizottságának együttes jelentése „a hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról” szóló 501. számú törvényjavaslat tárgyában. *Képviselőházi irományok*, 1931. VI. kötet, 508. számú iromány, 588. o.; CSERHALMI Péter: Az első világháborús magyar hadirokkantak állami ellátásnak jogi szabályozása az 1933-as „rokkant törvény” megszületéséig, *Sic itur ad astra*, 2018/67. 171. o.

például papírmásénak, rongyjavaslatnak, szemétnak nevezte a javaslatot, míg Farkas István egyenes úgy vélte, a javaslatban foglaltakkal még rosszabbá teszik a hadigondozás szabályozását. Az előadó kiemelte, hogy a törvényhozás egy évtizedes mulasztását igyekeznek pótolni, s a kusza rendeleti szabályozás helyett törvényben szabályozni a kérdést. Megjegyezte, hogy a nyugati országokhoz képest a pénzbeli ellátások alacsonyabb színvonalon állnak, ugyanakkor kitért az egyéb hadigondozottakat megillető juttatásokra. A külföldi minták közül a francia szabályozást találta a legszolidárisabbnak, itt ugyanis a hadigondozottak jóvátételi igényvel bírtak az állammal szemben, s a szabályozás nem vette figyelembe a jogosultak vagyoni és kereseti viszonyait. Ez a kedvező jogtechnikai megoldás ugyanakkor nem járt együtt a juttatások kiemelkedő mértékével, itt az előadó Németországgal példálózott. Szembetűnő különbségként tekintett arra a tényre a francia és német modellek kapcsán, hogy míg a francia minta betegség, egészségromlás, rokkantság vonatkozásában a hadiszolgálattal feltételezhetően fennálló kapcsolatot, addig a német modell – melyet többek között a cseh és osztrák szabályozás is követett – valószínűsíthető okszerűséget várt el. A magyar szabályozás ebben a tekintetben a német mintát követte. Az igényjogosultak jelentkezésére nyitva álló határidőket összevetve az európai megoldásokkal az előadó szerint a magyar szabályozás rendkívül méltányos volt, tulajdonképpen nem szabott határidőt. Ezen állapotot megszüntetendő, a javaslat a törvény hatálybalépését követő időszakra nézve megszabta az igényérvényesítésre nyitva álló határidőket. Az előadó megjegyezte, hogy az említett szakasz váltott ki jelentős vitát az egyesített pénzügyi és véderő bizottságban.²⁰

²⁰ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat

Javaslat rendelkezett arról is, hogy a megállapított igények 5 évente felülvizsgálhatók, ez tehát nem kötelező felülvizsgálatot irányozott elő. Az előadó hangsúlyozta, hogy nem jár jogfosztással a javaslat a hadigondozottakra nézve. Kizárólag a hadiövegyek vonatkozásában tartotta fenn a javaslat a vagyoni cenzust, amely az előadó szerint a törvény novelláris módosításával megszüntethető. A 4. § kapcsán kiemelte, hogy a képviselőház véderő és pénzügyi bizottságok általi szövegezése a javaslatnak a kedvezményekre nem tartotta fent az eredetileg a javaslatban szereplő vagyoni cenzust. A hadiövegyeknek jutatott támogatás mértékét több felszólaló is kritikával illette.²¹

A Képviselőházban elhangzott felszólalások alapján körvonalazható, a javaslat mely részei váltottak ki jelentősebb vitát. A javaslat által eszközölt egyik jelentős változás, hogy a rokkantság fokának százalékos megállapítása helyett a hadirokkantak járadékosztályokba sorolásra tért át. Ezt élesen bírálta Hegyemegi Kiss Pál, s ugyancsak helytelennek tartotta a százalékos besorolás felváltását Müller Antal is. Az előadó szerint a járadékosztályokba sorolás a rokkantság foka mellett számításba veszi a keresőképeség csökkenés mértékét is. Ez utóbbi fogalom javaslatba iktatása szintén jelentős vitát váltott ki a Házban, eltérő vélemények születtek a keresőképeségcsökkenés és a munkaképeségcsökkenés különbözőségének, vagy azonosságának alátámasztására.²² Ebben a tekintetben egy kompromisszumos megoldásként a

tárgyalása, *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 162. ülésnap, 212-213. o.

²¹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 162. ülésnap, 214-217. o.

²² A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 162. ülésnap, 213-217. o.

Képviselőház által megszavazott szövegben mindkét fogalom szerepelt.

Az előadó általi ismertetést követően Györki Imre, mint az első számú kisebbségi vélemény²³ benyújtója szóltalt fel. Kritikával illette az indokolás és az együttes bizottság azon kijelentését, miszerint az adott viszonyok nem engedik, hogy a hadigondozottak magasabb mértékű ellátásban részesüljenek. Vitatta, hogy a pénzromlás és a gazdasági világválság állt volna a javaslat megkésettségének hátterében. A felszólalásban a képviselő bírálta a Bethlen-kormány hadigondozási politikáját.²⁴ A képviselő a német- és az osztrák pénzbeli ellátás mértékével összevetve ítélte a javaslatban megállapított mértéket kevésnek. A kisebbségi véleményt előterjesztő képviselőnek kétségei voltak az alkalmazási kedvezményének gyakorlati érvényesülését illetően is. A keresetképtettségcsökkenés helyett a munkaképességcsökkenés figyelembevételét javasolta, hivatkozva az ipari kártalanítás körében érvényesülő megoldásra. Úgy vélte, hogy a javaslat a rokkantkérdést a szegényügyi ellátás körébe utalta.²⁵

Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre - Apponyi György gróffal és Dinnyés Lajossal közös második kisebbségi véleményben foglaltaknak megfelelően -²⁶ értékelte a javaslatot március 23-án. Kitért arra, hogy a háborút követő időszakban nem épült ki a hadigondozottaknak egy olyan erős érdekvédelmi szervezete, amely kellőképpen képviselte volna a

²³ 1-ső melléklet az 508. számú irományhoz, Kisebbségi vélemény, *Képviselőházi irományok*, 1931. VI. kötet, 508. 594-595. o.

²⁴ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 162. ülésnap, 217-219. o.

²⁵ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 162. ülésnap, 221-225. o.

²⁶ 2-ik melléklet az 508. számú irományhoz, Kisebbségi vélemény, *Képviselőházi irományok*, 1931. VI. kötet, 508. szám, 596-599. o.

hadigondozottak érdekeit, élesen bírálta HONSZ. (Hadirokkantak Országos Nemzeti Szövetsége) ezirányú tevékenységét. A javaslatra, mint az elmúlt évtized gyakorlatának szintetizálására tekintett, a miniszterelnöknek a törvényjavaslat rendszernélküliségét róta fel. A járadékok keresőképtelenséghez kötését Európában egyedülállónak és igazságtalannak tekintette, kérte a kifejezés javítását munkaképességcsökkenésre. Javasolta továbbá, hogy a 75%-os és 100%-os hadirokkantak özvegyeit minősítsek hadiözvegygé a házasságkötés időpontjától függetlenül, míg az 50%-os és a 25%-os hadirokkantak vonatkozásában pedig a hadiszolgálat megszűnésétől számított három éven belüli házasságkötést ismerjék el a jogosultság keletkezésének alapjaként. Mindezen módosításokat a hadiárva tekintetében is indokoltnak vélte. Kifogással illette a javaslat azon rendelkezését, amely a rokkantság hadiszolgálatból eredő okszerű következményének bizonyítékául kizárólagossá tette az okiratot. A kisebbségi vélemény előterjesztője továbbá szükségesnek érezte a legénységi, altiszti és tiszti járadék mértékének egymáshoz viszonyított módosítását.²⁷

A javaslatot bírálta és a bírói jogvédelmet hiányolta Hegyemegi Kiss Pál a hadirokkantak igényei vonatkozásában. A nem hivatásos katonák hadigondozásának kérdését jobbnak vélte volna a belügyminiszter hatáskörébe utalni a népjóléti minisztérium megszűnését követően. Milotay István véleménye szerint a javaslat nem változtat a fennálló állapoton.²⁸ Ady

²⁷ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 163. ülésnap, 274-277. o.

²⁸ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 163. ülésnap, 285. o., 295. o.

Endre sorosait idézte Vázsonyi János: „*Roggyant a lábam, süppedt a mellem, itt az ideje, össze kell esnem.*”, szerinte a „*magyar rokkant-társadalom jajszava csendül ki ebből a két sorból.*”²⁹ A munkaképesség csökkenés megállapítását tartotta célravezetőnek Weltner Jakab szemben a keresőképesség-csökkenéssel. Kérte a kormányt, hogy nyújtson tisztességes ellátást a rokkantaknak.³⁰ Esztergályos János – aki számos közbeszólásával is kifejezésre juttatta nem tetszését – lelketlennek nevezte a javaslatot.³¹ A járadék kifejezés helyett javasolta Meskó Zoltán a tiszteletdíj használatát.³² Pakots József felvetette a 25%-os hadirokkantak leventetoktatói tiszti állásokban történő elhelyezését. A javaslat második felében szereplő kedvezmények tele voltak „kiskapukkal és akasztófákkal” Mojzes János szerint. Kifogásolta, hogy a szolgálat közben szerzett sebesülés vagy megbetegedés okszerű következményei közül csak olyan betegségek, fogyatkozások, szervezeti elváltozások vehetők figyelembe a keresőképesség-csökkenés megállapítása során, amelyek esetében az okozati kapcsolat eredeti szolgálati okirattal bizonyítható. Györki Imre kisebbségi javaslatát fogadta el Kéthly Anna is, aki szerint a

²⁹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 164. ülésnap, 301-303. o.

³⁰ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 164. ülésnap, 316. o.

³¹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 164. ülésnap, 321. o.

³² A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 165. ülésnap, 339. o.

javaslatban rejlő „*alapvető hiba és súlyos jogfosztás a hadirokkantak osztályozásának új rendszere.*”³³

Dinnyés Lajos hívta fel a figyelmet arra a tényre, hogy a keresőképesség-csökkenés és a hadiszolgálattal összefüggésben álló okból eredő betegség, rokkantság, fogyatékoság eredeti okirattal történő bizonyítását egyetlen más országban sem írják elő. A hadiárvékat érintő javaslata azt célozta, hogy „*az első és második járadékosztályba soroltak árvái mindig, a harmadik és negyedik járadékosztályba sorozottak árvái pedig akkor, ha három, éven belül történt a házasságkötés, vétessenek fel a hadiárvak sorába.*” A hadirokkantak lakhatásával kapcsolatban hozta fel pozitív, követendő példaként Győr városát, amely egy rokkantkertvárosnak adott otthont, melynek anyagi hátterét a munkások túlóradijainak felajánlása képezte.³⁴

„*A mai kor gazdasági elesettségének és a civilizáció elesettségének egyik okát abban látom, hogy az emberrel szemben túlságosan előtérbe lépett az arany fontossága. A pénz frigiditása előtt az államok és kormányok hajbókolnak, miközben az emberek százai és ezrei éhen pusztulhatnak.*” Ezekkel a gondolatokkal vezette fel Rakovszky Tibor, hogy véleménye szerint az államnak magasabb pénzbeli ellátást kell előteremtenie a hadirokkantak számára. Problémaként jelölte meg, hogy a nagy jelentőséggel bíró egyéb kedvezmények

³³ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 166. ülésnap, 384-385. o., 391-394. o., 403. o.

³⁴ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 167. ülésnap, 418-423. o.

esetében a vidéki hadigondozottak hátrányosabb helyzetben álltak a városban élő hadigondozottakkal szemben.³⁵

A javaslatot részletes tárgyalás alapjául a következő képviselők elfogadták, ugyanakkor mindegyikük élt kritikai észrevétellel. Így például Tabódy Tivadar a következőket fejtette ki a javaslatról: „*T. Ház! Ezt a törvényjavaslatot nem lehet befejezett ténynek venni. Maga a miniszterelnök úr sem veszi befejezett ténynek, hanem maga a miniszterelnök úr is az első lépésnek, az első elindulásnak tartja a végleges megoldás felé, amely csak arra volt jó, hogy egy rendeleti káoszban tiszta helyzetet csináljon, de amelyet mihelyt arra az alkalom megvan és a helyzet javul, novelláris úton kiegészíteni mindig lehetséges lesz és kell is majd kiegészíteni.*” A képviselő javaslat szociálpolitikai jelentőségén kívül kiemelte a pedagógiai és nemzetnevelési relevanciáját is. A hadiárvák tandíjmentessége kapcsán jegyezte meg, hogy annak már megfelelő minősítéstől is helye lenne.³⁶

A javaslat jelentőségét a közszolgálati és alkalmaztatási kedvezményeket megállapító szakasz megfelelő végrehajtásának függvényeként látta vitéz Kenyeres János.³⁷ Simon András nem vélt felfedezni különbséget a munkaképesség és keresőképesség-csökkenés közt, ugyanakkor megjegyezte, hogy az 50%-os és 25%-os járadéksegély mértéke nem kielégítő. A hadigondozottakat

³⁵ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 168. ülésnap, 445. o.

³⁶ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 163. ülésnap, 281-283. o.

³⁷ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 163. ülésnap, 290. o.

megillető javaslatban foglalt előnyöket és kedvezményeket méltatta.³⁸

„A törvényjavaslat két hatalmas részből áll. Az egyik az, amely pengőt juttat. Ez mostoha az én elbírálásom szerint is. A másik pedig az, amely kedvezményeket juttat.” Szilágyi Lajos képviselő idézett gondolatai tükrözik a felszólaló, a javaslatot támogató képviselők álláspontját, ugyanis a pénzbeli ellátás mértékével – hasonlóan az ellenzéki felszólalókhöz - ők sem voltak elégedettek. A képviselő állítása szerint a pénzbeli juttatás mértéke a miniszterelnököt is foglalkoztatta, erről tanúskodtak hozzá intézett levele is. Ismertette az együttes bizottság eredményeit, többek között kiemelve a hadiárvák járadékának emelését, valamint a hadirokkant és hadiözvegy erkölcsös életvitelének vizsgálatát lehetővé tevő passzust. Kiemelte az ún. műtétkényszer elhagyását, a műtétkényszer értelmében ugyanis a hadirokkant elvesztette járadékát, ha nem vetette alá magát az orvos által szükségesnek tartott műtétnek.³⁹

A javaslat társadalompolitikai bizottság számára történő kiadását hiányolta Kóródi Katona János. A törvényjavaslat intenciójával összekapcsoltan foglalkozott a trafik és italmérési engedélyek revíziójának elodázhatatlan szükségességével.⁴⁰ Müller Antal képviselő ezt azzal egészítette ki, hogy kérte a házalási, ószeresi és zsbárusi engedélyek revízióját. Tóth Pál

³⁸ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 164. ülésnap, 298-300. o.

³⁹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 164. ülésnap, 306-308. o.

⁴⁰ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 164. ülésnap, 316-317. o.

úgy vélte, hogy a pénzbeli segélyek mértéknek javaslat szerinti fenntartásával a rokkantkérdés nem fog nyugvóponttra jutni. Indítványozta legénységi hadiözvegyek járandóságainak emelését és arányosítását a tiszti hadiözvegyi ellátáshoz mérten.⁴¹

A második világháborút mintegy előrevetítették Pintér László szavai: „*Hiába minden leszerelési értekezlet, minden meg nem támadási paktum, nem egyéb az, mint papírrongy, ha nem változik meg a világ mentalitása, ha nem születik meg a lelkek békéje.*”⁴² A „*hadirokkantak gyógykezelésével és harctéri sérüléseik speciális kezelésével*” foglalkozó intézmény létesítésének szükségességét vetette fel Zsigmond Gyula. A gyógykezelés teljesen térítésmentessé tételét javasolta minden hadirokkant számára Patacsi Dénes.⁴³ A javaslat számos pontját üdvözölte Simon János, Jánossy Gábor pedig úgy látta, hogy Bajcsy-Zsilinszky Endre igazságtalanul bírálta Honsz. vezetését.⁴⁴

A javaslatot támogatta Petrovác Gyula, ugyanakkor törvényszerkesztési hibának tartotta az ellátás összegének

⁴¹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 165. ülésnap, 332-335. o.

⁴² A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 166. ülésnap, 380. o.

⁴³ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 166. ülésnap, 386-397. o.

⁴⁴ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 167. ülésnap, 405-413. o.

törvényben történő rögzítését.⁴⁵ Kocsán Károly a statisztikai adatok hiányát tette szóvá. *„Ezt a törvényjavaslatot nézetem szerint csak abból a szempontból szabad bírálni, vajjon helyesen szedte-e össze azokat a szétszórt jogszabályokat, amelyek eddig még kódexszerűen nem voltak megalkotva, azután pedig, hogy javítást jelent-e ez az alkotás a korábbiakkal szemben és megtaláljuk-e benne azt a lelket, amelyből reményt meríthetünk ennek a kérdésnek jobb időben való megoldására nézve.”*⁴⁶ fejtette ki Létay Ernő.

A korábbi kormányzat mulasztása vonatkozásában fejtette ki Erdélyi Aladár, hogy *„Éppen az a baja a magyar politikai életnek, hogy mindig iparkodnak elhárítani a felelősség kérdését.”*⁴⁷ A vagyoni cenzus fenntartásának vagy elvetésének kérdése sem esett egységes megítélés alá, Uzonyi György példának okáért bírálta, hogy a javaslat nem tartalmaz vagyoni cenzust. Melczer Lilla javasolta a hadiárvajáradék megemelését, továbbá kérte a dohánytőzsdei engedélyek revideálását. A javaslat támogatását Turchányi Egon a rokkantak felülvizsgálata során eszközölt bírói közreműködéshez kötötte. Az egykori legénységi állományba tartozó Péntek Pál javasolta, hogy a hadigondozottak halála folytán felszabaduló összegek a hadigondozottak között osztassanak szét. A Ház többsége a javaslatot bizottsági szövegezéssel részletes vita alapjául elfogadta, Bajcsy-

⁴⁵ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 167. ülésnap, 428. o.

⁴⁶ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 168. ülésnap, 443-448. o.

⁴⁷ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 168. ülésnap, 478. o.

Zsilinszky Endre és Györki Imre kisebbségi véleményét elvetve.⁴⁸

A törvényjavaslat részletes tárgyalása április 6-án kezdődött. A bevezető szöveget és az 1. §-t módosító indítvány nélkül fogadta el a Ház. Az általános tárgyalás során nagy hangsúlyt kapó keresőképeség kifejezés kiegészítését kérte Farkas Elemér előadó kereső-és munkaképességre. A hadiözvegyi és hadiárvajogosultság keletkezése szempontjából releváns házasságkötés időpontjának a hadiszolgálat megszűnését követő két évre történő kiterjesztését kérte, ezen indítványát a Ház elfogadta. A 3-4. §-okkal szemben felhozott módosító indítványokat a többség nem fogadta el. Az 5. §-t az előadó kiegészítésével fogta el a ház. A javaslatot fejezetenként tárgyalta ház részletesen, ezt a gyorsított tárgyalást Györki Imre élesen támadta. Az I-II. fejezetet az előadó módosító javaslataival fogadta el a ház. A III. és IV. és V. fejezethez nem érkezett módosító indítvány. A VI. fejezet vonatkozásában az előadó módosító és pótló indítványát fogadta el a ház.⁴⁹ 1933. április 7-én harmadszori olvasatban is elfogadta képviselőház a javaslatot, s azt a Felsőházhoz terjesztette.⁵⁰

2.2. A törvényjavaslat a Felsőház értékelésében

A Felsőház 1933. április 28-i ülésén tárgyalta a javaslatot. Az előadó, vitéz Hellebronth Antal, úgy vélte, hogy a fennálló,

⁴⁸ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 169. ülésnap, 488-508. o.

⁴⁹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 170. ülésnap, 533-551. o.

⁵⁰ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 171. ülésnap, 559. o.

rendeleti szintű szabályozás homályos, egymásnak ellentmondó és megvalósíthatatlan rendelkezéseket tartalmaz. A törvényjavaslat kedvezményeket tartalmazó VI. fejeztét a javaslat leglényegesebb és legfontosabb részének nevezte. Megjegyezte, hogy a 27. § 6-8. pontja büntetőjogi rendelkezéseket iktatott a javaslatba azokkal szemben, akik a hadigondozottak alkalmazására vonatkozó kötelezettség megszegését vagy kijátszását valósították meg.⁵¹ A törvényjavaslattal szembeni egyes aggályainak ellenére kérte a javaslat elfogadását.

Elsőként József királyi herceg szólalt fel. *„Vége, íme, egy kormány, amely komolyan kezébe vette ezt az ügyet (Helyeslés és éljenzés. — Úgy van! Úgy van!) és egy alaptörvényt — különösen hangsúlyozom: alaptörvényt — hozott ide a törvényhozás elé, olyan törvényt, amelyet én elfogadhatónak találok, éppen azért, mert alaptörvény, amelyet tovább lehet novelláris úton fejleszteni, (Helyeslés. — Úgy van!) úgy, ahogy a szükség megkívánja, úgyszólván azután idővel igazán tökéletesen gondoskodva lésszen a rokkantokról, özvegyekről és árvákról.”* A törvényt tehát csupán alapnak tekintette, amely mielőbbi továbbfejlesztéssel tökéletessé válhat. Felhívta a figyelmet a magánszféra szerepére, úgy látta, hogy a hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvák foglalkoztatásával elodázhatóvá válna egy sor szociális probléma.⁵²

Balogh Jenő a gróf Tisza István által vezetett kormány háború alatti, a hadirokkantak és a hadiárvák helyzetére reagáló, jobbító szándékú lépéseit szociálpolitikai tevékenység

⁵¹ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Felsőházi napló*, 1931. II. kötet, 36. ülés, 174-177. o.

⁵² A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Felsőházi napló*, 1931. II. kötet, 36. ülés, 178. o.

körébe sorolta. A Tisza-kormány hadigondozási politikájának két alap gondolatát idézte: „Az egyik természetesen a pénzügyi ellátással foglalkozott. A másik azonban — és ez még ma sem multa teljesen idejét — arra utalt, hogy ezen a téren a társadalomnak igen jelentékeny tennivalói vannak.”⁵³ Az egykori igazságügyminiszter a következő szavakkal zárta felszólalását: „Nem tudom hány hétig, hány hónapig terjed még életem, de amíg itt leszek, nem fogok addig megnyugodni, míg ennek a javaslatnak kiegészítése és fejlesztése útján a hadirokkantak és a hadigondozottak helyzetét továbbra is meg nem javítjuk.”⁵⁴

Vívódott gróf Széchenyi Aladár a javaslat elfogadását illetően, végül a támogató döntésének alapjául a Képviselőház elé terjesztett majd elfogadott indítvány összehasonlítása szolgált. Kiemelte ugyanakkor, hogy hadiözvegyjáraadékok emelésével adós maradt a Képviselőház, „Szerintem ez egy elég nagy igazságtalanság, mert a magyar nők a háborúnak nagyszerű hősei voltak.”⁵⁵ A Felsőház a törvényjavaslatot a Képviselőház által elfogadott szövegezés szerinti szerkezetben módosítás nélkül fogadta el.⁵⁶

⁵³ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, Felsőházi napló, 1931. II. kötet, 36. ülés, 181. o. Hasonlóan vélekedett korábban Finkey Ferenc is a hadigondozás terén a társadalmi szerepvállalást illetően. Lásd: FINKEY Ferenc: *Die Aufgaben der Kriegsfürsorger*, Pozsony, Buchdruckerei Carl Angermayer, 1917, 8. o.

⁵⁴ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Felsőházi napló*, 1931. II. kötet, 36. ülés, 182. o.

⁵⁵ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Felsőházi napló*, 1931. II. kötet, 36. ülés, 183. o.

⁵⁶ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása, *Felsőházi napló*, 1931. II. kötet, 36. ülés, 189. p.

Zárógondolatok – mérlegen a törvényjavaslat

A javaslattal kapcsolatban a kormánynak sem voltak illúziói. Ezt tükrözik Gömbös Gyula, záróbeszédében elmondottak is: „*T. Ház! Mint honvédelmi miniszteri teendőket végző miniszterelnök, ezt a javaslatot azért hoztam a Ház elé, mert erre egyrészt a Ház határozata kötelezett, másrészt tisztában voltam azzal, hogyha ez a javaslat nem is tökéletes, még mindig jobb, mint a jelenlegi bonyolult rendeleti rendszer, amelyben senki sem ismeri ki magát. És jobb ez a javaslat azért is, mert végre alapot nyújt az esetleg következő lépések megtételére. Mert egészen őszintén be kell jelentenem, hogy ezt a javaslatot nem tartom tökéletesnek.*”⁵⁷

A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló 1933. évi VII. törvény jelentőségét abban lehet értékelni, hogy a korábbi nehezen áttekinthető rendeleti szabályozás helyett törvényben határozta meg a hadigondozás legfontosabb szabályait. A népjóléti és munkaügyi minisztérium megszűnését követően változás következett be a hadigondozás irányításában, annak legfőbb szervévé a honvédelmi minisztérium vált. A törvényjavaslatot még az utolsó bethleni törvényhozás fogadta el, s tette meg a hadigondozás alapvető jogforrásává egészen annak 1994-es hatályon kívül helyezéséig.⁵⁸

⁵⁷ A hadirokkantak és más hadigondozottak ellátásáról szóló törvényjavaslat tárgyalásának folytatása. *Képviselőházi napló*, 1931. XIV. kötet, 169. ülésnap, 505. o.

⁵⁸ CSERHALMI Péter: Az első világháborús magyar hadirokkantak állami ellátásnak jogi szabályozása az 1933-as „rokkant törvény” megszületéséig, *Sic itur ad astra*, 2018/67. 181. o.

MŰHELY

Fodor Viktor

A légi hadijog fejlődése az első világháború után, egészen a második világháború végéig

1. Két világháború közötti időszak

A háború után a haditechnika az igazságtalan békeszerződések miatt megállt a fejlődésben. Az eddigi fejlesztések kényszer alatt születtek, és a háború végével a frontot tápláló hadiüzemek kénytelenek voltak alternatíva után nézni. A vesztes országokban rosszabb volt a helyzet, lévén a katonai repülés teljesen betiltatott és a polgári repülést is korlátozás alá vonták. A kezdeti helyzet később enyhült, többek között Németország közbenjárásának köszönhetően, így az antant hatalmak 1926-ban a németeknek és Magyarországnak is engedményeket tettek.¹ Nagymértékű fejlődés volt tapasztalható a repülőgépek oldaláról, mely fejlesztést a győztes országok nyíltan, a vesztesek titokban hajtották végre.² Ennek az időszaknak az egyik eredménye, aminek megjelenését sokan az angliai csatához kötik és angol csodafegyvernek tartják, de a helyzet ennél kissé bonyolultabb. A legtöbb országban egymástól függetlenül zajlottak kísérletek, melyeket rendkívül szigorúan kezeltek, elsősorban a haditechnika bonyolultsága végett. A repülőgépeknek köszönhető - bár nem kifejezetten haditechnikai újítás, hanem sokkal inkább fejlődő szakban lévő eljárás – a légi

¹ SZENTNÉMÉDY Ferenc: A genfi leszerelési tárgyalások légügyi eredményei, Magyar Katonai Szemle, 1932. (2. évfolyam, 4. negyedév) IV. feje.

² SIMON Károly – PLOPP Zsolt: A légiharc fejlődése a kezdetektől a második világháború végéig, Repüléstudományi Közlemények, 2003/1. 66. o.

fényképfelmérés, mely már a léggömbök korában jelen volt, azonban a repülőök megjelenésével sikerült pontosítani, fejleszteni.³

1.1. A Trianoni békeszerződés hatása Magyarországhelyzetére

Az I. világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések közül a magyar delegáció 1920. június 4-én írta alá a szerződést a Nagy-Trianon palotában. Az egyoldalúan Magyarországra kényszerített szerződés szinte minden szempontból hátrányosan érintette hazánkat. A területi rendelkezéseknek köszönhetően 93 ezer négyzetkilométeres, 7,6 millió főt számláló, kiszolgáltatott helyzetben lévő kisállammá váltunk. A békeszerződést Magyarországon az 1921. évi XXXIII. törvénycikk hirdette ki.

A békeszerződés⁴ V. része tartalmazta a katonai rendelkezéseket. Az I. Cím I. Fejezetének rendelkezése alapján eltörölték az általános hadkötelezettséget. „A magyar hadsereget a jövőben csak önkéntes belépés alapján lehet felállítani és kiegészíteni.”⁵ Létszámát maximum 35 000 főben határozták meg, ebbe beleértve a tiszteket és a pótkeretek csapatait is. Kizárólag rendfenntartási feladatok ellátására és

³ SZÜTS Lajos: A terepfelmérő eljárások fejlődése az utóbbi évtizedekben, Magyar Katonai Szemle, 1939, (9. évfolyam, 3. negyedév), 155. o.

⁴ Lásd bővebben: TAKÓ Dalma: A trianoni békeszerződés katonai rendelkezései, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2020/2. 7-24. o.

⁵ *Az Északamerikai Egyesült Államokkal, a Brit Birodalommal, Franciaországgal, Olaszországgal és Japánnal, továbbá Belgiummal, Kínával, Kubával, Görögországgal, Nikaraguával, Panamával, Lengyelországgal, Portugáliával, Romániával, a Szerb-Horvát-Szlóven Állammal, Sziámmal és Cseh-Szlovákiával 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről* szóló 1921. évi XXXIII. törvénycikk, V. Rész, I. Cím, I. Fejezet, 103. Cikk.

határrendészeti feladatokra szabadott alkalmazni őket. A hadianyag gyártását rendkívüli mértékben korlátozták, csak egy gyárban volt szabad előállítani, mely az Állam tulajdonában kellett, hogy álljon, és szigorúan csak a szerződésben meghatározott feladatok ellátásához szükséges és megengedett mértékben.

A III. Cím alapján Magyarországon a katonai vagy hadihajózási repülőszolgálatot betiltották. Léghajók megtartását megtiltották, a személyzetet le kellett szerelni. A 130. Cikk alapján az Antant légi járműveinek, míg csapataikat ki nem vonták hazánk területéről, szabad közlekedési, átkelési és leszállási joguk volt. De ami egy hatalmas szeg volt Magyarország légierijének koporsójába, az a 132. Cikk rendelkezése volt, mely szerint „A jelen Szerződés életbelépése után Magyarország saját költségén az összes katonai és haditengerészeti léghajózási anyagot a Szövetséges és Társult Főhatalmoknak kiszolgáltatni köteles.” Ez a rendelkezés magába foglalta a repülőgépeket, léghajókat, azok csarnokait, motorokat, mindenféle fegyverzetet, lőszert és egyéb műszereket.

A légi közlekedésre vonatkozó rész volt a szerződésben a XI. Rész, mely rendelkezéseinek értelmében, ahogy fentebb is írtam, az Antant kötelékébe tartozó repülőgépek repülhettek és leszállhattak, illetve leszállás nélkül átrepülhettek Magyarország területén. A nyilvános repülőtereket az Antant repülőgépeinek rendelkezésére bocsátották, egyenlő bánásmódban részesítették, mint a belföldi gépeket. Ami a korlátozásokat illeti, a 263. Cikk alapján a fentebb említett jogosítványait korlátozás alá vonhatták azzal, hogy ugyanazon korlátozások hazánk gépeire is érvényesek voltak.⁶ Az Antant által kiállított bizonyítványokat, útleveleket érvényesnek kellett

⁶ 1921. évi XXXIII. törvénycikk, XI. Rész, 263. Cikk.

tekinteni Magyarországon is, külön akkreditáció nélkül. Ezen kívül hazánk kötelezte magát olyan rendelkezések életbe léptetésére, melyek elősegítették annak biztosítását, hogy minden magyar légi jármű igazodjék a világitójelek és jelzések, légtér tárgyában a Szövetséges és Társult Hatalmak által kötött szabályokhoz.

1.2. Nemzetközi szabályozás

1.2.1. Az 1923. évi Hágai Szabályzat a Légi Hadviselésről

A genfi egyezmények megkötése előtt hajlandóság mutatkozott a légi hadviselés szabályainak kodifikációjára, egy hat állam – USA, Franciaország, Olaszország, Japán, Hollandia és Nagy-Britannia – képviselőiből álló Jogász Bizottság által, a Washingtonban megtartott tengerészeti fegyverkorlátozási konferencia megbízásából. A Jogász Bizottság feladata a légi háború szabályainak kidolgozása volt, melynek tervezete el is készült a *Légi Hadviselés Hágai Szabályai* címen. A tervezet 8 fejezet keretében 62 cikkben szabályozta a szárazföld, valamint a tengerek felett folytatott légi háborút egyaránt, azonban ebből nem lett nemzetközi szerződés, de az USA által támogatott nézet sem öltött formát, mely szerint a tervezet az 1919. évi párizsi légügyi egyezmény kiegészítésévé válhatott volna.

A tervek meghiúsulásának több oka volt. Egyrészt, mivel az államok kormányai észrevették a légi háborúban, a repülők fejlesztésében rejlő óriási potenciált, ezért eszükbe sem jutott semmilyen jogi kötelezettség vállalása. A másik ok pedig az, hogy úgy gondolták nincs szükség a szabályozás megalkotására, hisz a tengeri és szárazföldi háború esetén

alkalmazandó normák már adottak, csupán megfelelően kell alkalmazni őket a légi hadviselés vonatkozásában.⁷

Az utóbbi megállapítás egyébként valószínűleg igaz, ugyanis a Szabályzat a szárazföldi és a tengeri háború szabályait ülteti át a légi háborúra. A szárazföldi háború szabályai közül azok, melyek nem ellenkeznek a légiháború különleges feltételeivel, alkalmazandóak utóbbira is.

A tervezet alapelvi szinten rögzíti, hogy tilos támadni a hadszíntértől távol eső városokat, falvakat és lakott helyeket, valamint emellett rögzíti azt is, hogy a támadás csak akkor számít jogosnak, ha katonai célpont ellen irányul, melyeket felsorolásszerűen kell definiálni. Ezzel kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy a harmadik generációs hadviselés beköszöntével beszélhetünk-e hadszíntértől távol eső területekről, hiszen totális háborúban a hadszíntér mindenre kiterjed,⁸ így e rendelkezés, tartalmát tekintve kiürült. A tervezet I. fejezete a légijárműveket határozza meg, osztályozza őket és meghatározza a jeleiket. A II. fejezet általános elvként kimondja továbbá, hogy a semleges és hadviselő államok légterében minden légijármű közlekedhet, valamint területükre leszállhat, ezt azonban az államok háborúban korlátozhatják. A III. fejezet a hadviselők jogairól rendelkezik és ezen jogokat csak a katonai légijárműveknek biztosítja. A IV. fejezet az ellenségeskedésről szól, ide tartozik például a bombázás. Példának okáért, ha a katonai objektum bombázása nem megoldható a civil lakosság megkülönböztetése nélkül, akkor tilos a támadás. A harctérre eső városok, falvak és egyéb lakott

⁷ CSAPÓ Zsuzsanna: Az első világháború és a légi hadviselés megjelenése, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2009/2. 18. o

⁸ KELEMEN Roland: A kibertérből érkező fenyegetések jelentősége a hibrid konfliktusokban és azok várható fejlődése, *Honvédségi Szemle*, 2020/4. 68. o.

helyek esetén is csak akkor jogszerű a támadás, ha megalapozott a vélemény, hogy ott akkora koncentrációban állomásoznak katonai erők, amely igazolja a bombázást. A Szabályzat szerint tilos a terrorbombázás, vagyis, az a nem taktikai vagy stratégiai bombázás, melynek a célja az ellenséges lakosság demoralizálása.⁹ A tervezet V. fejezete a semleges járművekről, a légi zsákmányjogról és a légi hadifogolyjogról szól. A VI. fejezet a hadviselő felek és a semleges államok egymás közti jogait és kötelezettségeit szabályozza. VII. fejezete a légi rendőrségről szól, mely elfogatási és elkobzási jogokat foglal magában. Utolsó fejezete formai jellegű kijelentésekből áll, definíciókat tartalmaz.¹⁰

A Szabályzat, bár sosem lépett hatályba, szokásjogi szinten megerősítést nyert, ugyanis számos esetben hivatkoztak rá. Roosevelt elnök példának okáért, a 1939. szeptember 2-én megtett nyilatkozatában irányadónak tekintette az Egyesült Államok vonatkozásában, de ilyen nyilatkozatot tett ugyanebben az évben Lengyelország is. Ezeket a szabályokat azonban csak akkor lehet betartani, ha a másik fél is tiszteli őket. Németország ugyanis gyakran támadott civil lakónegyedeket, ezért aztán a szövetségesek sem tartották be a szabályokat.

1.2.2. A leszerelési értekezlet

A győztes hatalmak oldalán az igazságtalan béke felborulásától való félelem fegyverkezési versenyt váltott ki, amely azonban

⁹ DIÓSZEGI: *Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967 469. o.

¹⁰ HÉJJAS: *Légijog*, Budapest, Első Kecskeméti Hírlapkiadó-és Nyomda Rt., 1934., 16. o.

nem tett jót az államháztartásoknak.¹¹ Megnyílt az igény a leszerelésre, melynek mikéntjét, az 1932-ben Genfben összehívott leszerelési értekezlet volt hivatott meghatározni, inkább kevesebb, mint több sikerrel. 1932. február 2-án ült össze 63 állam delegátusa a leszerelés megtárgyalása céljából. A konferencia előmunkálatai 10 évre nyúltak vissza, kifejezetten pozitív eredményt nem hoztak, mely egyébként előrevetítette annak sorsát. A konferencia során két fő álláspont állt egymással szemben, egyrészt a francia álláspont, melynek fő tényezőjét képezte egy nemzetközi hadsereg felállítása, másrészt pedig a német álláspont, akik a praktikus leszerelést részesítették volna előnyben azzal, hogy alapelvi szinten legyen rögzítve az államok között az egyenlőség.¹² A leszerelési értekezlet anyagának alapja egyébként a francia javaslat szerint a következő volt:

- A polgári légiforgalom nemzetközivé tétele és alárendelése a Népszövetség által létrehozott szervezet alá.
- A bombázó repülés korlátozása.
- A Népszövetség számára bizonyos tengerészeti és szárazföldi hadianyag rendelkezésre bocsátása.
- Nemzetközi haderő létesítése.
- A polgári lakosság védelme.¹³

¹¹ SZENTNÉMÉDY Ferenc: *A repülés*, Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1993., IV. fejezet, 44. o.

¹² SZENTNÉMÉDY: i. m. (1993) 100. o.

Szentnémedy beszámolójából kiderül, hogy ő leginkább a német állásponttal értett egyet. Nagy valószínűséggel - ahogy a németek is - attól félt, hogy Franciaország csúcshegemóniára tör, megjegyzem, nem alaptalanul. Lásd: „...konferencia úgy látszik nincsen arra hivatva, hogy a leszerelésről komolyan tárgyaljon, hanem politikai tőzsde azon célból, hogy a kicsinyek adjanak, a nagyok pedig nyerjenek valamit.”

¹³ SZENTNÉMÉDY: i. m. (1993) 100. o.

Az általános vita után megegyeztek a felek abban, hogy ez a tervezet csak egy alap, és minden más új javaslat ezzel a javaslattal egyenértékűnek tekintendő. Ezt követően szakbizottságok jelentéseit, illetve az olasz kormány egy javaslatát tárgyalták.

Az értekezlet 1932. június 21-én fordulóponthoz érkezett, mely fordulópontot Herbert Hoover, amerikai elnök javaslata jelentette. Június 22-én egybehívták az értekezlet főbizottságát, melyen Hugh Simons Gibson, amerikai diplomata, felolvasta az elnök javaslatát.¹⁴ Hoover javaslata megfogalmazásakor a már fentebb is említett fegyverkezési terheket vette alapul, szerinte bizonyos megállapodásokkal 10 év alatt legalább 10 millió dollárt lehetne megtakarítani. A javaslat alapelvei a következők voltak:

- A Briand- és Kellog-paktum alapján a fegyverkezés csak az országvédelemre alkalmazható.
- A fegyverkezés csökkentése nemcsak a fegyverkezési állományok apasztása által történjék, hanem a támadó fegyverek csökkentésével is, miáltal a védelem ereje minden államban megnövekedne.
- A fegyverkezési arány az egyes államok között a leszerelésnél is betartassák.
- A leszerelés konkrét és pozitív legyen, hogy gazdasági megkönnyebbülésekre vezessen.
- A leszerelés az egymással szerves összefüggésben lévő szárazföldi, tengeri és légi erőkre terjedjen ki.

Ezekből kiindulva Hoover a fegyverkezések egyharmadával való csökkentését javasolta. Ezt a tervezetet a delegációk nagy

¹⁴ ERDŐS László: A leszerelési értekezlet első időszakának eredményei 1932. június hó 30-ig., *Magyar Katonai Szemle*, 1932. (2. évfolyam, 3. negyedév), 266. o.

része üdvözölte, harmincnégy mellette állt, hat fenntartásokkal élt, további hat delegáció pedig nem nyilatkozott.¹⁵

Első időszaka öt és fél hónapnyi tárgyalás után júliusban ért véget. Záróhatározatában a felek kimondták, hogy a fegyverkezés általános világegyezmény útján csökkentendő, mely kiterjed a szárazföldi, vízi és légi haderőre. Kimondták a támadó célú harceszközök számának csökkentését, valamint a légi hadviselésre is irányadó rendelkezéseket hoztak. A határozat szerint tilos a polgári lakosság ellen bárminemű támadást indítani, valamint elkötelezik magukat a légi bombázás beszüntetése mellett, mely érdekében két alapvető szabályt léptettek életbe. Egyrészt, a katonai léghajózást számszerű jelleggel korlátozzák, valamint a polgári léghajózást is egységes szabályozás alá vetik. Ezen felül megállapodtak a további konferenciák anyagában, úgy, mint haderők számának korlátozása, hadikiadások és a fegyverkereskedelem szabályozása.¹⁶ Egyebekben egyébként csöddel zárult, Németország 1933-ban elhagyta a konferenciát, 1936-ra pedig a rajnai demilitarizált övezetet is megszállta.

1.2.2. A genfi jog

Az világos volt, hogy a háború embertelen borzalmi után, más megvilágításból kell a szabályozást megfogalmazni, tehát nem a *ius ad bellum*-ra kell helyezni a hangsúlyt, a lényeg nem az államok háborúindítási joga. A szabályozás kialakítását sokkal inkább humanitárius szempontok szerint kezdték meg. A hangsúly a genfi jog továbbfejlesztésén volt, azonban azok egyike sem (1929, 1949, 1977, 2005) szabályozta speciális jelleggel a légi hadviselést.¹⁷ A genfi jog egyébként Henry

¹⁵ SZENTNÉMÉDY: i. m. (1993) 114. o.

¹⁶ ERDŐS: i. m. 263. o.

¹⁷ CSAPÓ: i. m. 12. o.

Dunant úttörő munkájának gyümölcse, ezt fejlesztették tovább. Ezen egyezmények pusztán jellegük miatt is alkalmatlanok voltak arra, hogy általános szabályozást állítsanak fel az összes hadszínterre vonatkozóan. A jelenleg is hatályban lévő négy genfi egyezmény közül kettőt szeretnék kiemelni.

Az 1929. évi „*Genfi Egyezmény a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei helyzetének javításáról*” a sebesült katonák és hadifoglyok szemszögéből szabályoz. Rendelkezik a hadifoglyokkal való emberséges bánásmódról, megbetegedésük esetére megfelelő ellátásról, ha van rá szükség, akkor a halottak kegyeleti jogának biztosításáról, halotti bizonyítványok elküldéséről, de a légi jogra vonatkozóan általános jelleggel nem állapít meg szabályt. A 18. valamint a 19. Cikk az egészségügyi szállítással kapcsolatban védelmet állapít meg a szállítóeszközként használt légijárművekre, melyeket ilyen alkalmakkor fehérre kell lefesteni, valamint az állami felségjelvényeken kívül, jól látható helyen fehér alapon nyugvó vöröskeresztet kell festeni rájuk. A repülés során az egészségügyi légijárművek ezen kívül kötelesek eleget tenni mindenfajta leszállásra vonatkozó felszólításnak, akkor is, ha esetleg ellenséges vagy ellenség által megszállt területen landolnának. Természetesen ilyen esetekben a már fentebb leírt védelmet élvezik. A légijárművek említés szintjén megjelennek az Egyezmény 22. Cikkében, mely leírja, hogy az egészségügyi szállítással kapcsolatos jelvényeknek a támadó jellegű hadműveletek megelőzése céljából láthatónak kell lenniük minden szintéren harcoló haderők előtt, beleértve a légierőt is.¹⁸

A másik, ugyanebben az évben Genfben megkötött egyezmény, a „*1929. július 27-én a hadifoglyokkal való*

¹⁸ 1929. évi Genfi Egyezmény a hadrakelt seregek sebesültjei és betegei helyzetének javításáról.

bánásmódról”, mely, mint azt neve is elárulja, főképp a hadifoglyokkal való bánásmóddal foglalkozik.¹⁹ A légierő először a hadifogoly általános meghatározásánál merül fel, ahol a légi járművek polgári személyzetének tagjait is a hadifoglyok közé sorolja. Majd a hadifoglyok részére biztosítandó óvóhelyek kialakításánál kerül elő újra a légi bombázások szó alatt, több szó nem esik róla.

Ezen egyezmények egyébként hazánkban az 1936. évi XXX. törvénnyel kerültek becikkelyezésre.

1.2.3. A hágai és a genfi jog közötti különbségek

A szabályozás rendszere megváltozott a hágaihoz képest. Míg a hágai szabályozás a rendszerezés alapjául azt választotta, hogy a harcok épp mely hadszíntéren folynak, úgy a genfi jog, a humanitárius jellegre való tekintettel a háború áldozatai szerint szabályozott.²⁰ A hágai jog az államok háború indításához való jogából indult ki, ezzel szemben a genfi jog a hangsúlyt a sebesült katonákra, hadifoglyokra, elesettekre, a velük történő emberséges bánásmódra, az elesettek kegyeleti jogának tiszteletben tartására helyezte, így a légi jog szempontjából egyértelművé vált, hogy ezen egyezmények általános jelleggel nem fogják szabályozni a légi hadviselést. Mint már korábban említettem az első világháború után két felfogás állt egymással szemben. Az egyik, az évszázadok óta uralkodó eszme, a *ius ad bellum* volt, mely az államok természetes háborúindítási jogát jelentette, azonban a technika fejlődésének, a háborús fegyverek pusztító erejének megnövekedésének köszönhetően, megnöttek az emberi és anyagi veszteségek is. Emiatt megnövekedett az igény a háború szabályozására (*ius in bello*), a veszteségek megelőzése, illetve

¹⁹ 1929. évi Genfi Egyezmény a hadifoglyokkal való bánásmódról.

²⁰ CSAPÓ: i. m. 12. o.

csökkentése céljából. Ebből a felfogásból jutottak el az államok az 1928. évi párizsi *Briand-Kellogg-paktum*-ig, mely első alkalommal mondta ki a háború általános tilalmát, mint a nemzetközi politika eszközét.

A hágai és a genfi jog különbsége megmutatkozik fejlődésükben. A hágai jog nehézkesen tudott fejlődni, ellentétben a genfi joggal. Ennek oka a hágai jog jellegében keresendő. A hadviselés szabályainak továbbfejlesztése szöges ellentétben állna ez esetben a nemzetközi jog kógens szabályával, vagyis az erőszak alkalmazásának tilalmával. A humanitárius genfi jog azonban nem a hadviselést szabályozza, hanem éppen a hadviselés által veszélyeztetett ember védelmét célozza meg.

1.3. Légvédelem az első világháború után, Magyarország légvédelmi helyzete a két világháború között

Az első világháború során szerzett tapasztalatok nagyban hozzájárultak a két világháború között a légvédelem fejlesztéséhez. A kor katonai teoretikusai levonták a megfelelő következtetéseket, melynek eredményeképpen egyre nagyobb tűzgyorsaságú, nagyobb lőtávolságú, nagyobb lövedék-kezdősebességű légvédelmi lövegeket sikerült kifejleszteni. A légvédelem technikai fejlődését az is bizonyítja, hogy a két világháború között 25 új típusú légvédelmi löveg jelent meg, és 1936-ban némely löveg lömagassága már a 13 000 métert is elérte. Ezen kívül az a statisztikai adat is alátámasztja ezt az állítást, hogy a második világháborút megelőző háborúban a repülők 15%-át a légvédelmi tüzéség lötte le.²¹ A légvédelmi útegek azonban nem lettek volna hatásosak a kor talán egyik

²¹ MÉSZÁROS Károly: A légvédelmi tüzéség fejlődése a századfordulótól a második világháború kitöréséig, *Haditechnika*, 2000/2. 71. o.

legnagyobb katonai találmánya, a Gamma-Juhász löelemképző nélkül. A névből Gamma a Gamma Műszaki Részvénytársaságra utal, mely 1920-ban alakult Budapesten, a Juhász pedig egy kassai testvérpárra, Zoltánra és Istvánra, kik közül Zoltán a céget irányította, István pedig feltaláló volt. Az általa tervezett eszközt 1932-ben mutatták be, több mint ezer darabot gyártottak belőle és 16 országba exportálták.²²

A világháború után a magyar kormánynak a románoktól és a csehszlovák haderőktől kellett leginkább tartania. A románok, bár a Vix-jegyzékben az Antant megszabta nekik azt a demarkációs vonalat, ameddig előre nyomulhattak, úgy döntöttek, hogy stratégiai okok miatt ezt nem tartják be és egészen a Tisza vonaláig folytatták a menetelést. Emiatt, a kezdetben hét katonai körzetre felosztott ország eleinte csak négyből állt, ezek a budapesti, székesfehérvári, kaposvári és szegedi körzetek voltak. Az északi hadszíntéren is egyre nehezebb helyzet alakult ki, a május 2-án megindított csehszlovák támadás következtében Miskolc az ellenség kezére került. Kun Béla egyébként Csehszlovákia haderejét tartotta a leggyengébbnek a környező országok közül, így május 20-án Stromfeld Aurél visszafoglalta Miskolcot. A város több szempontból is kulcsfontosságú volt a kormány számára. Egyrészt Miskolc volt a hadiipar egyik legnagyobb bázisa, másrészt a város visszafoglalása meggátolta a román és csehszlovák haderők egyesülését. Ezt azonban egyik ellenkező fél sem nézhette tétlenül, ezért a románok május 23-án átlépték a Tiszát és a

²² SIPOS Péter: *Magyarország a második világháborúban*, Budapest, PETIT REAL Könyvkiadó, 1997.

csehszlovák csapatokkal együtt megtámadták Miskolcot - kezdetét vette a második miskolci csata.²³

A szárazföldi csapatok támadásaival párhuzamosan a román és csehszlovák haderők egyre gyakrabban hajtottak végre bombázásokat Miskolc környékén. Az első komolyabb, már emberéletet követelő támadásra az ellentámadás megkezdése után kettő napot kellett várni; a május 25-én ledobott bomba három ember életét vette el, további kettőt súlyosan megsebesített, nyolc-tíz ember könnyebben sérült. Mint azt már fentebb említettem, az események hatására egyértelművé vált, hogy valamilyen módon fejleszteni kell a légvédelmet, ugyanis az számos bombatámadás után sem működött hatékonyan. A parancsnokság emiatt számos intézkedést elrendelt. Azonnali felszállásra készenlétet rendeltek el a repülőgépek közül legalább két gép számára, illetve a távíróállomásokat kioktatták, hogyha ellenséges repülőt észlelnek, azonnali jelentéstételi kötelezettség terheli őket azzal, hogy az összes folyamatban lévő beszélgetést meg kellett szakítaniuk, az ellenséges repülőgépekről teendő jelentések tehát elsőbbséget élveztek. A készenlétnek meg is lett az eredménye. Miskolc felett a magyar csapatok hamar megszerezték a légifölényt, majd a front súlypontjainak áthelyeződésével, illetve a város mellé települt repülőszázadnak köszönhetően nem is kellett tartani annak elvesztésétől.²⁴

A légvédelmi tüzérség fejlesztésével kapcsolatban a következő fontos momentum 1920 augusztusában történt, mikor a Honvédelmi Minisztérium elrendelte a „Budapesti

²³ CZIRÓK Zoltán: Az első légitámadások Miskolc ellen és a légvédelem kérdése 1919. május-júniusban, *A Herman Ottó Múzeum évkönyve*, 2009, 48. évfolyam, 374. o.

²⁴ CZIRÓK: i. m. 378. o.

tüzérosztály Repülőelhárító üteg”-ének felállítását. Elhárító lövegéből 4 darab volt, ezen kívül volt még 1 darab jelző löveg is. Ebből egyébként nem sok valósult meg, részben a szegényes anyagi forrásoknak, részben pedig a Trianoni békeszerződésnek köszönhetően. A légvédelmet szinte teljesen megtiltotta, egyedül a passzív formáját engedélyezte.

A katonai rendelkezések alapján be lett tiltva a vízi-és a légierő is, a nehézfegyverzet is betiltásra került, valamint korlátozták a hadianyag gyártást. Légvédelmi szempontból hazánk helyzete a békeszerződés XI. részének köszönhetően még kilátástalanabb lett, hisz tūrésí kötelezettségünk volt Magyarország területe felett való átrepüléssel, leszállással kapcsolatban. Ezen rendelkezések, illetve a területelcsatolások miatt – melynek köszönhetően a környező országok, különösen Csehszlovákia bombázói percek alatt elérték hazánk határát – az ország területének csaknem egésze veszélyeztetett volt. Emiatt muszáj volt egy működőképes légvédelmi rendszert kiépíteni, mely két okból is nehézkes volt, egyrészt ki kellett játszani a szerződés betartását ellenőrző bizottságot, másrészt meg kellett teremteni a szükséges anyagi feltételeket.

Mint azt fentebb említettem, a szerződés kifejezetten tiltotta a légvédelmet, kivéve annak passzív formáját, így lehetőség nyílt egy figyelő-és jelentőszolgálat létrehozására. A hét katonai körletre, és az azonos területen szervezett Légvédelmi Körletre, majd Körzetre osztott ország dandárjainak létre kellett hoznia figyelőőrsökkel ellátott hírközpontokat. Ezek a hírközpontok jelentettek az Országos Hírközpontnak, mely szükség esetén riasztotta a fővárost és az ország lakosságát. A Légvédelmi Körzetek élén álltak a vegyes dandár légvédelmi parancsnokok, kiknek feladata volt a légoltalom megszervezése és irányítása is. Elméletben ez működött, a katonai vezetés igencsak szorgalmazta a figyelő-és

jelentőszolgálat integrálását a légvédelmi struktúrába, mely meglátszik az 1929-ben megjelent Tüzérségi Gyakorlati Szabályzat 6. Légvédelmi füzetében is.²⁵ Ez sajnos a gyakorlatban az anyagi források hiánya miatt nem működött tökéletesen.

1935-ben hatályba lépett az 1935. évi XII. törvénycikk a légvédelemről, melynek részletesebb bemutatását ebben a fejezetben mellőzném, mivel az az 1939. évi II. törvénycikk Ötödik részében került beépítésre. A törvény végrehajtására a honvédelmi miniszter kiadta a 17.175/el. 15.-1936 sz. H. M. számú körrendeletet, majd ezen rendeletre alapozva kiadták a Légoltalmi Utasítást.²⁶

A rendelet a törvény 1. szakaszához előírta, hogy a légi támadás ellen igénybe vehető személyeket két csoportra osztotta. Az első csoportba azok tartoztak, akik a cselekvő védelmet ellátó katonai légvédelmi osztagokat egészítették ki, míg a másik csoportba a légoltalmi segélyosztagokba sorolt személyek kerültek.

A törvény 2. szakaszához a rendelet előírta, hogy békeidőben a mozgási szabadság korlátozása, illetve a különleges rendelkezések megtartása a kiképzés tartamára, valamint a légvédelmi (légoltalmi) gyakorlatra vonatkozik. Megfogalmazza, hogy a „gyakorlat célja az, hogy a lakosság nagy tömegeit a légitámadások esetében követendő helyes magatartásra, fegyelmezettségre oktassák és szoktassák.” Ezen gyakorlatoknak „harcszerűeknek” kell lenniük, azaz a

²⁵ BERKOVICS Gábor – KRAJNC Zoltán: A figyelő-és jelentőszolgálat helyzete Magyarországon a húszas években, Hadtudomány, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.

²⁶ 17175/el. 15. – 1936. számú körrendelet A légvédelemről szóló 1935. XII. törvénycikk végrehajtása tárgyában, Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1936 (63. évfolyam, 1-29. szám).

valóságot megközelítő módon kell lefolytatni, ehhez pedig hozzátartozik a városok, falvak, kikötők elsötétítése, illetve a légvédelmi riadó gyakorlása is szükséges. A riadók alkalmával azonban a közlekedést arra a szintre kell korlátozni, illetve az elsötétítést is úgy kell megoldani a rendelet szerint, hogy az a polgári és gazdasági életben komoly károkat még ne okozzon. Előírta a lakosság folyamatos tájékoztatását rádió, oktatófilmek útján. Kimondta, hogy a légitámadás veszélye esetén életbe lépő korlátozásokat a „Légoltalmi Utasítás”, szükség esetén külön miniszteri rendelet szabályozza.

A rendelet a törvény 3. szakaszáról a következőket mondja: „A létesítmények (eszközök, berendezések) meghatározásáról az általános honi légvédelmi terv alapján, az illetékes miniszterekkel egyetértve, a honvédelmi miniszter gondoskodik.”²⁷ Ezt követően meghatározza az általában követendő eljárási rendet ebben az esetben.

2. Második világháború időszaka - nemzetközi szabályozás

A két világháború között a légierő önálló fegyvernemmé fejlődött, emellett különböző légierő-elméletek is kialakulóban voltak annak alkalmazására. Annak ellenére, hogy közvetlenül a háború után a fejlődés lelassult, szinte megállt, később újra virágzásnak indult a repülőipar, bár a vesztes országokban a versailles-i békeszerződések megkötése után fizetendő hatalmas hadisarcoknak, terület-elcsatolásoknak és katonai megszorításoknak köszönhetően ez jóval később következett be. Az előbb említett korlátozásoknak egyébként ahogy a

²⁷17175/eln. 15. – 1936. számú körrendelet A légvédelemről szóló 1935. XII. törvénycikk végrehajtása tárgyában, *Honvédségi Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára*, 1936.

tengeri és szárazföldi haderők, úgy a légierő vonatkozásában is értelemszerűen van relevanciájuk.²⁸

Az első világháborút követő szabályozásra nagy hatással volt az 1923. évi Hágai Szabályzat a Légi Hadviselésről. Bár, mint azt említettem, a szerződés elfogadásra nem került, de szokásjogi szinten megerősítésére került sor és rendelkezéseit a későbbi szabályozások alkalmával is irányadónak tekintették.

Bár nem egy, polgári légiforgalmat szabályozó egyezmény született a vizsgált időszakban, a légi járművek katonai célú felhasználása szempontjából azonban ebben az időszakban nem jött létre fontos nemzetközi szerződés. Az 1949. évi genfi egyezmények csak a világháború befejeztével kerültek megalkotásra, már humanitárius szempontokat figyelembe véve.

2.1. A légierő és a technikai fejlődés

Az első világháború után a fejlesztőmérnökök, tervezők számára világossá vált, hogy melyek azok a követelmények, amelyek teljesítésével igazán ütőképes repülőgépeket lehet gyártani.

A repülőgépek ugrásszerűen fejlődtek a világháború befejezése után és a második világháború kirobbanásával. Nem úgy a léghajók. Mint azt dolgozatom első részében már említettem, a léghajók igen rövid karriert tudhatnak magukénak. Már az első világháború alatt fokozatosan vették át a feladataikat a repülőgépek, azonban a világháború végével a fő léghajós nemzet, Németország, gépeit át kényszerült adni az antant hatalmaknak, ami megpecsételte a sorsukat, kivétel nélkül szinte mind elpusztultak. Végleg bebizonyosodott, hogy

²⁸ A Carnegie-békeintézet sürgeti a leszerelést, *Magyarság*, 1931. január.

az aerosztátok ideje lejárt, helyüket átvették az óriás repülőgépek.

A légierő-koncepciók közül a legelső eredmény Giulio Douhet nevéhez fűződik, aki „*A légi uralom*”-című művében megalkotta a korlátlan légi háború teóriáját. Ennek a lényege egy olyan légierő felállítása volt, melynek fő feladata a légi uralom kivívása és az ellenség hadi potenciáljának a levegőből való teljes megsemmisítése lett volna.²⁹

2.1.1. Németország légierője: a Luftwaffe

Amint azt már említettem, a légierők hatalmas változáson mentek át, ez érintette a taktikát is a harc során, mely téren a német Luftwaffe pilótái sokkal többet tudtak fejlődni, köszönhetően a spanyol polgárháborúnak. A britekkel ellentétben, ők áttértek a háromgépes kötelékről a géppár és raj szervezeti felépítésre. A légi csaták során ez a fajta taktika sokkal hatékonyabbnak bizonyult a britek által alkalmazott köteléknél. A kötelékes módszeren kívül a németek ráálltak a középnehéz és zuhanóbombázók fejlesztésére, látva, micsoda sikereket érhetnek el velük.

A zuhanóbombázók közül a *Junkers Ju 87*, vagy másik nevén *Stuka* (Sturzkampfflugzeug) volt a legismertebb és leghírhedtebb német zuhanóbombázó, köszönhetően az ún. *Jericho-Trompete* (Jerikói Kürt) nevű szirénájának. A német vadászgépek közül általános vélemény szerint a *Focke-Wulf Fw 190 (D)* volt a legjobb, ami alighanem így is volt, hiszen az angliai csata során magasan a britek által használt *Spitfire*-ök fölé nőtt. Ez köszönhető volt a jobb manőverezőképességének és kisebb méretének is.

²⁹ KRAJNC Zoltán: *A légi hadviselés elméletének alapjai*, Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 4. o.

2.1.2. Az Egyesült Királyság légierije: a Royal Air Force

A britek, észlelve a németek rohamszerű fegyverkezését, cirka öt év alatt szinte ötszörösére duzzasztották a légierő-állományukat 1934-ről 1939-re a 800 gép helyett már 3700 gépük volt az angoloknak. A RAF oldalán állt még egy hatalmas újítás, mégpedig a radar.³⁰ A britek egyik legjobban sikerült bombázója akkoriban az *Avro Lancaster Mk. I*-es repülőgép volt. Ezt repülési adataival, statisztikákkal tudja igazolni, mivel a ledobott teherhez képest ez a repülő típus szenvedte el a legkisebb veszteséget. Többek között ez a bombázó süllyesztette el a *Tirpitz* nevű félelmetes német csatahajót, a *Bismarck* testvérhajóját, 1944. november 12-én. „Száz géppuska elvesztése, vagy ötszáz pilóta halála nem lenne kár érte” – írta ezt Winston Churchill a *Tirpitz*ről.³¹

A brit vadászgépek közül a legsikeresebb modell a szintén az angliai csata során híressé vált *Spitfire*, melyből altípusaival együtt körülbelül 20.000 darabot gyártottak le. A különböző altípusok végsebessége nagyjából 560-700 km/h körül mozgott, melynek köszönhetően az egyik leggyorsabb, nem sugárhajtású vadászgép volt a világon.

A britek másik, egyébként a közbeszédben méltatlan módon mellőzött vadászgépe a *Hurricane* volt, mely 1937-ben állt szolgálatba. A *Spitfire*nél egy kicsivel lassabb volt, de hasonlóan sok alváltozata készült. A britek más vadászgépei voltak a *Tempest*, valamint a *Typhoon*.

Az angol vadászgépek egyébként zömében együléses gépek voltak, ennek oka Anglia speciális földrajzi fekvése. Ha

³⁰ SIMON – PLOPP: i. m. 71. o.

³¹ Így iktatták ki Hitler félelmetes monstrumát *múlt-kor Történelmi Magazin*, 2015. november 12.

Churchill ezen nyilatkozata nagy valószínűséggel betudható annak, hogy rögeszmésen félt a *Tirpitz*től, annak félelmetes nehézfegyverzete miatt.

támadás érte az országot, a repülőgépeknek nagyon kevés idő állt rendelkezésükre, hogy az ellenséges erők magasságáig felemelkedjenek. Emiatt nagyon jó emelkedősebességgel kellett rendelkezniük, így egyéb előnyös tulajdonságait áldozták be a gépeknek a sebesség érdekében.³²

2.1.3. Szovjetunió légierije

A Vörös Hadsereg, köszönhetően a tisztogatásoknak, viszonylag felkészületlenül állt a második világháború előtt. A háború első időszakaiban súlyos veszteségeket szenvedtek, ezek után újraépítették légierijüket. A szovjetek egyik legismertebb és egyébként a világháború legtöbbet gyártott repülőgépe az *Iljusin IL-2 Sturmovik* csatarepülő volt. Erős páncélzatának köszönhetően a légvédelem szinte hatástalan volt ellene, azonban a hátulról érkező támadásokkal szemben védtelen volt. Ennek érdekében az eredetileg együléses IL-2-t átépítették, erősebb motort kapott, valamint kétüléses repülőgépet csináltak belőle.

Bombázókban, valamint vadászgépekben sem szenvedtek hiányt a szovjetek, előbbieket táborát például az *IL-4*-es bővítette, utóbbiak hírnevét pedig a *Jakovlev Jak-3* és a *Jakovlev Jak-9* vadászgépek öregbítették, melyek viszonylag igénytelenek és olcsók voltak. Vadászgépeknél még meg kell említeni a Mikojan-Gurjevics MIG-1 és MIG-3 repülőgépeket.

2.1.4. Amerikai Egyesült Államok légierije

Nagy-Britannia, valamint az Egyesült Államok légierije rendkívül szervezett keretek közé épült fel. Három pillér képezte az alapját, mégpedig a személyzet kiképzése, légierőt kiszolgáló logisztika és a hadiirányítás. Szigorú kiképzési

³² UDVARY Jenő: Repülés és léghajózás, *Magyar Katonai Közlöny*, 1929 (17. évfolyam) 1138. o.

rendszer működött, mely szerint a visszatérő pilóták kiképzésen vettek részt melybe az újoncokat is beavatták, sőt nemegyszer ők oktatták ki őket. Külön egységeket működtetett a kifutópályák javítására, karbantartására és működtetésére. Ezen kívül külön hangsúlyt fektetett a szervezett bombázás irányítására.

Az Egyesült Államok repülői közül az egyik legismertebb a *Boeing B-29 Superfortress* nehézbombázó, amelyet a közvélemény *Enola Gay* néven ismerhet, a Hiroshimára ledobott első atombombának köszönhetően. Sokan a bombázók között emlegetik, holott annál jóval sokoldalúbb repülő volt még az ormótlan külsejű hidroplán, a *PBY Catalina*, mely a világháború alatt szolgált bombázóként, torpedóvetőként is. A bombázók körét bővítette még a *B-17-es* nehézbombázó és a *B-25-ös* közepes bombázó is.

A vadászgépek közül a *P-51 Mustang*, a *P-47 Thunderbolt*, a *Grumman F4F Wildcat*, valamint a *P-39 Bell Airacobra* volt rendkívül híres.

2.1.5. A Japán Császári Légierő

A japánok légierejéről viszonylag kevés információ állt rendelkezésre, még a második világháború befejezése után is nagyjából 25 évet kellett várni arra, hogy a többi állam részletesebben megismerhesse a japán hadirepülőgépgyártás történetét. Ez főképp köszönhető annak, hogy a japánok igyekeztek minél kevesebb információt kiszivároztatni, egy kvázi információs védőhálót kiépítve.³³ Japán helyzete annyiban is különbözött a többi államtól, hogy szigetország lévén a haderejük nagy részét a haditengerészet tette ki. A fejlődés során a haditengerészetnél a csatahajók mellett megjelentek az egyre jobb, nagyobb kapacitású repülőgép-

³³ *Repülés*, 1970 (23. évfolyam, 1-12. szám), 15. o.

hordozók, melyek repülőgépei a felderítés és a repülőgépekkel való harc mellett torpedókat és bombákat is hordoztak, így képesek voltak akár a legnagyobb hadihajók elsüllyesztésére. A japánok által kifejlesztett információs védőhálóknak köszönhető, hogy az olyan zuhanóbombázók, mint az Aichi D3A technikai adatai teljességgel rejtve maradtak a szövetségesek előtt. A modell előnye az volt, hogy a bombakioldás pontossága mellett, miután megszabadult terhétől, vadászgépként is megállta a helyét. A Mitsubishi G4M nevű repülőgép egy nagy hatótávolságú, könnyű törzsű távolsági bombázó volt, melyet később torpedókkal is felszereltek, illetve, amikor Japán végső elkeseredésében elhatározta az öngyilkos kamikaze-pilóták bevetését, akkor az Ohka nevű, pilóta által irányított rakéta hordozására használták.

A japán haderő által használt bombázók voltak még a Nakajima B5N, illetve a Mitsubishi Ki-21, ezen kívül vadászgépek, mint a Mitsubishi A6M Zero, illetve a Mitsubishi J2M Raiden.

2.1.6. Magyarország légierője

Magyarországon 1938-ban alakult meg a Magyar Királyi Honvéd Légierő, amely 1939. január első napjától önálló fegyvernemként működött.

A Caproni olasz cég leányvállalata által 1938-ban elkészített Reggiane Re 2000 Falco típusú gépek hazánkban Héja néven kerültek bevetésre. A típusra sok pilóta panaszkodott, Horthy Miklós kormányzó idősebbik fiának halála után pedig kifejezetten rossz híre lett. Horthy István állítólag a Héják tervezési hibája miatt dugóhúzóba esett,

amelyből már nem tudta visszahozni a gépet.³⁴ Később a Héjákat már a hazai MÁVAG kezdte el gyártani, ám mire ezek kijöttek a sorról, már elavultnak számítottak.

A másik magyar gyártmányú repülőgép a Weiss Manfred WM 21 Súlyom közelfelderítő-bombázó volt, melyet 1936-ban kezdtek el fejleszteni. Bevetették Jugoszláviában, de az orosz fronton is.

2.2. Magyar szabályozás-a Honvédelmi törvény

Magyarországon a légvédelem vonatkozásában azonban keletkezett fontos jogforrás, mégpedig az 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről,³⁵ melynek Ötödik része viszonylag kielégítően szabályozza ezt a kérdést.

³⁴ TARJÁN M. Tamás: Horthy István kormányzóhelyettes halála, *Rubicon*.online

³⁵ Az első ágazati törvény jelentőségét lásd bővebben: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland: Konferencia a polgári, magyar (hon)védelmi alkotmányozás csúcspontját jelentő, a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. tiszteletére, *Jogtörténeti Szemle*, 2020/2. 75-78. o.; FARKAS Ádám: *A [hon]védelmi alkotmány kialakulása a polgári Magyarországon 1867-1944*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2019.; FARKAS Ádám – KÁDÁR Pál: A különleges jogrendi szabályozás fejlődése és katonai védelmi vonatkozásai, In: FARKAS Ádám – KÁDÁR Pál (szerk.): *Magyarország katonai védelmének közjogi alapjai*, Budapest, HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft., 2016, 275-313. o.; KÁDÁR Pál: A kivételes hatalomtól a különleges jogrend idején bevezethető intézkedésekig, *Katonai Jogi és Hadijogi Szemle*, 2014/1. 5-46. o.; KELEMEN Roland: A mítoszokon túl – önképű kivételes hatalmi szervek a magyar alkotmánytörténetben (A Honvédelmi Bizottmánytól a Honvédelmi Tanácsig), In: FARKAS Ádám – KELEMEN Roland (szerk.): *Szküllá és Kharübdisz között – Tanulmányok a különleges jogrend elméleti és pragmatikus kérdéseiről, valamint nemzetközi megoldásairól*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2020, 113-147. o.

Magyarországon az első világháború, majd az azt követő, területekért folytatott csatározások után a harmincas évek közepére végre minden lehetőség adott volt egy hatékony, ütőképes légvédelem kiépítésére. Az igény már a Tanácsköztársaság ideje óta megvolt rá, azonban az anyagi feltételek nem mindig voltak adottak. A genfi leszerelési értekezlet sikertelensége és a gazdasági válságból történő kilábalás viszont biztosította azokat a feltételeket, melyek segítségével meg lehetett teremteni a hatékony légvédelmet Magyarországon. A légvédelem fejlesztésénél a katonai vezetés és a rendelkezésükre álló szakemberek a környező országok légierjét, légvédelmét, illetve három, a légvédelem szempontjából fontos háborút vettek figyelembe. Ez a három háború, az olasz-abesszin, a japán-kínai, valamint a spanyol polgárháború, melyek közül utolsó volt a leginkább jelentős. A spanyol légierő nagysága, minősége felelt meg leginkább a magyar szakemberek által felállított kritériumoknak.

Míg a légierő vonatkozásában a centralizált, központi vezetés volt a leghatékonyabb, ezzel ellentétben a légelhárítás esetében - már ami a harctevékenység végrehajtását illeti - éppen ellenkezőleg, a decentralizált modell volt az effektívebb. A légvédelem hatékony működéséhez a feladatok elkülönítésére volt szükség, a fegyvernemek szoros, koordinált együttműködése mellett, így a légvédelmi tüzérség, a légierő, a figyelő-és jelentő szolgálat, valamint a polgári légtalompolgárműködés egymástól elkülönülve ugyan, de összehangoltan dolgoztak.³⁶ A Spanyol polgárháború, bár teljes körű, minden esetben használható szabályokat nem volt képes adni, de sokat tanult

³⁶ BERKOVICS Gábor – KRAJNC Zoltán: A harmincas évek háborúinak tapasztalatai a magyar légierő és légvédelem megszervezéséhez és alkalmazásához, *Repüléstudományi Közlemények*, 2002/34. 43. o.

belőle a katonai vezetés és a kormány, és 1935-ben, illetve 1939-ben is született a légvédelmet illető jogforrás.

A törvénycikk Ötödik részében található a légvédelemről szóló fejezet, melynek első szakasza a légvédelem célját fogalmazza meg, majd a következő szakaszokban kijelöli azokat a személyeket, akik légvédelmi szolgálatra kötelesek. A törvény szerint: „A légvédelem célja légitámadások elhárítása, a légitámadás elleni védekezés közigazgatási és társadalmi megszervezése, az ország lakosságának a légitámadás elleni védekezésre való szakszerű előkészítése és kiképzése, továbbá légitámadástól megvédeése, valamint a légitámadás hatásainak csökkentése.”³⁷ A törvény elhatárolja egymástól a személyes légvédelmi kötelezettséget illetve a különleges légvédelmi szolgálatot. A személyes légvédelemre kötelezettek körét kétféleképpen határozza meg. Egyrészt, azok, akik honvédelmi munkakötelezettség alatt állnak, kötelesek személyes légvédelmi szolgálatra is. Másrészt, önkéntes alapon azok is jelentkezhetnek személyes légvédelmi szolgálatra, akik honvédelmi munkakötelezettség alatt nem állnak.

A különleges légvédelmi szolgálat a légvédelmi kötelezettség alatt állók egy szűkebb körét jelenti, mivel eleve vannak ebből a körből kizárt személyek. A törvény kizárja ebből a körből azokat, akik a hatvanadik életévüket betöltötték, akik a magyar királyi honvédségnél szolgálati kötelezettség alatt állnak, a magyar királyi csendőrség, illetve rendőrség tényleges állományába tartozó személyeket, valamint azokat, akik hivatásuknál fogva egyébként is légvédelmi feladatokat látnak el. A különleges szolgálatra kötelezetteknél a jelentkezés, a kiválasztás, a nyilvántartás és a többi, rájuk vonatkozó szabályokat a honvédelmi miniszter állapította meg

³⁷ *A honvédelemről szóló* 1939. évi II. törvénycikk.

rendelettel. Úgyszintén a honvédelmi miniszter kötelezhette az alapkiképzésen és gyakorlatokon felül külön kiképzésre illetve gyakorlatokra a különleges légvédelmi szolgálatra kijelölteket. A személyes légvédelmi kötelezettségre a honvédelmi munkakötelezettség szabályait kellett alkalmazni.

A törvény 134. §-a alapján a légvédelmi oktatást kötelezővé tették az iskolákban, illetve a főiskolákon és az egyetemeken is, majd a személyes légvédelmi kötelezettség korhatárának elérése után kiképzésben is részesíteniük kellett a tanulókat.

A törvény meghatározza a városok, illetve a községek kötelességeit, ezenkívül rendelkezik az építmények és egyéb vagyontárgyak védelméről is. A szabályozás már jóval fejlettebb és rendszerezettebb a városok, falvak közreműködését tekintve. Elsősorban kijelenti, hogy a honvédelmi miniszter fenyegetettségüket tekintve osztályokba (A, B, C, D) sorolja őket és rendeletben megállapítja, hogy ezen városok, falvak milyen lépéseket tegyenek a minél hatékonyabb légvédelem érdekében. Ezekről a lépésekről az irányelveknek megfelelően egy tervet kellett készíteniük, melyről a polgármester, illetve a jegyző gondoskodott. Ezt be kellett nyújtaniuk a honvédelmi miniszter által megszabott határidőn belül, majd az, jóváhagyásra, illetve végrehajtása ellenőrzés alá került az osztályuknak megfelelő személy által. Értelemszerűen minél magasabb osztályba tartozott az adott település, annál magasabb rangú személy ellenőrizte a terveket.

Az építmények és egyéb vagyontárgyak védelmét érintő rendelkezések a következő szakaszban kaptak helyet, melyek egyébként hasonló szisztémát követnek. Az építmények itt is rangsorolva vannak, itt a szempont a „honvédelmi érdekből fontos” kifejezés. Ez alapján az I. csoportba tartoztak azok az építmények, melyek megóvása honvédelmi érdekből

elsősorban fontos. A II. csoportba azok az építmények tartoztak, melyek megóvása honvédelmi érdekből szintén fontos. Mindkét csoportot illetően megfogalmaztak irányelveket, melyeknek megfelelően légvédelmi terveket kellett készíteniük. A tervek elkészítésére, jóváhagyására, végrehajtásának ellenőrzésére hasonló szabályok voltak alkalmazandók, mint a települések légvédelmi kötelezettsége vonatkozásában. A III. csoportot illetően a maradékváltozat érvényesül, azaz, az I. és a II. csoport körén kívül eső építmények tartoztak ide, melyek légvédelmét a honvédelmi miniszter rendelettel szabályozta. A légvédelmi berendezések elhelyezése, használata kapcsán felmerült jogvitákról is rendelkezett a törvény, illetve szankcionálta is a berendezések, felszerelések fel nem helyezését, illetve be nem szerzését.

A lakosság tűrőképességét a soron következő szakaszok igencsak igénybe vették, ugyanis az ingatlan birtokosoknak még béke idején is tűrniük kellett az ingatlanjaikra légvédelmi eszközök, fegyverek felszerelését, illetve felhelyezését. Ezen kívül béke idején is elrendelhető volt bizonyos területek befásítása és irtása. A légitámadások elleni védekezés érdekében a lakosság mozgási szabadsága korlátozható volt és kötelezhető a különleges rendelkezések megtartására.

A törvény a fenti szabályokon kívül tartalmaz még büntető rendelkezéseket is a légvédelem, illetve a légijárművek vonatkozásában, mint például a kirendelés iránt tanúsított engedetlenség, légvédelmi kötelezettség kijátszása testi épség megsértésével, légvédelmi berendezések létesítésének elmulasztása, megrongálása, légijárművek megrongálása.

Az 1939. évi II. törvénycikk előtt született még egy törvény a légvédelem szabályozásáról azonban ez a '39-es törvényhez képest kevesebb rendelkezést tartalmaz, sokkal inkább egy kisebb tervezethez hasonlít. Az viszont egyből

látszik, hogy a honvédelmi törvény Ötödik részének megalkotásakor nagyrészt erre a törvényre alapoztak. Ez a jogforrás az 1935. évi XII. törvénycikk volt.

2.3. Légvédelem a második világháború idején-A magyar szabályozás

Nemzetközi viszonylatban a többi háborús fél is hasonlóan szabályozta saját légvédelmét, mint Magyarország, annyi különbséggel, hogy a technikai adottságaik nekik jobbak voltak, mint hazánknak, ugyanis annak ellenére, hogy a két világháború közötti időszakban rendkívül fejlett volt a magyar légvédelem, a második világháború kezdetére a többi ország le hagyta Magyarországot a technikai fejlődésben.

Az erdélyi revízió megvalósításához az országot fel kellett erre készíteni és az ehhez szükséges jogi alapokat a már fentebb taglalt 1939. évi II. törvénycikk adta meg.³⁸ A törvény végrehajtási utasításaként a honvédelmi miniszter 1939. június 25-én az 1939. évi 88.000. eln. lgv. számú rendelettel szabályozta a légoltalom megszervezését.

A rendelet az általános rendelkezések között meghatározza a légvédelem szervezetét, kimondja, hogy „a szervezése, vezetése és ellenőrzése mind katonai-, mind polgári vonatkozásban a honvédelmi miniszter feladata, aki ezt a feladatot rendszerint az „országos légvédelmi parancsnok” útján látja el.”³⁹ Felosztja a légvédelmet aktív, illetve passzív légvédelemre, illetve meghatározza a légvédelem illetve a légoltalom feladatait egyaránt. Ezen kettős felosztáson belül felosztja a légoltalmat három részre: hatósági légoltalomra,

³⁸ PATAKY Iván – ROZSOS László – SÁRHIDAI Gyula: *Légi háború Magyarországon felett*, Budapest, Zrínyi Katonai Könyv-és Lapkiadó, 1992.

³⁹ A m. kir. honvédelmi miniszter 1939. évi 88.000. eln. lgv. számú rendelete, a légoltalom megszervezéséről.

vagyontárgyak légmentesítésére (ez a honvédelmi törvény szerinti I-II. csoport), illetve önvédelemre (ez pedig a törvény szerinti III. csoport).

A rendelet második része „A légmentesítés megszervezése általában” címet viseli. Ahogy a címben is benne van, a három részre felosztott légmentesítési csoportról általánosságban beszél, megfogalmazza példának okáért az 5. szakaszban, a Hatósági légmentesítésről,

„Minden város és község köteles területén a hatósági légmentesítésről gondoskodni.” Beszél a városok és községek kategóriákba sorolásáról, légmentesítési ügyintézési jogköréről, illetve ennek kivételeiről is, illetve a különböző légmentesítési csoportok kölcsönös segítségnyújtásáról.

A város vagy a község légmentesítésének megszervezése a harmadik rész címe. Megfogalmazza, hogy a hatósági légmentesítés keretében légmentesítési tervet kell készíteni, légmentesítési előadóról, jelzőrendszerről, elsőtétítő szolgálatról kell gondoskodni. A város vagy község légmentesítési vezetője a polgármester, vagy a községi (kör-)jegyző, légmentesítési parancsnok főszabály szerint a budapesti rendőrfőkapitány, törvényhatósági és megyei jogú városok esetében a rendőrkapitány. A város, illetve község légmentesítési szervezetét is rendkívül részletekbe menően szabályozza ez a fejezet.

A negyedik rész a II. csoportba sorolt építmények légmentesítéséről szól, az itt végrehajtandó feladatokról, a légmentesítési vezetők, parancsnokok személye itt is meg van határozva, ahogy a feladataik is, egyébként hasonlóak, mint az előző fejezetben. Ez a rész ezen kívül szabályozza az építmény légmentesítési tervét, illetve az együttes légmentesítést.

Az ötödik rész viseli az Önvédelem címet, ez a rész öt szakaszból áll. Itt a rendelet kimondja, hogy a III. csoportba sorolt építményeken belül gondoskodni kell többek között az

elsötétítésről, riasztás előkészítéséről, valamint a tüzek megelőzése is fontos feladat. Az önvédelem ellátása légoltalmi őrség felállításán keresztül történik, ezen kívül meghatározza az önvédelem költségeit, ellenőrzését és megszervezését.

A hatodik rész a légoltalmi tervről és a légvédelmi készültségi és riadó tervről szól. A rendelet ennél a résznél kimondja, hogy „Minden város és község és minden II. csoportba sorolt építmény részére légoltalmi tervet, továbbá légvédelmi készültségi és riadó tervet kell készíteni.” A légvédelmi terveket egyébként minden esetben az aktuális, honvédelmi miniszter által az érdekelt miniszterekkel egyetértésben felállított irányelveknek megfelelően kellett elkészíteni.

Az utolsó fejezet tartalmazza a városok és községek légoltalmában közreműködő hatóságok, így a honvédelmi miniszter, hadtest légvédelmi parancsnok, főpolgármester, bányahatóság és az összes többi hatóság feladatait. A rendelet vegyes, illetve büntető rendelkezései, illetve a hatálybalépésének az ideje is ebben a részben található meg.

A korszakban számos más, a légvédelem vonatkozásában hasznos rendelet született, így például a m. kir. minisztérium 1940. évi 4.730. M. E. számú rendelete, mely a személyes légvédelmi szolgálat és a különleges légvédelmi szolgálat szabályozásáról szól.

A rendelet első szakasza a Személyes légvédelmi szolgálat és a különleges légvédelmi szolgálat célja címet viseli.⁴⁰ Itt utal az 1939. évi honvédelmi törvény 131. §-ára, melyben kimondja a légvédelem célját. Meghatározza a személyes légvédelmi szolgálat és a különleges légvédelmi szolgálat tárgyát, a szolgálatra kötelezettek körét, ezen felül a szolgálat alól

⁴⁰ A m. kir. minisztérium 1940. évi 4.730. M. E. számú rendelete, a személyes légvédelmi szolgálat és a különleges légvédelmi szolgálat szabályozásáról.

mentesülők körét is. Kimondja, mely elvek mentén vegyék igénybe szolgálat céljából az embereket, rendelkezik a szolgálat időtartamáról, a szolgálatra kötelezett személyek nyilvántartásáról, az ellenszolgáltatásról, gyógykezelésükről, gyógyszerellátásukról, munkaeszközeikről. Utolsó szakaszaiban a panaszok, egyéb beadványok benyújtása esetén az illetékmentesség, a szolgálatosok eskütétele, katonai büntetőbíráskodás, valamint a hatálybalépés található.

Összegzés

A légi hadviselés kialakulásakor megfigyelhető volt egyfajta joghézag. A technika ugyan gyorsan fejlődött, de az adekvát reakció, a jogi szabályozás nem akart megjelenni. Ennek kezdetben az volt az oka, hogy a felek szabályos háborút vívtak egymással a háború alakszerűségeit betartva, így voltak képesek a meglévő szabályozást alkalmazni. Ezen kívül, kezdetben a repülést még tapasztalt katonák is, köztük Ferdinand Foch marsall is, az úriemberek sportjának tekintették.

Nem gondoltak bele abba, hogy mekkora technikai fejlődésnek lesznek szemtanúi, és hogy később hogyan fogják ezt a fejlődést kihasználni a harctéren. Nem volt olyan körülmény - gondolok én itt kifejezetten a második világháborúban megtapasztalt borzasztó bombázásokra -, mely különösebb szabályozást igényelt volna. Az 1923. évi Hágai Szabályzat tervezete, bár el nem fogadták, jó kiindulási alapot jelenthetett a későbbiekben. Nagy előnye lehetett volna a bombázás meglehetősen szigorú szabályozása - és amint az Héjjas könyvéből kiderül, részben pont emiatt maradt tervezeti szinten -, mivel meglehetősen sok emberáldozatnak elejét vehették volna.

A szabályozási igény majd csak egyfajta késői válaszreakcióként, a második világháború borzalmai után érkezett meg. 1945-ben az ENSZ Alapokmányában kimondták az erőszak általános tilalmát, később pedig az 1949. évi genfi egyezmények megkötésével, majd azok kiegészítő jegyzőkönyveivel - ha nem is speciális jelleggel -, de a terület szabályozás alá került. A robotizált fegyverek beköszöntével azonban aggályok merülhetnek fel, a drónok megjelenése ismét válaszut elé állítja a nemzetközi jogot.

Mihály Laura Dominika

Terrorista tartalmak a médiamegosztó portálokon, avagy a kiber fenyegetések veszélyeinek elméleti megalapozottsága és az ausztrál szabályozási megoldás vívmányai

Bevezetés

A kibertér rendkívül összetett jelenség. Éppen ezért a rendészet, hadviselés, valamint a nemzetbiztonsági tevékenység szerepe is kiemelendő, mert az interdiszciplináris megközelítés révén lényeges károktól óvhatjuk meg a társadalmat. Látható az is, hogy e veszélyek fokozott kockázata alátámasztja a jogi felelősséget, akár az állami főhatalom tényleges kiterjeszhetőségét is igényelve. Külön szabályozási mechanizmusok kialakítása és működtetése kerül előtérbe, mely átfogó vizsgálatra alapozottan alakítható ki. A kibertérben zajló rohamos fejlődés és folyamatok radikális változást hoznak mind a társadalmi, politikai, mind az egyéni szférában. Nem elhanyagolandó, sőt, külön kiemelendő az egyénre gyakorolt befolyás, hiszen a kibertér képes hatást gyakorolni az éntudatra, a társadalmi hozzáállásra, valamint számos egyéb olyan pszichológiai jelenségre, melyek az egész közösség életét befolyásolják. Különösen fontos a felnövekvő generáció és a fiatalok esetében az ilyen káros hatások mérséklése, hiszen az ő éntudatuk és önképük még kialakulóban van, könnyen befolyásolhatók a médiamegosztó portálokon fellelhető tartalmak által. Ez az a lehetőség, melyet a terrorszervezetek érzékkel használnak ki.

Ugyanakkor nemcsak a kibertér gyakorol hatást a hagyományos térre, e jelenség fordítottja is megfigyelhető. A hagyományos tér társadalmi feszültségei, technikai nívói és

innovációi rányomják bélyegüket a kibertérre, mint látható a terrorizmus széles körű elterjedése esetében is.¹ A kibertér nyújtotta lehetőségeket kihasználva a terrorszervezetek erősítik határokon átívelő jellegüket, újfajta kihívást állítva az államok és a médiamegosztó portálok elé. Ezt mi sem támasztja alá jobban, mint a tény, hogy a NATO 2016-ban a kibertérrel is hadszíntérré minősítette.²

A technikai fejlődés lehetővé teszi, hogy a kibertér rendszere egyre gyorsabbá és komplexebbé váljon, azonban pont ez a komplexitás teremti meg sebezhetőségét a terrorista tartalmakkal szemben. Mivel a jog egyik lényeges feladata a társadalmi változások lekövetése, így fontos lépést tartani eme szektor rohamos fejlődésével és fokozott figyelmet fordítani azokra a szabályozási lehetőségekre, melyek a terrorizmus elleni fellépést lehetővé teszik.

Hogyan lehetséges az, hogy több millió YouTube felhasználó tekintette meg előben az amerikai újságíró, James Foley lefejezését, mielőtt a megbotránkoztató tartalom eltávolításra került a portál részéről?³ Hogyan szervezték meg könnyűszerrel a terrorszervezetek a WhatsApp, vagy a Telegram privát üzenetváltási applikációin keresztül a Párizsban elkövetett merényleteiket?⁴ Ilyen, és ehhez hasonló

¹ KELEMEN Roland – NÉMETH Richárd: A kibertér fogalmának és jellemzőinek multidiszciplináris megközelítése, In: FARKAS Ádám (szerk.) *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 147-170. o.; FARKAS Ádám: A kortárs technológia-fejlődés és innováció viszonya honvédelmi szabályozással, *MTA Law Working Papers*, 2021/4. 1-15. o.

² A NATO hivatalosan is hadszíntérré nyilvánítja a kibertérrel, Nemzeti InternetFigyelő.

³ Profile: James Foley, US journalist beheaded by Islamic State, BBC News.

⁴ Paris attack planners used encrypted apps, investigators believe, The Washington Post.

kérdések megválaszolása érdekében, multidiszciplináris megközelítéssel mutatom be a terrorszervezetek médiamegosztó portálokon való jelenlétét és ennek lehetséges jogi szabályozását, mintául szolgáló szabályokat, megoldásokat keresve.

Elsősorban arra a jelenségre kívánok fókuszálni, mely a terrorista propaganda és félelemkeltés médiamegosztó portálokon történő terjesztését és megosztását jelenti. A kibertér egyik fő funkciója a szereplők közötti kapcsolattartás megteremtése, így lehetővé teszi azt, hogy a terrorista csoportok ezen keresztül jussanak el a számítógépes rendszereket használók széles köréhez, valamint kapcsolatot tartsanak egymással (mint láttuk azt a párizsi merényletek előkészítése kapcsán).

Fokozott kockázati platformnak minősül többek között a Facebook, valamint a YouTube, melyek lehetővé teszik a videók élő közvetítését. Sajnálatos módon, a károsultak jelentős része csak a kár bekövetkezését követően gondol az IT biztonságára. Sokan azonban észre sem veszik azokat a negatív hatásokat és veszélyeket, amiket a rendszerek magukban rejtnek e jelenséggel kapcsolatban (is). Ez hívja fel a figyelmet a preventív intézkedések fontosságára, melyek lehetővé teszik, hogy eme káros hatások jelentősen mérséklődjenek, ebben pedig a jogászoknak, mint a társadalom mérnökeinek kiemelt szerepe és felelőssége van. Kiemelten hangsúlyozom a társadalomtudományok jelentőségét, mint amilyen a pszichológia, vagy a mediaszociológia, melyek a terrorista propaganda médiamegosztó portálokon történő terjesztése esetén a társadalomra és az egyénre gyakorolt negatív hatásokat veszik górcső alá, esetleges megoldási módokat keresve. Úgy gondolom, dolgozatom témája rendkívül kurrens kérdéseket feszeget, különös tekintettel a

terrorizmus megnövekedett szerepére, valamint a kibertérben rejlő veszélyekre.

1. A közösségi média egyéni és társadalmi hatásai

E fejezetben a közösségi médiaportálok egyénre és társadalomra gyakorolt hatásai kerülnek terítékre, majd a terrorszervezetek motivációinak és szélesebb körű céljainak ismertetésén keresztül médiaszociológiai és szociálpszichológia aspektusból szeretnék rávilágítani a technikai fejlődés esetleges negatív következményeire.

1.1. Média és agresszió

Az első jelenség, melynek terjedésére a tömegkommunikáció jelentős hatást gyakorolt, az agresszió mértéke.⁵ Az agresszió meghatározása rendkívül nehéz feladat, ugyanis számos módon és formában (aktív/passzív, verbális/fizikai, közvetlen/közvetett) előfordulhat, ugyanakkor ezek közös jellemzője az, hogy az agresszor valamilyen kellemetlenséget okoz áldozatának.⁶

Az egyik leghíresebb szociálpszichológiai kísérletben Bandura,⁷ óvodás gyerekeknek ötperces filmet mutatott be, melyben egy felnőtt, verbális agresszió kíséretében egy Bobónak nevezett, embernagyságú műanyag babát ütlegelt. A kísérlet célja az volt, hogy feltárják, milyen hatásai vannak a médiában látott agresszióknak a nézőkre, különös tekintettel a

⁵ ANDERSON, C. A., BUSHMAN, B. J.: The effects of media violence on society, *Science*, 2002, 295(5564), 2377-2379. o.

⁶ BUSS, A. H., SCHEIER, M. F., FENIGSTEIN, A.: Self-awareness and physical aggression, *Journal of Experimental Social Psychology*, 1974/3. 264-273. o.

⁷ BANDURA, A.: Vicarious Processes: A Case of No-Trial Learning, *Advances in Experimental Social Psychology*, 1965/2. 1-55. o.

fiatal korosztályra. A kontrollcsoportnak mindennemű következmény nélkül vetítették le a filmet, viszont a két kísérleti csoport azt is láthatta, hogy a modellt nyújtó felnőtt jutalomban vagy büntetésben részesül agresszív megnyilvánulását követően. A kutatók azt vizsgálták, hogyan alakul a három csoportban az agresszív megnyilvánulások gyakorisága, amikor szabadon játszhattak a Bobo babával.

Az eredmény beigazolta az előzetesen felállított hipotéziseket. Azok a gyerekek, akik a modell büntetését látták, szignifikánsan kevesebb agressziót mutattak a babával szemben, mint a másik két csoport. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy ők egyáltalán nem sajátították el az agresszív viselkedést, csupán annyit, hogy míg a viselkedés elsajátítása a modell hatására esetükben is megtörtént, viszont annak kivitelezése a negatív következmény társítása miatt elmaradt.

Bandura e híres megfigyelésén alapul az ún. társas kognitív elmélet, melynek lényege, hogy a viselkedési repertoárunkat elsődlegesen a szocializáció során sajátítjuk el tanulás következtében.⁸ Ennek eredményeképpen a közvetlen megerősítés mellett a megfigyeléses tanulás is kiemelt szerepet játszik az agresszív viselkedési formák elsajátításában. Természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni a személyiségjellemzőket, valamint a kognitív tényezőket sem, mint amilyen a temperamentum, vagy az attitűd, melyek szintén szerepet játszanak abban, hogy valaki hajlamos lesz-e agresszióra egy adott szituációban.⁹ Ugyanakkor e kísérlet,

⁸ Uo.

⁹ SAVAGE, J.: Does viewing violent media really cause criminal violence? A methodological review, In: *Aggression and Violent Behavior*, 2004, 10(1), 99-128. o.

valamint az ezen alapuló további kutatások¹⁰ mind a médiaplatformok negatív hatásait támasztják alá, mely a lentebb kifejtett jogi szabályozás szükségességét igazolja. Egy átfogó 2020-as felmérés során a kutatók azt az eredményt kapták, hogy a médiában látott agresszióknak való hosszútávú kitettség mind a proaktív, mind a reaktív agresszió mértékét növeli a fiatalok körében.¹¹

Ezzel hozható összefüggésbe a bullying jelensége, ami a bántalmazás egyik válfajaként terjedt el, melyben nagy szerepet játszottak a médiamegosztó portálok, többek között a Facebook és a YouTube, erősítette meg vizsgálatával Dan Olweus¹² norvég kutató. A terrorszervezetek által közzétett nyilvános kivégzések, durva megnyilvánulások és progaganda-tartalmak mind az agresszív modellkövetést erősítik, mely növeli a bullying¹³ jelenségének elterjedését, depresszióhoz, vagy öngyilkossághoz¹⁴ vezetve. Az anonimitásnak és a laza szabályozási hálónak köszönhetően azonban nagyon nehéz tetten érni az esetleges felelősöket, így kérdésessé válik a portálok felelőssége a hasonló esetekben.

¹⁰ HAN, L. XIAO, M., JOU, M., HU, L.: The long-term effect of media violence exposure on aggression of youngsters, In: *Computers in Human Behavior*, 2020, 106. o.

¹¹ Uo.

¹² OLWEUS, D., LIMBER, S. P.: Some problems with cyberbullying research, In: *Current Opinion in Psychology*, 2018/19, 139-143. o.

¹³ Bullying: „valaki ismételt és hosszabb időn át negatív cselekedeteknek van kitéve egy vagy több más személy részéről”

¹⁴ BAUMAN, S., TOOMEY, R. B., WALKER, J. L.: Associations among bullying, cyberbullying, and suicide in high school students, In: *Journal of Adolescence*, 2013/2, 341-350. o.

1.2. Média és deszenzitizáció

A deszenzitizáció jelensége szorosan kapcsolódik az agresszió elterjedéséhez, szó szerint „az érzékenység megszüntetése”-ként definiálható¹⁵. Gyakran alkalmazott módszer a pszichoterapeuták körében a szisztematikus deszenzitizáció¹⁶, melynek lényege, hogy a félelemkeltő inger ismételt bemutatását egy meghatározott idő elteltével relaxáció követi. Mivel a félelem és a nyugodtság ideglélektanilag ellentétes érzelmi állapotnak tekinthető, a terapeuta e módszer segítségével kioltja a félelemkeltő ingert követő szorongást. A sorozatos ismétlések hatására egy idő után valóban a semlegeshez közeli reakciót indukál a korábban félelemkeltő, elrettentő inger.

Ugyanez a jelenség figyelhető meg az agresszív, terrorista tartalmak megtekintését követően¹⁷. Amennyiben a társadalom tagjai - különösen a fiatalabb korosztály - fokozott mértékben vannak kitéve e videóknak a médiamegosztó portálokon, egy idő után eme félelemkeltő ingerek elveszítik eredeti hatásukat és pusztán semleges reakciókat gerjesztenek, melynek káros következményei lehetnek mind egyéni, mind társadalmi szinten, hiszen ennek következtében szinte elfogadottá válik az agresszió.¹⁸

¹⁵ HOGAN, M., STRASBURGER, V.: Twenty Questions (and Answers) About Media Violence and Cyberbullying, In: *Pediatric Clinics of North America*, 2020/2. 275-291. o.

¹⁶ MC GLYNN, F. D.: Systematic Desensitization, In: *Encyclopedia of Psychotherapy*, 2002, 755-764. o.

¹⁷ DEMETIS, D. S.: Breaking bad online: A synthesis of the darker sides of social networking sites, *European Management Journal*, 2020/1. 33-44. o.

¹⁸ GROVES, C. L., PROT, S., ANDERSON, C. A.: Violent Media Effects: Theory and Evidence, In: *Encyclopedia of Mental Health (Second Edition)*, 2016, 362-369. o.

1.3. Média és szorongás, mentális zavarok

Az előző jelenségekhez hasonlóan gyakorta jelentkeznek szorongásos zavarok, patológiás tünetek azoknál, akik fokozott mértékben vannak kitévő agresszív tartalmaknak a médiamegosztó portálokon keresztül. Számos kutatás támasztja alá a traumatikus videók következtében jelentkező szorongásos, patológiás reakciókat, valamint a gyermekek körében jelentkező pszichológiai tüneteket, melyet a 2001. szeptember 11-én elkövetett merényletet követően is regisztráltak.¹⁹ Ugyanez a jelenség volt megfigyelhető a pszichiátriai betegek körében, egy 2009-es kutatás beigazolta, hogy a stresszreakció következtében az ő esetükben is állapotromlást diagnosztizáltak, mely jelentős hatást gyakorolt a gyógyulási időre, valamint a későbbi terápia sikerességére.²⁰ Látható tehát, hogy a terrrorszervezetek tevékenysége egymással szöges ellentétben álló reakciókat indukálhat, személyiségtől függően jelentkezhet deszenzitizáció, vagy épp ellenkezőleg, korábban nem létező pszichés tünetek felbukkanása egyaránt. Egy 2017-es kutatás a 2015. november 13-án elkövetett párizsi merényletet követően állapította meg a széles körben jelentkező pánikbetegséget a populáció körében, mely nem csupán a közvetlenül kitétt érintettek esetében

¹⁹ RAZIK, S., EHRING, T., EMMELKAMP, P. M. G.: Psychological consequences of terrorist attacks: Prevalence and predictors of mental health problems in Pakistani emergency responders, *Psychiatry Research*, 2013, 207(1–215), 80-85. o.

²⁰ FRANZ, V. A., GLASS, C. R., ARKNOFF, D. B., DUTTON, M. A.: The impact of the September 11th terrorist attacks on psychiatric patients: A review, *Clinical Psychology Review*, 2009, 29(4), 339-347. o.

jelentkezett, hanem azoknál is, akik a médiamegosztó portálokon keresztül követték nyomon az eseményeket.²¹

1.4. Média és tömegpszichózis

Szorosan kapcsolódik az identitás kialakulásának kérdésköréhez, jelentősége abban rejlik, hogy az emberek azonosulni kívánnak a többségi csoportokkal, még abban az esetben is, ha az általuk közvetített tartalom, illetve ideológia nem feltétlen egyezik a saját identitásukkal. Ez a jelenség már a fasiszta, valamint a nemzetszocialista propaganda terjedésének hátterében is megfigyelhető volt, ugyanakkor számos aktuális kutatás is felszínre hozta jelentőségét, illetve relevanciáját. Több pszichológiai vizsgálat foglalkozott ennek a mechanizmusnak a miértjeivel, azonban a jelenség először Janis 1972-es publikációjában ütötte fel a fejét, ahol egyfajta pszichológiai készletként lett definiálva a vágy, hogy konszenzus alakuljon ki a csoport tagjai között, függetlenül a tényleges véleménytől, valamint identitástól.²² Ennek egyik extrém következménye lehet a tömeghisztéria kialakulása, mely azon alapul, hogy a tömeg ehhez mérten alakítja ki sajátos véleményét, a racionális gondolkodást mellőzve, melynek szintén súlyos következményei lehetnek makro-, valamint mikro szinten egyaránt. A következmények között megemlítendő a sajátos viselkedésformák, valamint felfokozott reakciók elharapózásának veszélye, mely könnyen mások

²¹ MONFORT, E., AFZALI, M. H.: Traumatic stress symptoms after the November 13th 2015 Terrorist Attacks among Young Adults: The relation to media and emotion regulation, In: *Comprehensive Psychiatry*, 2017, 75, 68-74. o.

²² FRITSCHER, L.: Mass Hysteria Is a Dangerous Form of Groupthink, Verywellmind.

életének, testi épségének a veszélyeztetését is előidézheti.²³ Természetesen ebben szerepet játszik a propagandavideók hatásossága, azonban leszögezendő, hogy a szociális médiaportálok ideális lehetőséget kínálnak a terrrorszervezetek számára is, hogy ideológiájukat minél szélesebb körben terjesszék, ezáltal emberek tömegeihez eljutva.²⁴

1.5. Média és identitás

A médiának különösen a serdülők identitásfejlődésében van kiemelt szerepe, ugyanakkor a felnőttek nézeteit is könnyen manipulálhatja egy-egy provokatív tartalom.²⁵ Mint láthattuk a kognitív társas megközelítés elméletének ismertetésekor, a szocializáció során a látott viselkedésminták integrálásával alakítjuk ki saját énképünket. Mivel globalizált társadalmunk integráns része a média, éppen ezért ezeknek a hatásoknak is kiemelt jelentősége van. Erikson²⁶ pszichoszociális teóriája szerint a serdülőkor az identitás elérésének időszaka, mely során a fiatal a másoktól elkülönült személyiségét szilárdítja meg. E folyamatban a szülők és a gondozók nyújtják az elsődleges modellt, ugyanakkor jelentős szerepe van a kortársaknak, valamint a médiában megjelenő tartalmaknak, melyeket a fiatalok napi szinten tekintenek meg. Amennyiben a fiatal negatív viselkedést sajátít el ebben a kiemelten érzékeny időszakban, identitásának részévé válik az agresszív, érzéketlen

²³ Uo.

²⁴ KELEMEN Roland: Radikalizálás, dezinformálás és tömegpszichózis modern köntösben: a hibrid konfliktus kibertérben, *Jog Állam Politika*, 2021/3. 71-85. o.

²⁵ BAJOMI-LÁZÁR Péter: Manipulál-e a média? *Médiakutató*, 2017/4. 61-79. o.

²⁶ ERIKSON, E. H.: Identitásválság önéletrajzi vetületben, In: Erikson: *A fiatal Luther és más írások*, Budapest, Gondolat, 1991, 401–436. o.

és elfogadhatatlan megnyilvánulási repertoár. Ha nem szabályozzuk kellőképpen ezeket a tartalmakat, könnyen egy agresszióra deszenzitizált generáció felnövekedését idézhetjük elő.²⁷

Ennél súlyosabb probléma a „terroristává válás” jelensége, mely elsősorban a fejlődő országok körében jelentkezik fokozott mértékben. Ezen jelenség alább bővebben kifejtésre kerül, szélesebb körben bemutatva a terrrorszervezetek elsődleges céljait és motivációit, melyek elérése érdekében a médiamegosztó portálokat használják fel.²⁸ A fiatal, könnyen befolyásolható, formálódó identitású személyek esetében különösen hatásos a propagandavideók megtekintése, valamint a hasonló tartalmaknak való kitettség. Alább kissé részletesebben is kifejtésre kerül ezen folyamatnak a pszichológiai háttere, ugyanakkor terjedelmi korlátok miatt dolgozatomban csak ezen problémák rövid ismertetését tűzöm ki célul, elsődlegesen a jogi szabályozás fontosságára és jelentőségére koncentrálni.

1.6. Média és kisebbségi csoportok

A terrrorszervezetek esetében gyakori a nyíltan antiszemita, vagy a burkoltan kisebbségi csoportok ellen irányuló propaganda terjesztése, mely számos negatív hatást rejt magában.

²⁷ REICH, M. D.: The Interplay of Media Violence Effects and Behaviorally Disordered Children and Adolescents: Guidelines for Practitioners, *Child and Adolescent Psychiatric Clinics of North America*, 2018, 27(2), 193-202. o.

²⁸ JASPERSEN, J. G., MONTIBELLER, G.: On the learning patterns and adaptive behavior of terrorist organizations, *European Journal of Operational Research*, 2020/11. 221-234. o.

Huntermann és Morgan vizsgálata szerint²⁹ ennek három lényegi következménye lehet az identitásfejlődésben. Egyrészt, a kisebbségi csoportokhoz tartozók ennek köszönhetően negatívan élhetik meg saját etnikai identitásukat, mely csökkent önértékelés és torz énkép kialakulásához vezethet. A másik lehetőség, hogy egyenesen megtagadják a kisebbségi csoporthoz való tartozásukat, nem azonosulnak etnikai hovatartozásukkal. A harmadik eshetőség szerint a folyamat a domináns csoporttal szembeni ellenérzés kialakulásához vezet, mely növeli a csoportok közti ellenségeskedés mértékét.

Ez a jelenség a szegregáció fokozódó kialakulásához vezet, valamint növeli a kisebbségi csoportokról kialakított sztereotípiák fennállását, ezáltal hozzájárulva ezen nézetek fenntartásához, integrálásához. Ennek veszélyeit számos történelmi példa is illusztrálja, a náci propaganda terjesztésében is kiemelt szerep jutott a média csatornáinak, mely lehetővé tette annak minél szélesebb körben való terjedését és elfogadottá válását.³⁰ Természetesen ezen esetekben a tartalmakat feltöltők felelőssége is lényeges, ugyanakkor meg kell vizsgálni azt is, milyen szankciók követik a hasonló visszaéléseket a médiamegosztó portálok moderátorai, esetlegesen a hatóságok részéről.

E szociálpszichológiai kitekintésemnek természetesen nem az a célja, hogy kizárólag a pszichológiai problémákkal, valamint következményekkel foglalkozzon, ugyanakkor úgy gondolom, hogy mind a pszichológia, mind a szociológia olyan interdiszciplináris tudományterületnek számít, mely a jogi

²⁹ HUNTEMANN, N., MORGAN, M.: Mass media and identity development. In: SINGER, D. G., SINGER, J. L. (szerk.): *Handbook of children and the media*, 2001, CA: Sage, Thousand Oaks, 309-322. o.

³⁰ FERRARA, E.: Contagion dynamics of extremist propaganda in social networks, *Information Sciences*, 2017, 1-12. o.

szabályozás indokoltságát is megköveteli. A felvázolt negatív társadalmi hatások, valamint etikai dilemmák mind a médiamegosztó portálok fokozott szabályozásának szükségességét indukálják. Fontos a megfelelő tájékoztatás, valamint az egyének szerepe, ugyanakkor vannak olyan esetek, amikor a felelősség megosztott voltát kell középpontba állítani.

Emellett a szociális és pszichológiai következmények szoros összefüggésbe hozhatók az alapvető jogok sérelmével, mint amilyen az emberi méltósághoz való jog, az élet és testi épség védelme, valamint az emberek egyenlősége. Ezen alapjogok gyakran a véleménynyilvánítás következtében sérülhetnek, így ezen esetekben elengedhetetlen a szükségességi-arányossági teszt alkalmazása. Ezt a magyar Alkotmánybíróság a 30/1992-es határozatának³¹ keretében dolgozta ki, mely értelmében egy alapvető jog korlátozása csak egy másik alapvető jog, vagy alkotmányos érték védelme érdekében, feltétlenül szükséges mértékben és az elérni kívánt céllal arányosan történhet, ugyanakkor lényegi tartalma semmi esetre sem üresíthető ki.

A fejezet összefoglalásaként táblázatban szemléltetem az elsődleges hatásokat, melyeket a terrrorszervezetek mikro-, valamint makroszinten gyakorolnak:

³¹ 30/1992. (V. 26.) AB hat., ABH 1992, 167, 181. o.

A média társadalomra gyakorolt negatív hatásai	Megjelenési formái
1. Agresszió	<i>Cyberbullying, erőszakos tartalmak megosztása, gyűlölködő kommentek</i>
2. Deszenzitizáció	<i>Elidegenedő társadalomszerkezet kialakulása, segítségnyújtás háttérbe szorulása</i>
3. Szorongás, mentális zavarok	<i>Személyiségzavarok kialakulása, szorongásos tünetek felerősödése, egyéb mentális problémák elterjedése</i>
4. Tömegpszichózis	<i>Ideológia átvétele, terjesztése, terrorista tartalmak megosztása</i>
5. Identitástorzulás	<i>Terrorista személyiség szerkezet kialakulása</i>
6. Kisebbségi csoportokat érő atrocitások	<i>Rasszizmus, diszkrimináció, agresszív fellépés online és a való életben</i>

Forrás: saját szerkesztés

2. Média és terrorizmus, avagy a főbb célok, motivációk

A második fejezetben a terrorszervezetek megközelítésére koncentrálni mutatom be azt, hogy melyek azok az elsődleges célok, motivációk, amelyek a videók feltöltőit, megosztóit vezérik, amelyek elérése érdekében a közösségi médiaportálokat felhasználják, gyakran a fentebb említett hatásokat közvetlenül, vagy közvetetten indukálva.

E körben lényegesnek tartom a terrorizmus fogalmának ismertetését, mely esetében a jogi fogalom meghatározásra koncentrálok, a hadtudományi, rendészettudományi megközelítés helyett. A terrorizmus jelensége történelmen átívelő múltra tekint vissza, elnevezése a francia forradalom

jakobinus rémuralmából ered („la terreur”), ugyanakkor már ezt megelőzően, az egyének ellen elkövetett merényletek vonatkozásában a Bibliában is említésre került. Ugyanakkor a mai értelemben vett terrorizmus nagyjából 150 éves múltra tekint vissza. Fontos kiemelni, hogy a terroristák ideológiai nézettől függetlenül darwinistának tekintendők, hiszen ez az egyetlen olyan megközelítés, mely a harcot támogatja.³²

A terrorizmus meghatározása rendkívül problematikus³³, rengeteg meghatározás született, nemzetközileg azonban egyik sem tekinthető elfogadottnak. Kriminológiai értelemben Korinek László definíciója érdemel említést, mely az alábbiak szerint határozza meg a jelenséget: „A terrorizmus eltérő eszmerendszerekből merítő, sajátos logikának engedelmessé, változatos formákat öltő módszeres erőszak alkalmazás, vagy ezzel való fenyegetés, melynek célja politikai törekvések elérése azáltal, hogy az áldozatban, a nézőközönségben, az államban, a társadalomban megalkuvó magatartás alakuljon ki. A meghirdetett cél általában politikai, ideológiai, vallási, etnikai tartalmú radikális változás kikényszerítése, a cél elérésére alkalmazott cselekménysor. Az eszköz viszont jogi lényegét tekintve köztörvényes, erőszakos bűncselekmény.”³⁴

Nemzetközi értelemben vett terrorizmusról akkor beszélhetünk, ha a terrorizmus félelmet, pánikot, riadalmat kelt a nemzetközi közösség egészében, vagy annak egy részében. Nemzetközi politikai bűnténynek tekintendő, ezért, mint bűn, büntetőjogi fellépést kíván, mint politika, politikai választ, s

³² BARTKÓ Róbert: *A terrorizmus elleni küzdelem kriminálpolitikai kérdései*, Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2011, 18-22. o.

³³ Boaz Ganor: *Defining Terrorism – Is One Man’s Terrorist Another Man’s Freedom Fighter?*, ICT.

³⁴ KORINEK László: *A terrorizmus, Belügyszemle*, 2015/7-8. 17-19. o.

mint nemzetközi jelenség, csak a nemzetközi közösség együttese által oldható meg.³⁵ A terrorista csoport fogalmát az Európai Unió vonatkozó irányelve határozza meg.³⁶

A terrorszervezetek rendkívül változatos eszközökkel dolgoznak, gyakoriak az emberrablások, bombamerényletek, repülőgép-eltérítések, nyilvános kivégzések. E körben van kiemelt jelentősége a kibertérnek és ezen belül a médiamegosztó portáloknak, ahol ezen tartalmakat félelemkeltési, figyelemfelkeltési célokból, valamint annak érdekében mutatnak be, hogy a terrorszervezet céljait megismertessék a „nézőközönséggel”. Gyakran nem az anyagi haszonszerzés az elsődleges mozgatórugója ezen tevékenységeknek, hanem a politikai törekvések megvalósítása, a legitim, demokratikus államberendezkedés megdöntése, valamint politikai engedmények kikényszerítése. Emellett sajnálatos módon az is gyakori, hogy pusztá bosszúvágy, vagy az emberek sokkolása, rettegésben tartása motiválja ezen tartalmak közzétételét, megosztóit.

A terrorizmusnak számtalan formája elterjedt, egyik válfaja az ideológiai indíttatású terrorizmus, melynek célja a politikai előnyök elérése és a társadalom, fennálló hatalom destabilizálása (pl. Ku Klux Klán, RAF). Ezen szervezetek a terrorista személyiségszerkezet kialakulásához vezető háromfaktoros modellre építenek, mely alább kerül bővebben kifejtésre.

³⁵ SCHMID, A.: Terrorism - The Definitional Problem, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 2004/2. 390. o.

³⁶ A „terrorista csoport”: kettőnél több személyből álló, hosszabb időre, szervezett terrorista bűncselekmények elkövetése végett összehangoltan működő csoport
EU 2017/541 irányelve, 2. cikk (3)

Az úgynevezett etnikai, vallási, faji terrorizmus elsődleges célja egy nemzeti kisebbség, vagy népcsoport területi függetlenségének a kiharcolása (pl. IRA).³⁷ Ezzel összefüggésben említendő a pszichológiai vonatkozású szegregáció jelenségének elterjedése, melyet a hasonló terrorista akciók indukálhatnak, csoportok közötti ellenségeskedést és agressziót indukálva.

Megemlítendő továbbá az állami terrorizmus szerepe, mely valamely állam engedélyével, vagy kifejezetten annak megbízásából követ el merényleteket az állam által veszélyesnek tartott személyek megsemmisítése érdekében.³⁸ Ennek elsődleges hatása az elrettentés, félelemkeltés, mellyel a politikai vezetőség behódolását igyekeznek előidézni a terrorszervezetek irányítói.

A terrorista személyiség szerkezet kialakulása szempontjából számos érdekes pszichológiai és szociológiai kutatás született, melyek annak a felderítését tűzték ki célul, hogy vajon mik azok a faktorok, melyek ezen személyiség, illetve „életpálya” kialakulásához vezetnek. A legelfogadottabb nézet szerint a terrorista lelki és társadalmi faktorok együttes hatásaként előálló személyiség szerkezet, éppen ezért van kiemelt jelentősége a szabályozásnak és annak, hogy minél hatékonyabb állami kontroll érvényesüljön annak érdekében, hogy ezen tartalmak mielőbbi eltávolításra, valamint szankcionálásra kerüljenek.

Lássuk tehát, mit is jelent pontosan a terrorista személyiség szerkezet, valamint az életpálya kialakulásának

³⁷ KÓHALMI László: Gondolatok a vallási terrorizmus ürügyén, *Belügyi Szemle*, 2015/7–8. 52-71. o.

³⁸ TÓTH Dávid: A terrorizmus típusai és a kiberterrorizmus, In: RAB Virág (szerk.): *XII. Országos Grastyán Konferencia előadásai*, Pécs, PTE, Grastyán Endre Szakkollégium, 2014, 286–296. o.

lényegi vonásai. Számos megközelítés foglalkozik azzal, vajon melyek azok a személyiségvonások, amelyek hajlamossá tesznek valakit arra, hogy terrrorszervezetekhez csatlakozzon, illetve élethivatás-szerűen hasonló tevékenységeket folytasson. Egyes kutatások szerint az úgynevezett tekintélyelvű személyiség (melyet találón a fasiszta propagandára való fokozott hajlam után neveztek el) kiemelten érzékeny arra, hogy ideológiai hatást gyakoroljanak rá és esetlegesen ennek következtében terrrorszervezetekhez csatlakozzon.³⁹ Ezen személyiség kialakulására elsősorban az az alapvetően hierarchikus, tekintélyelvű, kihasználó szülő-gyerek kapcsolat alkalmas, mely táptalajul szolgál a konvencionális, tekintélytisztelő, pszichopata, impulzív vonások kialakulásának.

Fontos hivatkozni Webber és Kruglanski vizsgálatára, mely a már említett háromfaktoros modell kidolgozását eredményezte.⁴⁰ A hivatkozott tanulmányban három faktor kerül görcső alá, melyek konjunktív feltételként vezetnek a radikalizálódáshoz: (1) személyes szükséglet, mely a valahova tartozáson, valamint fontosságérzeten alapul, (2) az ideológiai narratíva, mely igazolja a politikai erőszak alkalmazhatóságát, (3) a közösségi média szerepe, ami a személyes döntést befolyásolja, mely végső soron a radikalizálódáshoz vezet.⁴¹ Ezzel párhuzamosan a deradikalizálódás folyamata is kifejtésre kerül, melyet a diszkusszió keretében fejtek ki részletesen.

³⁹ LUDEKE, S. G., KRUEGER, R. F.: Authoritarianism as a personality trait: Evidence from a longitudinal behavior genetic study, *Personality and Individual Differences*, 2013/5. 480-484. o.

⁴⁰ WEBBER, D., KRUGLANSKI, A. W.: The social psychological makings of a terrorist, *Current Opinion in Psychology*, 2018/19. 131-134. o.

⁴¹ Uo.

Ugyanakkor a már említett fejlődő országokban gyakori az a jelenség, hogy a fiatal, szegény sorsú családok gyermekei a terrrorszervezetekhez való csatlakozásban látják az egyetlen kiutat a nyomorúságos körülményekből. Ezt a kilátástalan helyzetet „uzsorázzák ki” a terroristák, propaganda videóikkal arra motiválva a befolyásolható fiatalokat, hogy a merénylettekkel családjuk megélhetéséről gondoskodjanak. Ugyanakkor, ezen kecsesgató előnyök az esetek nagy részében nem realizálódnak, a fejlődő identitású fiatalok gyakran 30 éves koruk előtt életüket áldozzák „a nemes cél érdekében”. A pszichológia fejezetben kifejtett szempontokból kiemelt jelentősége van tehát a fejlődő identitás szerepének, valamint a viselkedérepertoár megfigyeléses tanulás útján történő elsajátításának, mely a terrorista személyiségszerkezet kialakulását eredményezi.⁴²

A terrrorszervezetek elsődleges céljai között a már korábban említett félelemkeltés és elrettentés mellett előkelő helyen szerepel ezzel szoros összefüggésben a terrorista-propaganda terjesztése, valamint az ideológiai ismertetése, amely toborzási célokat szolgál. Kiemelendő, hogy nem csak a fiatal generáció köréből kerülnek ki terroristák, ugyanakkor a befolyásolhatóság könnyen eredményezi ezen radikalizálódás kialakulását.

A kapcsolattartás sem elhanyagolható mozgatórugó, hiszen sokszor a közösségi médiaportálok biztosítják azt a terepet a terrrorszervezetek számára, melyen keresztül egymással, valamint a követőkkel megoszthatják aktuális merényleteiket, radikális lépéseiket. Emellett a társadalom manipulálásán keresztül könnyen elérhetik a pszichológiai megközelítésből ismertett tömegpszichózis, illetve hisztéria

⁴² BANDURA, A.: Vicarious Processes: A Case of No-Trial Learning, *Advances in Experimental Social Psychology*, 1965/2. 1-55. o.

jelenségét, közvetetten befolyásolva ez által a csoportok viselkedérepertoárját, rányomva a bélyegét a felnövekvő generációk értékrendjére.

A fejezetben bemutatott terrorista motivációkat és a szociális médiaplatformok ezek érvényesítésében játszott jelentőségét az alábbi táblázatban foglaltam össze:

Terrorista motiváció	Szociális médiaplatformok jelentősége
1.Félelemkeltés, elrettentés	<i>LIVE kivégzések (YouTube, Facebook), elrettentő képek/videók</i>
2.Propaganda terjesztése, ideológia ismertetése	<i>Tájékoztató videók közzététele, lelkesítő beszédek tartása (YouTube, egyéb videómosztó portálok), szimbólumok/jelképek használata</i>
3.Toborzás	<i>Fiatalabb korosztály megcélzása, elsősorban a YouTube, valamint a Twitter felhasználásával</i>
4.Kapcsolattartás, szervezés, merényletek koordinálása	<i>WhatsApp, Telegram, Facebook Messenger, valamint egyéb privát üzenetküldésre alkalmas applikációk</i>
5.Politikai nyomásgyakorlás céljaik elérése érdekében	<i>Bármelyik fentebb említett oldalon megjelenő fenyegető tartalom</i>

Forrás: saját szerkesztés

A felsorolás természetesen nem kimerítő, ugyanakkor azon lényegi mozgatórugókat foglalja magában, melyek a terrorszervezeteket arra ösztönzik, hogy a médiamegosztó portálokat felhasználják céljaik elérése érdekében.

3. Egy lehetséges gyakorlati megoldás, avagy Ausztrália szabályozási koncepciója

Az utóbbi évek terrortámadásai a médiamegosztó portálok szabályozásának áttekintését helyezték fókuszba Ausztráliában, melyek esetében az internet lehetett a merényletek megszervezésének középpontja.⁴³

A terroristák előben közvetítették a lövöldözéseket a Facebook LIVE funkciója segítségével, amely néhány percen belül hatalmas nézettségre tett szert és rendkívül széles körben megosztásra került. A YouTube, illetve a Facebook nagyon lassan és inaktív módon blokkolta a terrorista csoportok tevékenységét, a videók milliós nézettségre tettek szert, mielőtt eltávolításra kerültek.

Az események hatására központi kormányzati tárgyalásokat tartottak, melynek keretében a legfontosabb internetszolgáltatók, valamint a kormányzati szervek képviselői (különös tekintettel az e-biztonságért felelős biztosra, illetve a Kommunikációs Szövetségre) hatékony tervet dolgoztak ki a terrorizmussal szembeni fellépés érdekében. A tervezett intézkedési javaslat, mely irányadó a szociális médiaplatformok esetében, az alábbi kulcselemekre koncentrált:

1. *Proaktív technikai beavatkozás*: Ennek keretében a médiamegosztó portáloknak jelentési kötelezettsége van az ausztrál kormány felé, amennyiben terrorista tartalom kerül feltöltésre, valamint együtt kell működniük terroristaellenes szervezetekkel az algoritmusok megerősítése érdekében. Lényeges kitétel az algoritmusok és az MI-rendszerek folyamatos felülvizsgálata, valamint az átlátható fellépés biztosítása

⁴³ Report of the Australian taskforce to combat terrorist and extreme violent material online, PMC.

a felhasználók számára, az erőszakos tartalmakkal szemben.

2. *Fokozott moderáció:* A portáloknak olyan technikai rendszereket kell kidolgozniuk, amelyek a megjelölt tartalmakat felülvizsgálják, az ausztrál jogszabályokkal összevetve.
3. *Élő közvetítés felügyelete:* Ez a hatékony észlelési rendszer kifejlesztését jelenti az élő közvetítések esetében, valamint az új, vagy folyamatosan felhasználási feltételeket sértő felhasználók tevékenységének átmeneti korlátozását (hosszabb várakozási idő beiktatása két videó feltöltése között, nézőszám csökkentése, fióktevékenység monitorozása, stb.). Kiemelt jelentőséggel bír továbbá a megjelenési lehetőségek kiszélesítése is.
4. *Együttműködés:* Feladat a médiaszolgáltatók általi támogatás biztosítása a kutatási csoportoknak, melyek a terrorizmussal szembeni online fellépési lehetőségeken dolgoznak. Fontos továbbá olyan kormányzati szervek létrehozása is, melyek a terrorizmussal szemben veszik fel a harcot. Emellett a platformoknak ésszerű időn belül az Ausztrál Szövetségi Rendőrséget (AFP) is tájékoztatniuk kell, amennyiben erőszakos tartalomra bukkannak.⁴⁴
5. *Tartalomblokkolás:* Az 1997-es Telekommunikációs Törvényre hivatkozva (581)(2A) blokkolni kell az illegális tartalmakat, melyek terrorista tevékenységre

⁴⁴ Stronger action against terror content, Prime Minister of Australia.

utalnak⁴⁵, illetve protokollt kidolgozni egy esetleges online válság esetére (MI-rendszer által működtetve). Ennek keretében a telekommunikációs szolgáltatóknak, mint amilyen a Telstra, az Optus, vagy a Vodafone lehetőségük van a hozzáférés megszakítására, amennyiben online válságesemény történik.⁴⁶ Ezt az e-biztonságért felelős biztos irányítja, akinek az utasítása alapján az weboldalak akár 5 napra is hozzáférhetetlenné tehetőek.

6. *Vészhelyzeti hálózati reagálás:* Kiemelt jelentőséggel bír a médiamegosztó portálok és a kormányzati szervek együttműködése azonnali reagálást biztosító hatékony fellépés érdekében. Online válsághelyzetről akkor beszélhetünk, ha egy merényletet követően az eseményt bemutató anyagokat rendkívüli gyorsasággal megosztják az interneten.⁴⁷
7. *Periodikus jelentés:* A médiamegosztó portálok feladataként jelenik meg kijelölt kormányzati szervnek történő jelentés három hónappal a javaslat életbe lépését követően, az intézkedések implementálásáról. Emellett félévente jelentés-közzétételi kötelezettségük is van a detektált terrorista tartalmakról, ezáltal biztosítva az állam számára a fellépési lehetőséget a terrorszervezetekkel szemben.
8. *Fiók felülvizsgálat:* Biztosítani kell a médiaplatformok részéről a kétes fiókok felülvizsgálatát, valamint

⁴⁵ Telecommunications Act of 1997.

⁴⁶ To prevent a repeat of Christchurch, websites hosting violent videos could be blocked, ABC News.

⁴⁷ Uo.

megfelelő jogorvoslati lehetőséget a visszaélések elkerülése érdekében.

9. *Kapacitásbővítés:* Működtetni kell egy önálló, független szervezetet (GIFCT), akik teljes munkaidőben a terrorizmus elleni online küzdelmen dolgoznak, emellett olyan kisebb szervezetet támogatni, melyek az erőszakos tartalmakkal szemben lépnek fel.

A politikai vezetők éppen ennek hatására súlyos pénzbüntetést (akár a platform éves forgalmának 10%-át), valamint komoly büntetőjogi szankciókat léptettek hatályba az internetes platformok vezetőivel szemben, arra az esetre, amennyiben nem tartják be az intézkedéseket.⁴⁸ A javaslatot törvényi köntösbe szeretnék önteni, mely várhatóan a 2015-ös Online Safety Act⁴⁹ módosításával, vagy felváltásával lép majd hatályba.⁵⁰

Scott Morrison miniszterelnök hangsúlyozta, hogy központi kérdésként jelenik meg az élő közvetítés, valamint az üzenetek gyors terjedése az internetes fórumokon, médiamegosztó portálokon keresztül.⁵¹

Az Új-Zélandon elkövetett christchurchi merényletet követően az ausztráliai internetszolgáltatók önkényesen közel 40 olyan portált blokkoltak, melyeken az erőszakos tartalom megtalálható volt.⁵² A fellépéssel azonban probléma volt,

⁴⁸ Australia's plans for internet regulation: aimed at terrorism, but harming human rights, AccessNow.

⁴⁹ Online Safety Act (OAS) of 2015.

⁵⁰ Australia passes social media law penalising platforms for violent content, The Guardian.

⁵¹ Stronger action against terror content, Prime Minister of Australia.

⁵² Australia to block internet domains hosting extremist content during terror attacks, Reuters.

hiszen nem egységes mederben történt, egységes jogszabályi alap hiányában.

Emellett a büntető törvénykönyv az „erőszakos anyagok jogellenes bemutatása” tényállásával bővült, mely a médiamegosztó portálok felelősségre vonásának lehetőségével kecsegtet.⁵³

A törvényjavaslat⁵⁴ értelmében az ausztrál kormánynek (az e-biztonságért felelős biztoson keresztül) felhatalmazása lenne arra, hogy megakadályozza a médián keresztül terjedő terrorista tartalmakat, ugyanakkor hatalmas problémát jelentene a polgároknak, ha a médiát jelentős mértékben korlátoznák, ami nem más, mint a demokrácia és a vélemény szabadság 21. századi fóruma.

A szabályozás egyik Achilles-sarka éppen a „terrorista tartalom” definíciójának meghatározása. A kormány számításba vette az „erőszakos tartalmak” megnevezést, azonban a homályos, nem egyértelmű fogalmak könnyen az emberi jogok megsértéséhez vezethetnek, így ezzel csínján kell bánni. Az ausztrál kormány szabályozásának gerincét az alábbi mondattal foglalhatjuk össze: “Távolítsd el, vagy jól megbüntetünk!”. Így tehát az állam a portálok feladatává teszi azt, hogy detektálják, és minél előbb blokkolják a terrorszervezetek által közzétett tartalmakat, ellenkező esetben az oldalak vezetőit éri büntetőjogi szankció.⁵⁵ Ez valamilyen szinten egyfajta nyomást gyakorol a portálok üzemeltetőire, talán gyorsabb fellépésre ösztönözve őket.

⁵³ Criminal Code Act of 1995.

⁵⁴ Media Release: New Online Safety Act to keep Australians safe, Paul Fletcher.

⁵⁵ Az internetszolgáltatók továbbra is blokkolják az erőszakos grafikai tartalmakat Ausztráliában, ZDNet.

Aggasztó azonban, hogy a tartalom megfelelő biztosítékok nélküli eltávolítása megkockáztathatja a döntő bizonyítékok elenyészését és az emberi jogi visszaélések nyomon követésére, és jelentésére irányuló erőfeszítések meghiúsulását.

Ausztrália szabályozási struktúrája rendkívül átlátható és egyszerű. Lényegi koncepciója a problémák online platformokra történő hárítása, valamint a fenyegetéssel történő cselekvésre ösztönzés, amely akár börtönnel is kecsegtet abban az esetben, ha nem tartják be a megfelelő előírásokat a platformok felelősei (tehát nem implementálják a fentebb kifejtett intézkedéseket).⁵⁶

Kérdés, hogy ez a fajta szigorúbb megközelítés vajon mennyiben ösztönzi arra a médiamegosztó portálokat, hogy együttműködjenek a hatóságokkal. Véleményem szerint, a szigorúbb állami kézben tartás megfelelő irányvonalat jelöl ki, ugyanakkor kissé kifinomultabb eszközökre lenne szükség ahhoz, hogy ne ellenszenvet, hanem kooperációt érjenek el a disztributív platformok üzemeltetői részéről.

Zárógondolat

Gondolati ívem zárásaként leszögezném, hogy a fentebb kifejtett hatásmechanizmusok mind a jogi szabályozás szigorítását indokolják, és lényegi fókuszba helyezik a kibertérben fokozottan megjelenő terrorista tartalmakkal szembeni fellépés jelentőségét.

Természetesen számos kétség merül fel azzal kapcsolatban, hogy a szigorú ausztrál szabályozáshoz hasonló metódus nem korlátozná-e túlzottan a véleménynyilvánítás

⁵⁶ Laws targeting terror videos on Facebook and YouTube 'rushed' and 'knee-jerk', lawyers and tech industry say, ABC News.

szabadságát, vagy az államok önrendelkezését. Véleményem szerint azonban a terrorizmus olyan égető társadalmi probléma, amely mindenképpen az állami beavatkozás kiterjesztését indokolja. Ezt azok a társadalmi és egyéni hatások támasztják alá, melyeket az első fejezetben részletesen ismertettem.

A technikai fejlődés nívói és a fokozódó kiberhadviselés eszközei is azt igazolják, hogy a hagyományos szabályozási mechanizmusok a technikai fejlődéssel nem tartanak lépést, így ezt a problémát mindenképpen a kibertérben kell megoldani, a bemutatott multidiszciplináris megközelítést érvényesítve.

FÓRUM

Szépvolgyi Enikő

A Kihívások a büntető jogalkotás terepében a 19-21. században című konferencia margójára

2020. december 16-án 9 órától online formában került megrendezésre a „Kihívások a büntető jogalkotás terepében a 19–21. században – külföldi minták és nemzeti megoldások” című konferencia az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport és a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszékének közös szervezésében. Az eseményt a Kutatócsoport vezetője, Mezey Barna nyitotta meg. Kiemelte, hogy a Kutatócsoport céljával összhangban a szuverenitáskutatás tárgyát képezi egyes szakjogi kapcsolatok és azok alakulásának, fejlődésének vizsgálata is. Jelen konferencia keretében a tág értelemben vett büntetőjoggal kapcsolatos előadásokat hallgathattak az érdeklődők.

Barna Attila (SZE DF ÁJK, Jogtörténeti Tanszék) Változó erkölcsök változó időkben - Házasságtörés szabályozási modelljei a 20. századi Európában címmel tartott előadást. A házasságtörés, mint büntetendő cselekmény nemzetközi összehasonlítása kapcsán kérdéses, hogy az adott állam Büntetőtörvénykönyvében szerepelt-e tényállás, a bűncselekményt a jogalkotó hivatalból vagy magánindítványra büntetendőnek minősítette-e, továbbá a házasságtörés megállapítása esetén kit és milyen szankcióval sújthattak.¹ Az

¹ Az első magyar büntetőtörvénykönyvvel kapcsolatos német hatásokról lásd bővebben: BARNA Attila: Das Weiterleben deutscher juristischer Traditionen und die Übernahme von Mustern bei der Schaffung des ersten ungarischen Strafgesetzbuches (1878:5 Ga.). In: Markus HIRTE – Arnd

előadó házasságtörés büntetőjogi megközelítése mellett kitért a házasságtörés erkölcsi és magánjogi megítélésre is. A házasság szekularizációját követően a házasságtörés bontóknak minősült, ebben a tekintetben pedig a bontókok érvényesítése elé a jogalkotás által állított adminisztratív korlátok áttekintése sem nélkülözhető.

Gondolatok az igazság hazai büntetőeljárás fogalmáról című előadása keretében Bartkó Róbert (SZE DF ÁJK, Bűnügyi Tudományok Tanszék) az 1896. évi XXXIII. törvénycikktől egészen a 2017. évi XC. törvényig, azaz az első bűnvádi perrendtartástól a hatályos szabályozásig áttekintést nyújtott az igazság fogalmának alakulásáról a hazai büntetőeljárásjogban. Az igazság, mint ismeretelméleti kategória utalhat anyagi és eljárás igazságra. A szocialista perjogban alapvetően a formális igazság kategóriájáról lehet beszélni, ekkor a hangsúly leegyszerűsítve arra irányult, mi az, ami bizonyítható az eljárásban. Az 1896-os Bűnvádi perrendtartás a materiális igazság kiderítésére fókuszált, a szocializmus éveiben bekövetkezett processzuális fordulat nyomán azonban a formális igazság vált uralkodóvá. Az 1998. évi XIX. törvénnyel a jogalkotó visszatért a polgári kori megoldáshoz és az anyagi igazság kiderítése volt a büntetőeljárás célja. Az új Be. azonban a külföldi minták hatására bevezetett, az eljárást gyorsító, egyszerűsítő és korszerűsítő megoldások² nyomán egyre inkább eltolódást mutat a formális igazság irányába.

KOCH – MEZEY Barna (szerk.): *Wendepunkte der Strafrechtsgeschichte*, Giessen, Psychosozial-Verlag, 2020. 111-133. o.

² Erről bővebben lásd: BARTKÓ Róbert: A beismerő vallomás, mint konszenzuális eljárási elem az új büntető eljárásjogi környezetben, *Advocat*, 2019/2. 11-18. o.

Beke-Martos Judit (MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport) a halálbüntetés jelenéről tartott előadásában ismertette a halálbüntetés szabályozását és esetjogát az Egyesült Államokban. Az előadó a szabályozás kapcsán kitért az Alkotmány vonatkozó rendelkezéseire. A 8. alkotmánykiegészítés a kegyetlen és szokatlan büntetés tilalmát helyezi kilátásba, az 5. alkotmánykiegészítés meghatározza az eljárási garanciákat míg a 14. alkotmánykiegészítés rendelkezik a diszkrimináció tilalmáról.³ A kegyetlen és szokatlan büntetések kapcsán az előadó összefoglalta a Legfelsőbb Bíróság álláspontját, az esetjogot tanulmányozva pedig megállapítható, hogy sem a sortűz, sem a villamosság nem minősül a halálbüntetés kegyetlen, szokatlan végrehajtási módjának. Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága 1988-ban mondta ki, hogy nem alkalmazható a halálbüntetés a büntetendő cselekmény elkövetésekor 15. életévüket be nem töltött terheltek esetén, 2005-ben pedig megemelték az életkori határt az elkövetéskori 18. életévre. Az Egyesült Államok közjogi hagyományainak részét képezi, hogy a leköszönő elnök már nem tűz ki halálbüntetést, ezt azonban megcáfolni látszanak a 2020 decemberében és 2021 januárjában zajló történések.

A rendtörvényeket vizsgálta hazai és külföldi vonatkozásban Drócsa Izabella (ELTE ÁJK Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék) kiemelt figyelmet fordítva a nemzetragalmazás törvényi tényállásának ismertetésére. Az előadó nemzetközi kitekintés keretében

³ A vertikális hatalommegosztás és a halálbüntetés kapcsolatáról lásd bővebben: BEKE-MARTOS Judit: Überlegungen zur Rolle der vertikalen Gewaltenteilung in den Fällen der Todesstrafe der Vereinigten Staaten. In: Markus HIRTE – Arnd KOCH – MEZEY Barna (szerk.): *Wendepunkte der Strafrechtsgeschichte*, Giessen, Psychosozial-Verlag, 2020. 265-296. o.

ismertette az Egyesült Államok vonatkozó szabályozását, ahol a tagállami szint mellett a föderáció szintjén is született rendtörvény a 20. század első harmadában. Az első világháborút követő években Nyugat-Európában több állam választott hasonló utat: Hollandiában törvény született a forradalmak megelőzéséről, Svájcban az alkotmányos rend és a belső biztonság elleni bűncselekményekről, míg Németországban a köztársaság védelméről. Közép-Európában is megfigyelhető ez a tendencia a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Csehszlovákia vagy Románia vonatkozásában. A szabályozás átfogó elemzése nyomán kimutathatók globális sztereotípiák a rendtörvényekben. A magyar szabályozás ismertetése kapcsán az előadó kiemelte, hogy olyan békés cselekmények, melyek egyébként a büntetőjogi értelemben vett erőszakos elkövetés fogalmának nem feleltek meg, a rendtörvények nyomán akkor is ekként voltak értékelendők, ha azokat erőszakos politikai ideológia mentén követték el. A nemzetragalmazás a becsületsértés és rágalmozás sajátos tényállásának volt tekintendő, amely kapcsán vizsgálatot igényel, hogy a véleménynyilvánításhoz való jog mennyiben szenvedett korlátozást a gyakorlatban.⁴

Az 1830-as években születő vármegyei büntetőtörvénytervezetekről tartott előadást Heil Kristóf (MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport). A 18. században a felvilágosodás nyomán elkezdődött a büntetőjog tudományos művelése, a felvilágosult uralkodók pedig célul tűzték ki a büntetőjog kodifikációját. Az 1795-ös büntetőkódex-tervezet nem tett különbséget nemes és nem nemes között, a büntetési célok

⁴ A nemzetragalmazással kapcsolatban lásd: DRÓCSA Izabella: Köztársasági elnökből politikai elit: A Károlyi Mihállyal szemben lefolytatott büntetőeljárások a két világháború között, különös tekintettel a nemzetragalmazási perekre, *Jogtörténeti Szemle*, 2020/1. 33-42. o.

között az elrettentés mellett szerepelt a javítás gondolata is, elvetette a tortúrát, továbbá speciális, a fiatalokú bűnelkövetőkre vonatkozó szabályokat tartalmazott. Az 1827. évi 8. törvénycikk alapján létesített bizottságok a korábbi javaslatot glosszálták és az 1803-as osztrák Btk.-ra tekintették mintaként. Az 1830. évi javaslat az 1795. évi tervezethez képest visszalépésként értékelendő, a korábbi tervezet felvilágosult eszméinek nyomait sem nem találhatjuk benne. Az előadás fókuszában Nógrád vármegye állt, tekintettel a rendelkezésre álló gazdag forrásanyag feldolgozatlanságára és a vármegye ellenzékiének tekinthető szerepvállalására.⁵ A vármegye elsődleges célja a társadalmi és alkotmányos változások elérése volt, a jogkiterjesztést célzó programból számos szabadságjog megfogalmazása kiolvasható. Stráter János, a vármegye aljegyzőjének visszaemlékezései nyomán is megállapítható, hogy a vármegye egyik legfontosabb követelése a fellebbviteli jog kiterjesztése volt a nem nemesek vonatkozásában. A vármegye ismerte a külföldi jogalkotás eredményeit a jogegyenlőség megteremtése vonatkozásában.

Az első világháborús kivételes hatalmi szabályok egyes büntető jogi rendelkezéseinek külföldi és hazai mintáit ismertette előadásában Kelemen Roland (SZE DF ÁJK, NKE HHK). Az angolszász jogrendszert követő államokban az alkotmányok rendszerint lehetőséget teremtettek a habeas corpus felfüggesztésére vészidőszakban, ez a végrehajtó hatalomnak nagy mozgásteret biztosított a letartóztatások elrendelésében. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az

⁵ Nógrád vármegye más tárgykörökben is haladó szellemet képviselt. Lásd: HEIL Kristóf: „Embernek születünk, polgárnak neveltetünk.”: Nógrád vármegye észrevételei a közoktatás és a magyar nyelv ügyében (1831–32). In: NAGY Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020. 99-117. o.

eljárásokat a civil bíróságok folytatták le, civil személlyel szemben büntetőeljárás katonai bírósági fórum előtt történő lefolytatása kivételes esetben fordulhatott elő. Angliában az 1915-ös The Defence of the Realm (Amendment) Act hozott jelentős változást, megszüntetve a hadbírók – a nép nagyfokú elégedetlenségét kiváltó és a törvényhozó hatalom által is bírált – széles, a civil lakosságra is kiterjedő hatáskörét. Az USA-ban az Espionage Act a tiltott tartalmat közzékel szembeni büntetőjogi fellépést tette lehetővé. A Sedition Act elfogadásával további szigorításokat vezettek be. Poroszországban már az 1850-es alkotmány rendelkezett a hadiállapot bevezetésének szabályairól és a rendkívüli jogrend bevezetése esetén alapjogi korlátozást tett lehetővé. A részletszabályokat meghatározó törvény rendelkezése nyomán megállapítható, hogy a hadiállapot kihirdetésével a végrehajtó hatalom a területi katonai parancsnokra szállt, a polgári közigazgatás pedig köteles volt végrehajtani az utasításait. A hadiállapot kihirdetése érintette a büntető anyagi jogi szabályozást is. A német egység létrejöttét követően az alkotmány előírta az említett porosz törvény alkalmazását hadiállapot esetén. Az 1869-es osztrák kivételes hatalmi törvény rendezte, hogy egyes szabadságjogok milyen mértékben korlátozhatók. Kivételes állapoti szabályokat állapított meg a büntető perjogról szóló törvény, amely kizárta a jogorvoslat lehetőség különleges jogrend idején. Az állam hadereje elleni bűncselekmények elkövetőit minden esetben katonai bíróságok vonták felelősségre. A kivételes hatalmi szabályozás Magyarországon két pilléren nyugodott: a katonai perrendtartáson és az 1912. évi 63. törvénycíken. Eljárásjogi szempontból fontos leszögezni, hogy a jogalkotó nem tette általános fórummá a katonai bíróságokat különleges jogrend

idején, az ügyek jelentős hányada továbbra is a polgári bíróságok hatáskörébe tartozott.⁶

Mezey Barna (MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport) a külhoni büntönügyi tudományosság magyar reformkori büntetésvégrehajtásra gyakorolt direkt hatásairól nyújtott áttekintést előadásában. 1841-ben 28 országos választmány tartotta meg alakuló ülését. A választmányok a munkálatokat 1843 márciusára fejezték be, az elkészült törvénytervezeteket az országgyűlés elé terjesztették. A büntönügyi alválasztmány munkája során a külföldi tapasztalatokra hagyatkozott, tekintettel a hazai büntönügyi viszonyok nem kielégítő voltára. A kodifikációs munkálatok során az amerikai és az európai tudományos szakirodalmat, amerikai és európai jelentéseket, büntönügyi szakemberek tapasztalatait, amerikai és európai politikai irodalmat, továbbá magyar utazók feljegyzéseit tanulmányozták. A törvénytervezet elkészítése során elsőként a Code Napoleon szövegét, majd azt követően 14 hatályos európai kódex formulázását ismertették, majd az összehasonlító elemzés nyomán rávilágítottak az eltérésekre. A diszkussziót követően a szövegezés és szerkesztés az alválasztmány minden tagjának közreműködésével zajlott. A

⁶ A büntetőjogi szabályozás mellett indokolt a sajtószabályozás áttekintése az első világháborús kivételes jogrendben. Lásd: KELEMEN Roland: Sajtórendészet különleges jogrend idején: Az első világháborús különleges sajtórendészet a külföldi és a hazai szabályok és gyakorlat tükrében, *In Medias Res*, 2020/2. 280-307. o., KELEMEN Roland: A háromórás cenzúra és azt enyhíteni hivatott objektív és szubjektív sajtótilalom elhatárolása - sajtótilalmak az első világháború éveiben. In: GERGELY András - HOLLÓ József - JESZENSZKY Géza - RÉVÉSZ T. Mihály - SZEILER Erika (szerk.): Magyarország 1918. Az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország utolsó éve, Budapest, Ifj. Gróf Andrássy Gyula Alapítvány, 2020. 20-38. o.; KELEMEN Roland: Vasútra vonatkozó sajtóközlemények tilalmának esetköre a Hadfelügyeleti Bizottság és a Sajtóalbizottság gyakorlatának tükrében, *Jogtörténeti Szemle*, 2020/3. 49-54. o.

kodifikációs munkálatokban Deák Ferenc jelentős szerepet vállalt, az általa átnézett és gyakran újrafogalmazott fejezeteket megküldték Mittermeier részére is, melyekhez a neves büntetőjogász észrevételeket tett. Pulszky Ferenc is alaposan felkészült az előtte álló feladatra, a szerkesztést megelőzően számos neves külföldi jogtudós munkáját tanulmányozta, emellett személyesen konzultált Mittermeierrel Németországban. A választmányi és országgyűlési vitákból is kitűnik, hogy a kortársak ismerték a külföldi jogalkotás és büntető tudományosság adott tárgykörű termékeit, a mintavételre pedig konkrét példákat találhatunk a büntetési rendszer, vagy a börtönügyi javaslatban szereplő magányrendszer kapcsán.⁷

Az 1852. évi osztrák BTK és reformkísérleteinek hatása a magyar kihágási jogra címmel tartott előadást Szabó Mátyás (NKE ÁNTK KTDI). Az Osztrák Állami Levéltár Közigazgatási Levéltárában elérhető elsődleges források a büntetőkodifikációval kapcsolatban, az előadó a szakirodalmi források mellett jelentős mértékben levéltári forrásokra építve mutatta be a kihágási jog fejlődését. Az osztrák büntetőjog megreformálására számos kísérlet történt, így többek között Anton Hye és Georg Leinbacher is elkészítette saját tervezetét. A Leinbacher féle 1870-es tervezet összehasonlítása a magyar Kihágási büntetőtörvénykönyvvel rámutat a hasonlóságokra az egyes kihágások csoportosítása kapcsán. Az osztrák büntetőjogi kodifikáció során számos nehezítő körülmény megnevezhető, így többek között a közjogi átalakulás, a

⁷ A tárgyalt korszak büntető tudományosságáról lásd bővebben: MEZEY Barna: Az európai börtönügyi tudományosság 19. század kezdetén. In BÁRD Petra – BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin (szerk.): *Kriminológia és kriminálpolitika a jogállam szolgálatában: Tanulmányok Lévy Miklós tiszteletére*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2019. 73-83. o.

törvényhozó hatalom bizonytalansága, a kormányzati válságok és átalakulások, valamint az állami szervek és hivatalok átszervezései egyaránt nehezítették a reformok törvényerőre emelkedését.⁸

Szépölgyi Enikő (SZE ÁJDI) a javító nevelésről, mint a speciális prevenció egyik eszközéről tartott előadásában a jogintézmény 19-20. századi hazai és külföldi történetét ismertette. A 19-20. században a gyermekvédelem kiemelt feladatait a gyermekhalandóság és a züllött gyermekek, illetve a fiatalok bűnelkövetők előidézte problémák orvoslása képezte.⁹ Ez utóbbi kihívásra a Csemegi kódex az Egyesült-Államokban már csaknem fél évszázada alkalmazott javító nevelés elrendelését fakultatív módon tette lehetővé az eljáró bíróságok számára. A királyi javítóintézetek részletszabályait rendelet állapította meg, mely kifejezésre juttatta, hogy a beutaltakra nem bűnelkövetőként, hanem növendékként tekint a jogalkotó. A javító intézetekben elhelyezett fiatalok egyes képet mutattak, nagy részük még nem került kapcsolatba a büntető- vagy kihágási hatósággal, hanem a gyámhatóság javaslatára vagy a szülő, gondviselő kérelmére nyert felvételt valamely intézetbe. A reformmiskolák tettesre összpontosító tanai éreztették hatásukat a magyar jogi szabályozásban is, a szociológiai iskola tételeit magán hordozó

⁸ A neoabszolutizmus időszakában a magyar törvénykezési szervezet változásairól lásd bővebben: SZABÓ, Mátyás: A bírói szervezet változásai Győrben és a vármegyében a szabadságharc bukását követő évtizedekben (1849-1871). In: MOLNÁR Andrea - SZÉPLAKI László (szerk.): *Tanulmányok a győri felsőbíráskodás történetéből a XIX-XX. század fordulóján*, Győr, Győri Ítéltábla, 2019. 9-28. o.

⁹ A gyermekvédelemre kezdetben a szegényügy egy részterületként tekintettek, erről lásd bővebben: SZÉPVÖLGYI Enikő: A szegényügy dualizmuskori rendezése, a községi illetőség jelentősége, *Jogtörténeti Szemle*, 2019/3-4. 81-88. o.

I. Büntetőnovella és a javító intézetekről szóló végrehajtási rendelete számos változást vezetett be a korábbi szabályozásban foglaltakhoz képest.

Kelemen Roland – Szépvölgyi Enikő

A modern technológia, és ami mögötte van – Konferencia a modern technológia biztonsági kockázatairól és állam- és jogtudományi kapcsolódásairól

A modern technológia vívmányai jelentős hatást gyakorolnak az egyén, a társadalom és az állam működésének hétköznapijaira. A 20. század második felében soha nem látott, robbanásszerű műszaki, technikai fejlődésen ment át az emberiség. Ennek eredményeként a század utolsó harmadára olyan technológiai újítások jelentek meg, amelyek mára nélkülözhetetlen részeivé váltak az emberek, az egész társadalom, de még az állam mindennapos működésének is. A kibertér mindent átszövő jellege folytán már nemcsak kizárólag az informatikai tudományos gondolkodás horizontján jelent meg, hanem más tudományágak, így például társadalomtudományok, hadtudomány, természettudományok is görcső alá helyezik az eme térben zajló folyamatokat. E téziszre építve hívták közös gondolkodásra a Modern technológia – Jog – Biztonság című konferencia szervezői az egyes előadókat és a hallgatóságot. A konferencia célját képezte annak áttekintése, hogy a modern technológia következtében milyen biztonsági kockázatokkal kell szembenézniük az egyéneknek, vagy az állami intézményeknek, intézményrendszernek, valamint ennek milyen állam- és jogtudományi kapcsolódásai vannak.

Modern Technológia – Jog – Biztonság címmel rendezett tudományos konferenciát november 12-én a Magyar Tudomány Ünnepe programsorozat keretében a SZE Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar, az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Katonai Nemzetbiztonsági Tanszék

Katonai Nemzetbiztonsági Kibertér Műveleti Szakcsoport, valamint a SmartLaw Research Group. Az eseményt Ganczer Mónika, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kar tudományos és nemzetközi ügyekért felelős dékánhelyettese nyitotta meg. Magyar Sándor ezredes, az NKE Nemzetbiztonsági Intézet, Katonai Nemzetbiztonsági Tanszékének adjunktusa levezető elnökként járult hozzá a konferencia sikeres lebonyolításához.

Az előadók sorát Farkas Ádám százados, az NKE tudományos munkatársa nyitotta meg A kibertér kódében: gondolatok és kérdések a kibertér és a biztonság állami és társadalmi kihívásairól című előadással. Prezentációjában felhívta a figyelmet a 21. századi biztonsági kihívások komplexitására,¹ valamint arra, hogy a kibertér ebben kiemelt helyet foglal el, ugyanis ennek kulcsa, hogy hatásaira való reagálás és fejlesztési igények, szükségszerűen nem állnak meg az állami intézmények szintjén, hanem gazdasági és társadalmi következményekkel is bírnak. Kiemelten fontos e területen a reziliencia kérdése. Előadása második felében részletesen ismertette a kibertérből fakadó biztonsági kihívásainak állami

¹ Lásd: FARKAS Ádám: Gondolatok a totalitás 21. századi esszenciájához, In: PONGRÁCZ Alex (szerk.) *Ünnepi tanulmányok a 65 éves Cs. Kiss Lajos tiszteletére. Ut vocatio scientia*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 65-80. o.; FARKAS Ádám – VÉGH Károly: Tendenciák az új típusú kihívások biztonsági kezelésének jogi vonatkozásaiban, In: FARKAS Ádám – VÉGH Károly (szerk.): *Új típusú hadviselés a 21. század második évtizedében és azon túl. Intézményi és jogi kihívások*, Budapest, Zrínyi Kiadó, 2020., 10-24. o.; FARKAS Ádám: Komplex biztonság, hibrid konfliktusok, összetett válaszok, *Honvédségi Szemle*, 2020/4. 11-23. o.; HAUTZINGER Zoltán: *A migráció és a külföldiek büntetőjogi megjelenése*, Pécs, AndAnn, 2018.; BARTKÓ Róbert: *Az irreguláris migráció elleni küzdelem eszközei a hazai büntetőjogban*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2020.

és társadalmi dimenzióit.² Előbbi esetében leszögezte, hogy kiemelten fontos a fejlődésből fakadó változások szabályozása, korlátok közé terelése elsődlegesen a mindennapok terén.

Pongrácz Alex felszólalásában a modern technológia államra, társadalomra és azok biztonsági felfogására gyakorolt hatásairól értekezett. Megfogalmazása szerint: „A modern államot egyre újabb és újabb kihívások és kockázatok elé állító fejlemények egyrészt tovább árnyalták a biztonságról vallott felfogást, másrészt pedig differenciáltabb védelmi struktúrák kialakítását tették szükségessé.”³ Ezek a modern eszközök pedig a biztonság szavatolása oldaláról nézve a felügyelet új formáit és minőségét szülték, amely kritika tárgya lehet ugyan, de be kell látni, hogy a Farkas Ádám jelezte biztonsági kihívások⁴ kezelése érdekében az államnak is élnie kell a modern technológia nyújtotta eszközökkel.

² FARKAS Ádám: A kortárs technológia-fejlődés és innováció viszonya honvédelmi szabályozással, *MTA Law Working Papers*, 2021/4. 1-15. o.; FARKAS Ádám: Biztonság – Geopolitika – Digitalizáció, avagy Amael Cattaruzza „A digitális adatok geopolitikája” című kötetének főbb üzenetei, *SmartLaw Research Group Working Paper*, 2021/1. 1-13. o.; FARKAS Ádám: A kibertér művelési képességek kialakításának és fejlesztésének egyes szabályozási és államszervezési alapvonalai, *Jog Állam Politikai*, 2019/2. 63-79. o.

³ PONGRÁCZ Alex: A biztonságot, mint üveggolyót megkapod? - Gondolatok a biztonsági állam egyes aspektusairól, *SmartLaw Research Group Working Paper*, 2021/3. 2. o.

⁴ Államelméleti aspektusból lásd bővebben: PONGRÁCZ Alex: Államkudarc és államépítés, avagy egy valós kihívás koncepcionális értelmezései és a katonai kezelés állami aspektusai, In: FARKAS Ádám (szerk.): Az állam katonai védelme az új típusú biztonsági kihívások tükrében, Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2019, 19-28. o.; PONGRÁCZ Alex: Államkudarc és államépítés, avagy egy valós kihívás koncepcionális értelmezései és a katonai kezelés állami aspektusai, *MTA Law Working Papers*, 2020/2. 1-12. o.; PONGRÁCZ Alex: Totalitás és új típusú biztonsági kihívások a 21. században, *Katonai Jogi és*

Karácsony Gergely Az arcfelismerő rendszerek korlátai és kockázatai a digitális térben címmel tartott előadásában kifejtette, hogy az internetes platformok és okoseszközök világában a rendelkezésre álló minták száma lehetővé teszi az arcfelismerő rendszerek széleskörű alkalmazását.⁵ Ugyanakkor a biometrikus azonosítás egyik alkalmazható válfajaként az arcalapú azonosítás megbízhatóságát egy sor tényező befolyásolhatja. Felvetődhet akár a hátrányos megkülönböztetés kérdése is, „A statisztikai valószínűség és az adattömegben alapuló öntanulás nyomán kialakított gépi viselkedés így szándék nélkül is elfogult lehet, mivel nem veszi figyelembe azt, hogy attól, hogy egy válasz statisztikailag korrekt, még nem biztos, hogy ténylegesen is korrekt.”⁶

Glavanits Judit A kiberbiztonság és a fogyasztóvédelem közös metszete című előadásában a felhasználói szintre koncentrálna vizsgálta az egyént érintő lehetséges kihívásokat. Az információstechnológia vonatkozású fogyasztói szerződéseknél nem lehet eltekinteni a fogyasztók védelmét a legmagasabb szinten garantálni képes szabályozás meglétének

Hadijogi Szemle, 2018/1. 143-151. o.; PONGRÁCZ Alex: A hálózat csapdájában? Globalizáció és totalitás, In: FARKAS Ádám (szerk.): *Védelmi alkotmányosság az új típusú biztonsági kihívások erőterében*, Budapest, Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság, 2018, 41-61. o.

⁵ KARÁCSONY Gergely: Innovatív jogalkotói megoldások a mesterségesintelligencia-alapú rendszerek szabályozására, In: TÖRÖK Bernát – ZÓDI Zsolt (szerk.): A mesterséges intelligencia szabályozási kihívásai : Tanulmányok a mesterséges intelligencia és a jog határterületeiről, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 157-175. o.; KARÁCSONY Gergely: A mesterséges intelligenciák szabályozásának közjogi kérdései, In: GLAVANITS Judit (szerk.): *A gazdasági jogalkotás aktuális kérdései*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2019, 53-67. o.;

⁶ KARÁCSONY Gergely: *Okoseszközök - okos jog?* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2020. 41. o.

szükségességétől.⁷ Különösen érzékeny csoportját jelentik a fogyasztóknak a gyermekek, akik esetében még hangsúlyosabbá válik a jog általi védelem kérdése.

Gosztonyi Gergely Az internetes cenzúra orosz és kínai megoldásai című előadásában rávilágított arra, hogy a nyugati jogállamok állami korlátozásoktól szinte teljesen szabad internete a bolygó polgárainak közel harmada számára csak álom.⁸ Az orosz és kínai internettel kapcsolatos szabályozásra és gyakorlatra – egy falragaszon található szövegre reflektálva – mondta, hogy 1984 bár nem kézikönyvnek készült a jövő számára, azonban mára ezen országok esetében kiderült, hogy sokkal realisabb képet adott, mint azt mi valaha is gondoltuk volna. Kiemelte, hogy azonban ezeknek ismerete rendkívül

⁷ GLAVANITS Judit: Blockchain technology in the glance of consumer protection, In: Rastislav FUNTA (ed): Počítačové právo, UI, ochrana údajov a najväčšie technologické trendy. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, 2019, 17-28. o.; GLAVANITS Judit: A blokklánc technológia közbeszerzési alkalmazási lehetőségei, In: BUJTÁR Zsolt – SZÍVÓS Alexander Roland – GÁSPÁR Zsolt – SZILOVICS Csaba – BRESZKOVICS Botond (szerk.): *Kriptoeszközök világa a jog és gazdaság szemszögéből : Konferenciakötet - Válogatott tanulmányok*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2021, 88-98. o.; GLAVANITS Judit – KIRÁLY Péter Bálint: A blockchain-technológia alkalmazásának jogi előkérdései: a fogalmi keretek pontosításának szükségessége, *Jog Állam Politika*, 2018/3. 173-183. o.

⁸ Internet szabadságáról és esetleges állami fellépésről lásd: GOSZTONYI Gergely: Az Európai Unió új digitális rendeletcsomagjának irányai, In: PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére : Labor est etiam ipse voluptas*, Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, 405-418. o.; GOSZTONYI Gergely: Az internet-hozzáférés korlátozásának gyakorlata az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt, *In Medias Res*, 2021/1. 91-101. o.; CENDIC Kristina – GOSZTONYI Gergely: Freedom of Expression in times of Covid-19: chilling effect in Hungary and Serbia, *Journal of Liberty International Affairs*, 2020/6. 14-29. o.

fontos, hiszen többek között Kína térnyerésének köszönhetően ezeket a megoldásokat is elterjedőben vannak.

Kelemen Roland Radikalizálás, dezinformálás és tömegpszichózis modern köntösben: a hibrid konfliktusok kibertérben⁹ című előadásában rámutatott arra, hogy a Farkas Ádám és a Gosztonyi Gergely által felvázolt veszélyek – igaz egy másfajta aspektusból, de – mennyire is valósak, kézzelfoghatóak, hiszen Kína és Oroszország mesterien élve és felhasználva a nyugati internet korlátoktól mentes terepét képes magas hatásfokú dezinformációs kampányok lefolytatására. Kiemelte, hogy erre tökéletes példa a francia sárgamellényes tüntetések, amelyekkel kapcsolatban azonosított száz fake news-t több mint 105 millió ember tekintette meg és több mint négy millió megosztást eredményezett a közösségi hálón.

Szépvölgyi Enikő Gyermekbiztonsága a kibertérben – kihívások és lehetséges válaszok című előadásában felhívta arra a figyelmet, hogy a gyermekek egy nem a számukra tervezett digitális környezetben vannak jelen, generálnak és fogyasztanak tartalmat, netalán maguk válnak a digitális térben elérhető tartalmak szereplőivé. Ezen oknál fogva meg kell tudni határozni azokat a kockázati tényezőket, amelyek a képesek a gyermeket fenyegető faktorokká eszkalálódni. Az EU Kids Online egyik publikációjában megjelenő, és az UNICEF valamint a G20-ak által is alkalmazott 3 C-s felosztást követve az előadó ismertette a lehetséges kockázati tényezőket. A nemzetközi gyermekvédelem kibertérre reflektáló szabályozási környezetének áttekintését követően az

⁹ KELEMEN Roland: Radikalizálás, dezinformálás és tömegpszichózis modern köntösben: a hibrid konfliktus kibertérben, *Jog Állam Politika*, 2021/3. 71-85. o.; KELEMEN Roland: A nem állami kibertéri műveletek egyes szereplőinek jelentősége a hibrid konfliktusokban, *SmartLaw Research Group Working Paper*, 2021/2. 1-17. o.

előadó összegezte az állam, a piaci szereplők, az oktatási intézmények és a pedagógusok, valamint a szülők feladatait a gyermekek kibertérben történő védelme érdekében.

A konferencia előadói más-más aspektusból, de mindannyian rávilágítottak arra, hogy a modern technológia és a kibertér – áldásos és hasznos tulajdonságaikon túl – egy rendkívül összetett biztonsági kihívást teremt, amely nem közelíthető meg csupán a korábbi évtizedek, évszázadok biztonsági problémáinak kijegecesedett megoldási metodikája révén, hanem egy jóval összetettebb fellépést kíván, amelyben integratív módon kell megjelennie az állam, a gazdaság és a társadalom egyes intézményeinek, szereplőinek.

Szerzőink

Dr. Kelemen Roland, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszék egyetemi tanársegédje; a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Honvédelmi Jogi és Igazgatási Tanszékének tudományos segédmunkatársa, a Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság tagja

Dr. Fodor Viktor jogász, kormánytisztviselő, Sopron Járási Hivatal

Dr. Nagy Szabolcs PhD, Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszék egyetemi tanársegédje, igazgatóhelyettes MNL VeML

Dr. Szépvölgyi Enikő Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Jogtörténeti Tanszék doktorandusza

Elekes Dóra joghallgató Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Mihályi Laura Dominika pszichológia (BA), viselkedéselemző szakképzettség; joghallgató Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Szerzői útmutató

A Katonai Jogi és Hadijogi Szemle magyar nyelven beküldött, az e folyóiratot kiadó Magyar Katonai Jogi és Hadijogi Társaság által művelt tudományos vagy szakmai területhez kapcsolódó – az alábbi formai követelményekhez illeszkedő – kéziratokat (tanulmányokat, recenziókat) fogad be.

Általános feltételek

A kéziratok terjedelme tudományos közlemény esetében legalább 20.000 karakter (fél ív) lehet, és nem haladhatja meg a 80.000 karaktert (2 ív). Könyvismertetés vagy tudományos értékű hozzászólás nem haladhatja meg a 20.000 karaktert.

A kézirat megküldésekor a szerző kilétét úgy kell feltüntetni, ahogyan azt a szerző a folyóiratban megjelentetni szeretné.

A fő szöveget, a címet, a fejezetcímek és az alcímek times new roman betűtípussal és 12-es betűmérettel kérjük formázni. A fő szöveg esetében kérjük a szimpla sorközt és a sorkizárt beállítást alkalmazni. A címet, a fejezetcímet, alfejezet címet követően kérjük kizárólag egy sorköz (enter leütése) szerepeljen. Kerülni kell a behúzásokat, tabulátorokat, térközöket és egyéb formázásokat.

Kiemelések a szövegben és lábjegyzetben kizárólag dőlt betűvel lehetségeseket, kérjük kerülni a ritkítás, az aláhúzás, a vastag betű stb. használatát.

A táblázatokat és ábrákat megfelelően formázva, a forrást hivatkozva, képaláírással ellátva kell feltüntetni. Táblázatok esetében kérjük, hogy a maximális méret egy B5-ös oldalt ne haladja meg.

A szöveg tagolása decimális számozással jelölt fejezetcímekkel (például 1.), illetve alcímekkel lehetséges (például: 1. 1.1.). Kérjük az automatikus számozás mellőzését. Maximális háromszintű tagolást (például: 3.4.1.) kérünk alkalmazni.

Felsorolások esetében elsődlegesen decimális jelölést alkalmazzunk, ahol kérjük szintén a maximális három szint betartását.

Hivatkozások

A hivatkozásokat lábjegyzetben kérjük feltüntetni, több hivatkozás esetében pontosvessző használatával. A lábjegyzetbe a fő szövegben idézett vagy ott felhasznált forrásokat kell hivatkozni. Kérjük kerülni a végjegyzetet vagy a szövegben történő hivatkozást. A lábjegyzetben egy műre történő első hivatkozás esetében az összes bibliográfiai adatot fel kell tüntetni. A későbbi hivatkozások esetén elég az i. m. használata (pl. MEZEY: i. m. 23. o.). Ha ugyanazon szerzőtől több művet is idézünk akkor az i. m. után zárójelben tüntessük fel a művek kiadási évét (pl. MEZEY: i. m. (2003) 23. o.). Ugyanazon szerzőtől, azonos évben megjelent műveinek ismételt idézése esetén abc jelölést kérjük alkalmazni a hivatkozás sorrendjében (pl. Mezey: i. m. (2003a) 23. o.). Lábjegyzet esetében fontos hangsúlyozni, hogy az minden esetben mondatnak minősül, így mindig nagybetűvel kezdődik és ponttal zárul. Sem a szövegben sem, a lábjegyzetben nem kell feltüntetni az idézett mű szerzőjének titulását (vagyis a dr. rövidítést sem).

Hivatkozások módszerei

a) könyvek

FERDINANDY (KISKAPITÁLIS) Gejza: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*, Budapest, Franklin-Társulat magyar irod. intézet és nyomda, 1906. 45. o.

b) gyűjteményes művek

Hans KELSEN: *Ki legyen az alkotmány öre?*, In: TAKÁCS Péter (szerk.): *Államtan – Írások a XX. századi általános államtudomány köréből*, Budapest, Szent István Társulat, 2003. 289-332. o.

c) folyóiratcikkek

PATYI András: Hatáskör és eljárás a magyar közigazgatási bíráskodás történeti modelljében, *Magyar Közigazgatás*, 2001/11. 655–667. o.

d) elektronikus források

PAÁL VINCE (szerk.): *Magyar sajtójogi szabályok annotált gyűjteménye 1848-1989* (<http://mtmi.hu/>).

e) jogszabályok

A független magyar felelős ministerium alakításáról szóló 1848. évi III. törvénycikk.

f) országgyűlési napló és irományok

Pulszky Ágost a közigazgatási bíróságról szóló törvényjavaslatot megvitató bizottság képviselőházi előadója ismertette a bizottság álláspontját a képviselőház előtt, *Képviselőházi napló*, 1892. XXXIII. kötet, 1896. május 11.–június 30., 624. ülésnap.

Lukács László miniszterelnök indokolása a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről szóló törvényjavaslatához, *Képviselőházi irományok*, 1910. XXII. kötet, 633. számú iromány.

Szerkesztőség a formai kritériumoktól eltérő kéziratokat visszaküldi a szerzőnek javítás céljából.